

П173855/1-2

ЧЕРВОНІ ШЛЯХИ

1932

Поезії: С. Р. Станде, М. Рудь,
Л. Первомайський, І. Муратов,
Н. Рибак.

Проза: М. Тардов — *Кінець
Охотського полку* (друга кни-
га роману „Шанці“), М. Хму-
рий — *Переможці*, К. Полонник —
Штурмова ніч.

Нариси: Ів. Багмут — *Апатити*,
А. Пасішник — *Ім'я зобов'язує*.

Статті: В. Мусякін — *За лікві-
дацію відставання літерату-
ри від нових завдань*, М. О. Скрип-
ник — *До питання боротьби
за марксо-ленінське мовознав-
ство*, В. Корак — *Бойова путь*,
Г. Овчаров — *ВУСПП — обличчя
до виробництва*, В. Прокопович —
Кузня героїв, Д. — *Виставка
робіт В. Касіяна*.

№ 1-2

ДВОУ — „ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО“

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF LONDON
1871

ВІД РЕДАКЦІЇ

1

Під портретом М. О. Скрипника пропущено: портрет роботи заслуженого художника **Ан. Петрицького**.

2

Оповідання **М. Хмурого** „Переможці“ (стор. стор. 23 — 38), як твір, що неправильно трактує ударництво, що невірно подає боротьбу за високі темпи роботи та має прикрі, неприпустимі натуралістичні зриви — редакцією знято.

ПЕРЕВІРЕНО

ЕРВОНІЙ ШЛЯХ

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНІЙ, КРИТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКО - ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
ФЕДЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНЬ РАДЯНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ (ФОРПУ)

✓

№ 1 - 2
(103 - 104)

АЛГОРИТМ
 1932
 1932

1932

Робота
 виконана
 Укр. Др.
 першодруку
 України

Укрголовліт № 960. 19/1 1932
 Зам. № 119. Тираж 4.343

22

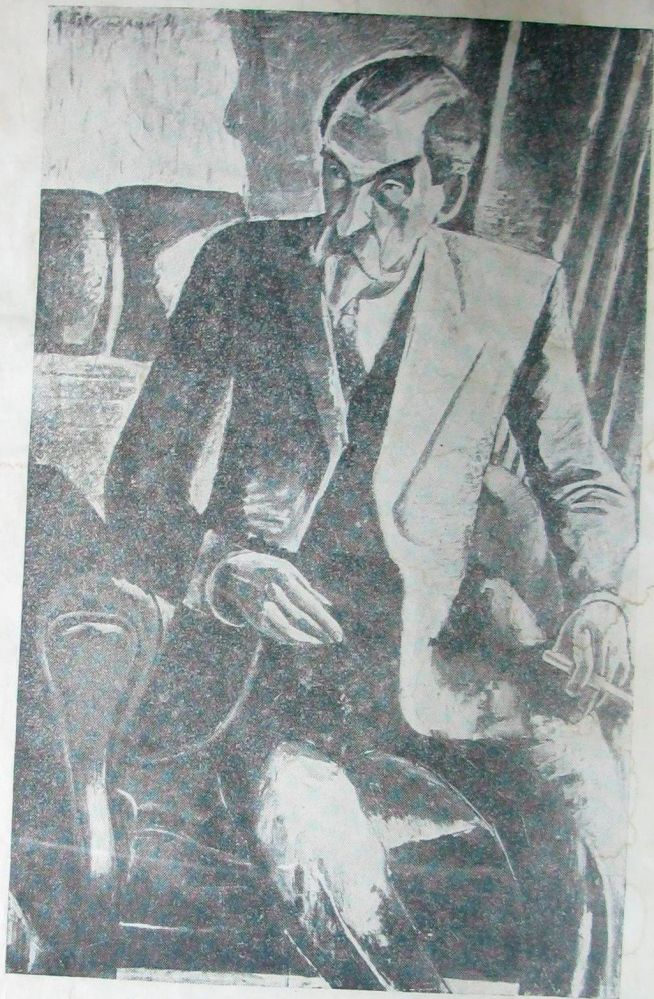
1932
 1932

22

~~377855~~

143855 Червоный шаш
1932.

шт-2

МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ СКРИПНИК
1872 — 1932

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ „ЧЕРВОНИЙ
ШЛЯХ“ ПАЛКО ВІТАЄ НЕПОХИТНОГО
БІЛЬШОВИКА - ЛЕНІНЦЯ, НЕПРИМИ-
РЕННОГО БОРЦЯ ЗА ГЕНЕРАЛЬНУ
ЛІНІЮ ПАРТІІ, ЗА ПЕРЕМОГУ ПРОЛЕ-
ТАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІІ, МИКОЛУ ОЛЕ-
КСІЙОВИЧА СКРИПНИКА, З НАГОДИ
60-ЛІТТЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТА
35-ЛІТТЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ
ПАРТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРЕДО-
ВИХ ШЕРЕГАХ СТАРОЇ БІЛЬШОВИ-
ЦЬКОЇ ГВАРДІІ

173855

З М І С Т

	Стор.
Лист тов. Сталіна і завдання ВОАПП	5
С. Р. Станке. Плян. Поезія	8
М. Тардов. Кінець Охотського полку (друга книга роману „Шанці“)	11
М. Рудь. Темпи. Поезія	22
М. Хмурий. Переможці. Оповідання	23
Л. Первомайський. Залізний виконроб А. Д. Мельників. Поезія	39
І. Муратов. Десять діб. Поезія	42
К. Полончик. Штурмова ніч. Оповідання	43
Н. Рибак. Контрольна сім. Поезія	53
Ів. Багмут. Апатити. Нарис	54
А. Пасічник. Ім'я зобов'язує. Нарис	67
В. Мускін. За ліквідацію відставання літератури від нових завдань	74
М. О. Скрипник. Допитання боротьби за марксо-ленінське мовознавство	88
В. Коряк. Бойова путь	93
Г. Овчаров. ВУСПП—обличчям до виробництва	105
В. Прокопович. Кузня героїв	116
Резолюція V поширеного пленуму РАПП	125
Д. Виставка робіт Василя Касіяна	128
Хроніка	130
Бібліографія:	
К. Корнієнко.—Гр. Яковенко. „Боротьба триває“; Й. Кубась—Добровольський „Маяк“; О. Бюлін—Ю. Шовкоплас. „Завтра“; Ол. С.—Кес. Андрійчук „На зламі“; Яр.—Я. Качура „Ольга“; Г. Перніков—А. Еренштайн „Вбивці із справедливості“; В. Державін—„На мовознавчому фронті“ (збірник);	142—155
Річний зміст журналу „Ч. Ш.“ за 1931 р.	157

ЛИСТ ТОВ. СТАЛІНА І ЗАВДАННЯ ВОАПП

(Постанова секретаріату ВОАПП)

Лист тов. Сталіна до редакції журналу «Пролетарская революция» «О некоторых вопросах истории большевизма» ставить на весь зріст завдання посилення боротьби за партійність в теорії, проти всіх і всіляких ворожих марксистомові - лєнінізмів систем і проти гнилого лібералізму щодо останніх. Лист особливо нагострює увагу на нових формах маскування троцькізму, цього передового загону контрреволюційної світової буржуазії. Викриваючи Слуцьких і Волневичів, лист доводить, як троцькізм намагається перекутити історію партії, зробити наклеп на лєнінізм, протиставити йому ідеологію троцькізму. Лист картає гнилий лібералізм щодо троцькістських (та інших ворожих пролетаріатові) вилазок «коштом кровних інтересів більшовизму».

Вказівки, що їх дав у листі тов. Сталін комуністам, які розробляють історію партії, мають найбезпосередніше відношення до всіх загонів пролетаріату, що працюють на ідеологічному фронті. Успіхи розгортаного соціалістичного наступу, зв'язання всередині РСРП питання «хто кого» на користь соціалізму, вивернення фундаменту соціалістичної економіки, наближення другої соціалістичної революції, розгортання культурної революції — вибивають зброю з рук класових ворогів пролетаріату. Але тим жорстокіше захищає класовий ворог свої останні позиції (також і на ідеологічному фронті), намагаючись закріпити зв'язки міжнародною контрреволюційною буржуазією, вживаючи нових, все витонченіших форм захисного маскування, експлуатуючи ще непереборені труднощі соціалістичного будівництва, використовуючи кожний випадок недостатньої пильності або гнилого лібералізму в тім чи тім загоні пролетаріату.

Партія ставить перед пролетарським літературним рухом завдання перебороти його відставання від завдань соціалістичного будівництва, здійснити рішучий перелам у перешикуванні лав руху, створити Магнетобуди літератури. Боротьба пролетарської літератури за гегемонію має на увазі посилити боротьбу лєніністський світогляд, за підвищення ідейного рівня, за ідейно-художню якість. Це може бути більшовицької літературної практики, без більшовицької літературної теорії. В світлі листа тов. Сталіна, цілий ВОАПП мусить усвідомити нові завдання, що стали перед ним.

Всесоюзний пролетарський рух має принципово - теоретичну і літературно - політичну лінію, вироблену під керівництвом партії. Запроваджуючи в життя лінію партії, ВОАПП в основному успішно бореться проти троцькізму, воронщини, реверсезщини, меншовикующего ідеалізму, деборинщини, ліфовщини, літбонтівщини; проти правої небезпеки, як головної, і «лівацької», вульгаризаторства, проти великодержавного шовінізму і місцевого націоналізму, проти всіх струнків гнилого лібералізму і примиренства до буржуазних антимарксистських теорій, проти перекучення лєніністської партійності в літературі і лєніністського розуміння культурної революції.

В наслідок цієї боротьби ВОАПП перетворилась на основну організацію пролетарських письменників, що провадить лінію партії в питаннях літератури.

Але всеж наслідки роботи ВОАПП явно недостатні. Буржуазна агентура в літературі ще не розгромлена, вона активно чинить опір наступові пролетаріату в галузі художньої практики літературної роботи. Перевірити всі ланки роботи ВОАПП, з погляду вказівок тов. Сталіна, посилити більшовицьку чуйність і не терпимість, посилити боротьбу за лєнінізм, як за новий ступінь у філософії діялєтичного матеріалізму, посилити тісний зв'язок з іншими загонами ідеологічного фронту на основі розв'язання завдань, що їх поставила партія,— таке наше перше чергове завдання.

Попри загалом правильну літературну лінію ВОАПП, у практиці роботи його окремих ланок ще маємо прориви, прояви гнилого лібералізму, недостатню більшовицьку чуйність. Попри загалом правильну теоретичну лінію ВОАПП у теоретичній його роботі в кількох випадках не вижитє некритичне ставлення до плєханівської філософії, впливу меншовикующего ідеалізму, тиснення ворогів щини, формалізму, тощо.

Теоретичну роботу ВОАПП провадить без достатнього плану, а це спричинюється до запізнення в розв'язанні завдань, що їх висунула партія та ставить практична літературного руху. Недостатність темпів розгортання самокритики призводить до того, що на окремих помилках руху недостатньо виховується цілий літературний рух, що ці помилки викривають із запізненням. Невміння працювати по - новому і тенденції цехового замикання у вузько - літературних питаннях: спричинюються до того, що, наприклад, лише після листа тов. Сталіна почали широко викривати троцькістську контрабанду типу Горбачова або Лєлєвича (та само й троцькістські тенденції, що траплялись іноді в художній практиці за останні роки), і до викриття меншовицьких та інших помилок, що їх допустились окремі органи ВОАППівської преси. В багатьох випадках — не зробивши потрібного опєртя, не мобілізувавши широких мас пролетарської громадськості,— провадиться боротьбу з вилазками клясового ворога в літературі.

Питання національної культури і культурної спадщини, розв'язані по - лєнінському, набувають виключного значіння для всіх національних загонів ВОАПП.

Розробляти ці питання треба на основі непримиренної боротьби проти опортуністичного «суцільного», клясово - недиференційованого підходу до спадщини проти тенденції заперечення і затушковання клясової специфіки пролетарської соціалістичної культури, національної формою; проти ревизії лєнінської теорії критичної переробки спадщини, проти великодержавного асиміляторства і націоналдемократичної трактовки проблем національної культури; проти «лівацького» вульгаризаторства, капітулянтського відмовлення від використання культурної спадщини. Розроблення марксолєнінської теорії пролетарської літератури треба тісно поєднати з розробленням творчих завдань, з боротьбою за підвищення якості літератури на основі розгортання творчої дискусії створення всіх потрібних умов роботи творчих угруповань, на основі посилення конкретної критики і закріплення плановості критичної роботи. Секретаріят ВОАПП, затверджуючи резолюції V - го позачергового пленуму РАПП про «Завдання перебудови роботи РАПП», пропонує всім пленумам, що їх скликатимуть правління республіканських АПП:

1. взявши за основу своїх ухвал положення, розвинуті в ухилах V - го пленуму правління РАПП, конкретизувати ці положення відповідно до особливостей кожної республіканської організації.

2. в центрі роботи пленумів на перебудові, що мають бути переламними в роботі щодо переборення відставання пролетарської літератури, поставити обмірковання вказівок тов. Сталіна, зробивши з тих вказівок усі потрібні висновки для роботи організації пролетарських письменників у даній Союзній республіці.

3. особливу увагу віддати боротьбі з клясово - ворожою контрабандою пролетарської культури і літератури; з клясово - ворожою контрабандою в питаннях розвитку національної культури і літератури;

4. розробити розгорнутий план наступу на агентуру клясового ворога в галузі літератури, викривши конкретних носіїв клясово - ворожих впливів і гнилого лібералізму і поза ними (журнали, видавництва тощо); без такого наступу не можна працювати щодо дальшого наближення до позиції пролетаріату літературних союзників;

5. на основі ухвал республіканських пленумів, розробити ряд практичних заходів щодо перебудови, забезпечивши потрібні темпи для запровадження в життя цих заходів;

6. здійснити в усій роботі найтісніший зв'язок АПП з ленінським комсомолом і з загонами пролетаріату на сумежних ділянках ідеологічного фронту, насамперед з ОВМД.

За більшовицькі темпи перебудови!

За запровадження в життя вказівок тов. Сталіна!

За підвищення більшовицької чуйности й непримиренности!

За Мангетобуди літератури!

С. Р. СТАНДЕ

ПЛЯН

Плян. Плян. Плян.
Про плян говоримо всі.
Із шпальт усіх, зі стін усіх
ростуть контури
і все бистріш
лінія їхня
вбивається уверх.
Гзимси пересікаються і дах,
множаться факти, що трощать:

Дали колгоспи найбільше жнив,
гине останній капіталіст глитай,
тупі плуги і погляди нищить трактор,
зростає кризь старого одчай
соціалізму бетонний урожай.
Кілометри колій, мости,
кіловатів електричний труд,
відсотки зросту,
міста на дріжджах штурмових бригад
піднімає
стосорок'язикий люд.

Ну, гаразд.

І вже?

Чи це все?

Вважаєте,
вистачить

усе те

описати,

зіпрівши

в захопленні

цим фельетоном,

жирними літерами —

оглава,

і потім,

простягнувши руки

і шию,

верещать

голосом хриплим:

— Слава, слава!

Як допомогти будівничим,

поштовхнути твір революції?

Твори твої плян і чин

в потужнім штурмі позицій.

Для нас,

вважаєш,

пляну не треба,

що нам фашизм
шиї
зламає?

Ламай
підпори
неба

і землю,
що пеклом
днесь є.

Скільки покласти колій - кілометрів,
щоб мас мільйони з'єднать в авангард,
щоб зомкнуть леза ножиць розверзті,
щоб люди волю стопили на гарт?
Шляхи до фабрик змірай, промости,
Зрахуй непроглядний люд робітничий,
це будівничих завтрашні кадри,
що в них що другий не знає: — Він чий?
Ірунтуй дороги, щоб з кріпацьких рук
виліз нарешті у світ сільський рід,
бо ж двір понад ним — стоногий паук
у сітях гніту заплутав їм вихід.
Усі частинки доріг поскладай,
зв'яжи мостами село і місто —
Глянь, здивувався Турксиб, — і хай
од тих доріг стане нетісно.
Змірай потужність електричних станцій —
В яскравім світлі татарський аул —
Схочеш, і в нас не стане поганців.
Ламай параграф, обходь артикул!
Кожна газета, відозва, книжка,
просвітить мозок, струмом звогнить,
затуркану глушу підніме вище.
Іскра у хаті кожній загорить;

Тут відходжу од головних тем
до газетних гасел, проблем:
не допоможе слова вільного маневр,
правда оливою впливе наверх.
Щира преса робітнича
зриває маски, фалш з обличчя.
Буржуазна преса — гниль, отрута,
живе брехнею, правда забута.
Преса соціялфашистів — хашиш,
ми вас вчимо побороть фашизм.
Твоя преса тебе вчить, гарує,
передплачує її, читай, рекотмендуй.
Робітнича преса — зброя в боротьбі,
не читаш її — ганьба тобі.

Змонтуй усі ці фабрики струму,
енергію часткуй, хай земля уся
в Жовтні збирає багаті жнива,
з кожного слова прибутки зберуться —
двадцять п'ять відсотків, сорок, шістдесят —
Проте, не пишайся не твоїм зусиллям!
Скільки ти здобув за останній місяць,
як металургія, і як її плян?

Гуртків скільки прибуло і — скільки «сидять».
 Без зайвих фраз — цифри і факти — не більше,
 щоб видно було, який справді стан:
 краще ніж вчора, чи, може, гірше.
 Все на змагання: — Чи Шлезьк, чи Заглемб'є,
 хто ліпше, хто глибше, хто краще?
 Лудь — Варшава, хто впереді є,
 щоб глухі почули і збудились сплячі,
 Не років на п'ять, хоч на місяць плян,
 кожний з нас ударник, кожна мисль — стріла,
 кожний нерв і м'язень — революції дань,
 плян перегнати, розп'явши вітрила!
 Якнайменше захоплень, побільше роботи,
 не раз струм згальмує — похорон застою...
 Поети, — нам воля слово підняти — молот,
 трощить мозок одсталим і гнати їх до бою.
 Плян. Плян. Плян. І у нас є плян теж:
 — Колоть словом і маски зривать, розкривать,
 Панцир серць у людей стопить в палі пожеж,
 серце взяти живе і живим показати.

З польської переклав В. Гадзінський

¹⁾ Спроба евфонічного перекладу. Перекладач намагався точно передати евфоніку польського силлябічного вірша засобами української евфоніки не ламаючи силлябічності В. Г.

КІНЕЦЬ ОХОТСЬКОГО ПОЛЖУ

Друга книга роману «Шанці» *)

ЗЕМЛЯ І МИР

Широким кряжистим хребтом сунули Карпати через рівнину. Спадисті підгір'я, глибоко відкриті стружками брунатними смереками, визначали початок горяного шляху. За ними потяглася широчинню необмеженою гола кам'яна велич, стримкими межигір'ями звисаючи в рівнину. Дугою перерізали Карпати небесне сплетіння, полинувши в нього конусуватими маківками.

Химерні обриси прискалків і гребнів приваблюють око. Куди не глянути — всюди гір і гори, гори і перелоги.

Просто очі стоїть великий горяний гребінь, розмірежений пухнатими гіронами сажарнику. Дрібний хмизняк потопив чорні перевали, уквітчавши дикою, небаченою жаростю поперечні доли.

Голчатою короною уквітчані гори. Одна над одною тягнуться у височінь, ховаючи під очей Угорську рівнину. Чудові гори, чудові Карпати.

Лисою головою дивиться вперед Кікуль. Врівень з ним вишикувалася кошлатя орногора. Від неї на всі боки потяглися ясні безім'янні відноги. А в далекому тумані зовнішні лисогорі масиви.

* *

Лютий сімнадцятого року закрутив сухими злісними хуртовинами, а під кінець жарив нечуваними морозами.

Залягли між горами іскристі снігові замети.

Райдужними барвами грає на них сонце. Опівдні гостро б'є у вічі, увечорі ніжно мстить.

Ми в шанцях на горі Кікуль. Дротяними перегорожами захищається чота. Химерно розмережувала їх хуртовина. Сніговими голками, гіронами повисли на колючках.

Погориста місцевість розкидала сотню. До першої чоти недалеко. Ось як би знайти межню гору, і вся сотня, як на долоні. Але підеш схилами та перелогами, і за дві години доберешся.

Салдати сидять по бліндажах. Глибоко зарилися в землю. У три шари позакладали їх смереками. Змайстрували пічки з дикого каміння. Тепло і... тоскно. Смуток душить довгими зимовими ночами, коли потріскують від морозу налляті сосни, коли ясний місяць бавиться тінями, перетворюючи дерева на кошлатих велетнів з цупкими руками, коли у віддаленні дико рохкають кабани. Тоді опадає печаль.

У цей час починаються безмежні балачки про землю, про хатні турботи, про лиху долю салдата. Але могутню хвилю захолює все розмови і думи про мир.

Миру прагнуть усі. За два з половиною роки салдат багато вистраждав, а ще більше передумав. Він готовий скинути з рахівниці ці роки, тяжкі й жорстокі, але ціною миру, миру, щоб там не було.

Царські слова про захист батьківщини не знаходять відгуку в салдатських серцях. Мільйони вбитих, покалічених, кров, нелюдські страждання роблять з цих гучних

*) Перша книга цього роману вийшла окремим виданням 1931 р.

слів щось пусте і безтілесе. Вгору здійснюється шалю терезів, на якій безглузда загибли сотень тисяч трупів, що гниють і роздимаються, вискалені черепи з братських могил розритих гарматнями, різки, мордобій — накреслили ще не дуже яскраво, але виразно:

— За що? Для кого?

Десять далеко і неясно вже роятся перші проблиски нових інших думок, в якій нема нічого про бога, царя і батьківщину. Салдат іде на вмирання. Він шукає виправдань і причин своїх страждань, шукає навіщо.

Потрібен тільки поштовх, і новими шляхами піде салдатська думка.

* * *

Сьогодні повернувся з шпиталю наш чотовий Чревов. Миттю облетіла звістка бліндажі, розбуркала всіх. Зібралось салдат до бліндажу сила силенна.

— Ну, з сочовицею будь здоровий,— вітає його Мухін.

— І вас тим самим кінцем,— сміється Чревов.

— Жисть, кажеш?

— Жисть не жисть, а в тилу сочовиця.

— Ну, а мир скоро буде?

— Щось не чути. Кажуть, із Сибіру волами везуть.

— Значиться, не чув?

— Н-і-і.

— Це ж видно, що розтеліла. Ми тут сидючи, та й то більш за тебе знаємо.

— А що знаєте?

— Мир незабаром. Всі до нього тягнуться. Швеція за посередника виступає. Немецьчина згоджується. Псує все ще агличанка. Але і вона укоскається. Одійдемо ми — сила велика піде. Не витримає агличанка і теж на мир полізе.

— Т-а-к,— протягує Чревов.— Добре придумали. Все тобі передбачили. Тільки навряд це все...

— Чого навряд?

— Так. Не все зважили. Ось не подумали: а за що ж билися два з половиною роки

— А ми їх похеримо. Нам їхнього не треба, вони нашого не хочуть. Ось і все гаразд буде.

— Буде та не скоро. Кажу, волами мир везуть. Вас не спитали.

— А й справді,— втручається хтось збоку.— Не спитали та, певне, і не спросють

— То ж бо то й воно, що не спросють. Ось чули, що було у Камчатці?

— А що?

— Та було таке, що й не питай. Прийшов з шпиталю ротний, звірюга, а не людина. Перший мордобійник на ввес полк. Ну, прийшов, а салдати в один голос: не хочемо тебе! Доволі познуцався з нас...

— Ну і що ж?

— А ось те, що салдат не спитали. Ротний залишився, а фельдфебеля та ще чотири чотових, а з ними ще душ п'ятнадцять під суд загнали*).

— Звісне діло, що нас не спросють. Починали війну, теж не питалися.

— Як худобу женуть.

— Ех, і нудьга ж, братця! Тоскно...

Розмова вщухає. Хмуряться обличчя.

Поволі розходяться салдати. Йдуть розважати себе думками, мріями про мир, прискорювати плинність часу.

У бліндажі рідшає.

— Братця, почнемо казочки розказувати,— пропонує брат Оксанин Іван Приходько.

Слухати казки найулюбленіша справа. Щонеймовірніша, щонеправдоподібніша казка, то більшого успіху заживає вона в салдат. У нашій соті — найкращий казкар у полку. Старий салдат, що пішов на війну з кадровим 69 рязанським полком, Іванченко — неперевершений майстер — казкар.

* Дійсний факт, що був узимку 1916 року у 44 Камчатському полку.

Сьогодні Іванченко в доброму настрої, як ніколи. Він розказує український жарт: «Не люблю, не слухай, а брехати не заважай».

... «Потіхали ми з дідом орати,— дзюрчить його м'який голос.— Ну, звісно, коли коняка спереду, то собака ззаду. Причепився наш Сірко і тільки хвостом крутить. Вийшли ми в поле, розсупонили коняку, а Сірко ліг собі та й позіхає. Глянув дід на мене, а на нього, а тоді вдвох повитрищали очі.

— Де ж це наша ділянка? — питає мене дід.

— Справді, де? Не знаю.

— Та вона ж ось тут повинна бути.

— Еге, тут,— погоджуюсь я.

— То де ж вона?

— Не знаю, зникла.

Дід придивляється, я дивлюся щосили, а ділянки нема. Раптом Сірко підхоплюється та в куші. І щойно він побіг, як ми з дідом побачили нашу ділянку. Сірко її своїм хвостом закрив»...

Дружній регіт вкриває останню фразу. Але веселість швидко зникає.

— Земельки, виходить, малесенький клаптик,— проказує хтось.

— Допари моему наділові,— зідхає другий.

Іванченко крутить закрутку. З-під густих брів гостро виблискують очі. Салдати сидять замислившись.

— Ось вона — війна,— порушив мовчанку Мухін,— воюємо, воюємо, а земельки не більшає.

— Побільшає тобі, жди,— кидає Іванченко,— хіба що три єршини на могилу. Ось наша надбавка.

— А, мабуть, де в кого і побільшає,— втручається в розмову Хижняков.

— Звісне діло, побільшає. У кого було багато, той докупає зараз. Гаразд, що наша земелька пустеє.

— Ось сісти та подумати,— каже Приходько.— Скільки було в нас німців колодів, всіх по таборах посадовили. А було в них немало земельних. Та ось питаюся: земелька їхня кому пішла?

— Державі відписана,— озивається Чревов.

— А держава хто?

Якусь мить панує мовчанка.

— Держава... нерішуче мимрить Мухін,— держава... це цар.

— Правда твоя: цар, царенята, князі, графи, барони, всі, в кого гаманець тугий. І ти розумій: ти воюй, а земельку їм...

— Добре сказав,— каже Мухін,— в саму точку. А що ж робить?

— Робить? Гамузом навалитися і земельку відтягати.

— Чужого схотілося? — залунав закрадливий голос Муравйова.

Рудого, миловидого Муравйова в чоті не люблять. Цей багатій з одрубників всіх урається. Часто, одержуючи великі посилки з дому, він ніколи не поділиться з салдатами.

— Ач, відрубник розбалакався,— загув бліндаж: — Певно, сам має намір полаувати німецьку земельку. Не чужого хочемо, а по правді...

Розмова стає галасливіша. Кожен намагається перекричати сусіду.

Казку забули.

Вона вдарила, роз'ятрила стару селянську рану.

Давне наболіле питання сколихнуло всіх. Земля і мир нерозривно зв'язані в один вузол.

— Земля.

— Мир.

— Земелька.

— Замирення.

Ці слова не сходять з язика.

— І куди тільки дивиться цар?

— Куди? на царицю, а вона на Роспутіна, їм байдуже за нас.

— А генерали що?

— Що генерали? Їхня посада така. Воюй та вислужуйся. Ім, диви, рік за два зарахується і плата подвійна йде.

— Нам хоча б і зарахували, та користи мало. Більш, як дев'яносто копійок на місяць не дадуть.

— Така вже доля наша.

— Доля гірка, що й казати. Вошива...

Великі поліна сухо потріскують у печі, розкидаючи тисячі іскор.

У дверях з'являється чиясь присадкувата, гарно побудована постать. На мить врізаються в пам'ять сталеві холодні очі прибулого.

— Десь я їх бачив?

Але вони вже сховалися за віялом густих вій, а лице, обрямоване широкою русавою бородою, не хвилює пам'яті.

Незнайомий приглушеним голосом питається Хижнякова. У шепоті тане хвилина, а тоді Хижняков бере казанки і, виходячи разом з незнайомим, кадає:

— Піду по вечерю.

Пропадає з добру годину. Приходить ввесь перемерзлий.

— Діставайте хліб,— кричить з порогу,— сьогодні вечера знаменита... Холодець... Доречі за малим не забув, тобі лист,— подає мені Хижняков конверта.

Адреса написана друкованими літерами і нічого не пояснює. Розриваю конверт, шукаю підписи і раптом радістю сповнюється серце. Унизу виведено:

«Ваш по гроб Лука Олексійович Рязанцев».

Забули вечерю. Сідаємо ближче до пічки і при її хисткому непевному світлі насили розбираємо закарлючені рядки. Після сили — силенної поклонів ще живим і вже загиблим, Лука Олексійович пише про себе:

... А як мене поранили в живіт на славу буржуазії, то й потрапив я між життям і смертю до шпиталю. Зазнав багато мук, а тепер я вже здоровий, тільки визнали мене інвалідом.

Можу вас повідомити, що мене лікували в шпиталі в місті Катеринославі. Тут я довідався, що на Донецьких шахтах великий попит на робітників. Поїхав додому і порадився. Тепер працюю на рудні. Я коногін, справжня пролетарія, за громадянську війну.

Ось списав вам усе. Ждіть мене в гості. Як весна настане, неодмінно приїду, а тим часом надсилаю вам по фунту махорки і теплі шарфи, що їх зв'язала моя жінка для вас бідолах.

Ваш по гроб Лука Олексійович Рязанцев».

Ми зворушені. Велика радість — живий Лука Олексійович.

— Додержав слова,— каже Хижняков,— став пролетарем.

— Розпалився. Багато побачив, багато натерпівся, а листівка на розум на вернула.

— Листівка, а вона ще ціла в тебе?

— Ціла. Бережу добре.

— Гаразд, ми її використаємо. Пізнав гостя?

— Ні.

— А він вирішив, що ти його пізнав, щось надто пильно приглядався.

— Хто ж він?

— Невже Бойцова не пізнав?

— Я аж підскочив.

— Як, Бойцов?

— Тихше,— заспокоїв мій запал Хижняков,— авжеж він. Я його теж не пізнав, але коли сховав бороду рукою, дак одразу пізнав. Прийшов у найважливішій справі. Час братися до роботи. Дещо він приніс. Доведеться по інших чотах порозтикати, але з розумом, обережно. Ось і почнемо, а тоді з твоєю листівкою виступимо. Тільки пам'ятай, Бойцова нема, а є Бойченко.

Хижняков витяг з кишені кілька пом'ятих аркушів.

— Ось катуй у другу чоту. Ваня піде до першої, а я в четверту. Тільки обережно. Спати вже не доведеться. Поспімо завтра.

Я вийшов у хід сполучення. Мороз проймає через потерту шинелю. В шанцях посвистує лютий вітер. З голови не виходить думка про Бойцова.

— Цей знає, що до чого. Суцільна людина, не розгубиться. Загартувався у пеклі шанців.

— Знаю, щось нове й велике принесе ця зустріч.

„РУС, У ПЕТРОГРАДІ РЕВОЛЮЦІЯ“

Добре там тобі на волі
Розважаєшся у танцях,
Пасидів би ти у шанцях,
Спробував би те, що я...

Журно витягує Мухін.

Він лежить біля самої пічки. Його гостре підборіддя, вкрите рудуватою щетиною, витяглося вперед. Голос трохи тремтить. Очі мрійно втопилися у вогонь. Співає він, як кажуть салдати, «нутром». Так і почуваш, що мріями полунав слідом за піснею...

Сидимо в одкритих ямах,
На нас дощик мжичить,
Як ударить кулеметом,
То й не хочеш навіть жить...

Голос Мухіна, що коливається під лад слів, заражує салдат. Дехто підхоплює останні слова і за хвилину над бліндажем лунає:

Як ударить кулеметом,
То й не хочеш навіть жить...

Але пісні стає не на довго. Ось увірвався приспів і знову тиша.

Запал погас.

Замок навіть Мухін.

— Ану, Куриленко, розкажи, як Любов шпирнув жандаря? — пропонує Ананченко.

Куриленко недавно повернувся з шпиталю. У його маршовій роті був і Любов. На вокзалі якийсь жандар ударив у живіт дружину Любов. Вона була на останньому місяці вагітності. Удар спричинився до передчасних пологів. Любов не стерпів, схопив рушницю і заколов жандаря.

Цю пригоду Куриленко розказував щонайменше вже десять разів. Але салдати раді почути її ще раз. Для них цей випадок, повний глибокого змісту.

— Показав наш брат - фронтовик жандареві, годі з нас знущатися. Знай наших!..

Куриленко не поспішаючи, попахкуючи козячу ніжку, з явним задоволенням розтягує оповідання.

— Подався Любов набік, да як хватане рушницею якогось хрестика, — той аж кроків на п'ять одлетів. Любов взяв ту рушницю «на изготовку» та за всіма правилами — три кроки вперед, коли, — і проштирхнув пузо жандареві аж по самий хомут.

— Молодця, — кричить Чрезов у захваті, — оце то молодця.

— А що потім сталося, і не второпати було, — провадить Куриленко. — Одразу ж позбігалось тих жандармів, як хмара. Викотили кулемета та й хрестики почали набивати рушницю. Побачили ми таке тай до теплушок... Даремно, — невдоволено відказав Іванченко, — треба б на допомогу Любову... Салдати підтакують головами.

— Та де там на допомогу, — ніяково каже Куриленко, — його одразу кудись забрали і помити не встигли. Ну, а нам горніст загравав посадку. Ми той... розгубилися і вагони... А як від'їхали, то чули в городі велику стрілянину, а що до чого — не знаємо. Може й навчальна.

— І в дорозі теж нічого не довідались?

— Та казали на станції, що наряд крамниці грабував, а щодо стрілянини — ніхто не знає...

— Даремно ви жандарів не провчили, — сказав Чрезов. — Треба було цим черевачкам показати салдатську руку.

— Їх би на фронт.

— Овва, — зле сміється Хижняков, — на фронт вони не так скоро прийдуть. Внутрішнім ворогом борються. Вагітних жінок патрошать, Гришку Распутина стережуть.

Він з пересердя плюнув і зробив непомітний знак мені та Приходькові вийти з бліндажа.

— Егеж, жандарів цих до біса тепер розвелось, — каже Мукін, — власть змінюють. Скоро на кожного з нас буде по одному жандареві.

— Власть за себе турбується. Більше жандарів, то й салдат слухняніший буде, — відказує Чрезов.

— Воно, може, й так, а тільки не сила терпіти...

— А ось у тилу, — провадить Куриленко, ніби про себе, — голодно, крамиїні грабують. Усе фронт з'їв. І на селі голод почався.

— Звісна річ, коли у мене півтори десятини на шість їдців — навряд чи вистачить, сумно додав Іванченко.

Його звичайно веселе обличчя, тепер похмуре. Різка зморшка перетинає лоба.

— Як це вони там харчуються? — провадить він. — Ех...

— Жандарі, поліція тисне — вони й мовчать, — каже Приходько. — Але заговорять, зачекайте.

Похмурі обличчя салдат.

Турботи, глибоко заховані, впливають назовні.

Я й Приходько виходимо до шансів.

Свіже соснове повітря впливається в легені.

Уже березень.

Повеселішали смереки, граються з вітром, ширше розправляють муругі хвої.

Удень під снігом уже дзюркотять струмочки, пробиваючи дорогу до долів, меж, гір'їв.

Дме теплий вітерець з Угорської рівнини.

Тишком ідемо лісом.

— Ось і Хижняков. Він сидить, дожидаючи нас на поваленій смереці. Ми знаємо чого він нас кликав. Останнього часу ми вже кілька разів розкидали листівки в роті. Дас їх нам Бойцов.

З ним ми встановили регулярний зв'язок через Кравченка.

Бойцов при обозі другого розряду, їздить як конюх на артілці третьої роти. Він часто одержує листи від Оксани. У них листівки.

Поночі він їх розмножує.

Зустрічаємось з ним рідко. Бойцов ще більше замкнувся в собі. Паморозню холодить його очі. У вусах тоне скупа усмішка.

Мені він зрадів. Усміхнувся трохи й спитав:

— Ну, що, комиза, віру в людину не втратив?

— Не в людину, а в людство. Ні, не втратив.

— А ти відрізняй. Бери не взагалі, а окремо. І Хижняков у людстві та й полковник Масальський в йому ходить. А різниця є ж?

— Є.

— Ось і мірка потрібна відмінна. Не в людство вір, а в певність. Клясову свідомість повинно набуті.

У цих простих скупих словах я відчув якусь велику правду.

Усміхаючись втрутився Хижняков.

— Що, слушно?

— Слушно.

— То ж бо то.

З того часу ця коротка розмова не виходить з пам'яті.

Слова Бойцова штовхнули мою думку. Безформне «загальнолюдське» почало відходити, поступаючись місцем перед живою салдатською масою, що дихає і почуває з усіма її болями, з її думками.

Я перестаю бути звичайним спостерігачем.

Першої ночі, поширюючи листівки, я не давав собі звіту у всій важливості цієї справи.

А тепер, коли Хижняков повертається від Бойцова без листівок, мені досадно на весь світ.

З величезним задоволенням поглядаю я, як салдати читають листівки. З радістю спостерігаю, як розгублено метушаться у шанцях чотові і фельдфебель Іванюк.

По тому, як Іванюк підозріло запитав, чому це тільки в нашої чоти нема листівок, ми, щоб запобігти підозр, потрохи розсовуємо їх і в себе.

Ротний Безбрежний якось незрозуміло ставиться до листівки. Я був у нього в бліндажі одного разу, коли він розглядав втретє приладдя. Він прочитав уважно одну, згорнув її і сховав у книгу.

— Це відповідає моїм думам, — замислено, ніби про себе, проказав Безбрежний.
— Не знаєте, хто їх поширює, — спитав він раптово, наче сподіваючись захопити мене розполохом.

— Не знаю, — відрубав я.

— Ну, не буду допитуватися. Коли випадково довідається, — усміхнувся він, — скажіть, нехай робить обережніше. Доречі, Іванюк підозріває Хижнякова. Підполковник Масальський вимагає заарештувати цих революціонерів...

— Нехай знайдуть... — кинув я.

— Шукати не будуть. Заарештують Хижнякова — гратимуть на чесності. Може чесний революціонер не припустить, щоб постраждав невинний.

Я переказав цю розмову Хижнякову. З того часу він кинув розносити листівки. Ми улаштувалися так, щоб у такі ночі Хижняков або був у караулі, або грав у бліндажі в шашки. Гра допокає йому до живого. Але він стоїчно переносить цей іспит, роблячи по тридцять партій в шашки за ніч.

Однак, сьогодні Хижняков вирішив розносити листівки сам. Про це він ще вранці рішуче заявив Іванові.

— Треба, — хмураючи брови шепнув мені Іван, коли ми йшли до лісу, — відмовити його.

Хижняков чекав на нас, сидячи на сосні. Сідаємо поруч. Запальємо.

— Листівки треба рознести, — каже тихо Хижняков, — цього разу написали сами. Зв'язок загубили.

— А ви вставили про хатню нужду, за тил згадали? — питаюся.

— Вставили. Кострубато вийшло — та то нічого. Тепер багато вже не треба. Війна допекла...

— Так уже не мовчать. Чув розмови у бліндажі?...

— Ходім, — прискорює нас Приходько.

Беремо у Хижнякова листівки. Їх небагато. По п'ять тільки штук на кожного. Написані вони рукою — друкованими літерами. Де - не - де літери розплилися.

У сутінках присмерків переглядаю проклямацію. Стягли її за оригіналом, що зберігається у мене. Додали до неї частину листа сардату Жиздринського полку, що йшла по руках ще наприкінці 1916 року:

Кому потрібна ця війна? Аджеж не вам. Ви гинеєте на фронтах, обороняючи капіталістів. Родина ваш живуть у холоді і голоді. Знехтують засів, нікому зібрати хліб. За що ж ви воюєте? Адже, коли навіть Росія переможе, вам нічого не додасться. Все дістанеться капіталістам. Братця. До якого ж часу ми продовжуватимемо цю війну? Настав час кінчати її! Це в наших руках. Потумайте. Ви добре озброєні. Не даруйте час. Поверніть багнети. Ворог не спереду, а ззаду. Ворог — це капіталіст, а не робітник і селянин Німеччини та Австрії...

— Правильно, — відказую я. — Молодця Бойцов.

— Н - да, посидів чимало, — доточує Хижняков, — цілу ніч писав.

— Ну, гайда, — закінчує він, підводячись.

— Митьо, а може зостанешся, — питає Приходько. — Адже знаєш, що Мешков і Кулєдєв відтоді, як їх взяв до роти Іванюк, очей з тебе не спускають.

— Байдуже. Набридло. Збожеволію від цих шашок. Піду сьогодні.

— Даремно ризикуєш.

— На тому й сидимо. Ходім.

Обличчя Хижнякова сповнено рішучості. Ми бачимо, що одмовляти його не пощастить, і мовчки йдемо в різні сторони.

Я йду наліво. У руках маю казанки. Йду ніби по воду. Уже темно. Похмурою, непривітною тінню налягла ніч на шанці. Водяві пошматовані хмари клоччями вати осіли на блакитне небо. Пірнає в туманних прорізах матовий обрис місяця. Похмурими велетнями виростають обабіч шанців високо - коронні смереки. Повільно хитаються верховіття під шестест вітерця. Тихо докола. Рідко коли осяє небо ракета. Ось бліндажі другої чоти. Біля входу прихилена чиясь рушниця. Мабуть днювальний зайшов покурити. Я нанизую листівку на багнет і поспішаю далі. Листівка за листівкою

цепають білі бліндажів. У річищі я набираю води і йду назад, але вже не шанцями. Прондираюся крізь хащу. Зопрівши весь, влізаю до бліндажу.

Хижняков уже повернувся. Він навіть устиг заграгти п'ять партій з чотирма. Це— для алібі.

Я ставлю казанки на вогонь і підсідаю до Хижнякова.

— Митьо, як пройшовся?

Він чогось усміхається, мовчить якусь хвилину, а тоді каже:

— Добре пройшовся. Навіть Іванюкові підсунув. Іду повз його бліндаж, гляну, думаю собі: Іванюк пухне, а біля порогу скорзюрбившись лежить Мешков. Чоботи стоять осторонь. Я і всунув листівки в чобіт. Ось шарвар буде...

— Даремно балуєш, Дмитро.

— Чого там даремно...

— Даремно, кажу, наскочиш на Іванюка. Аджеж, знаєш, що він тебе підозрює. Знову розлютував. Шкуру не виправиш. А Мешков і Куледед з того часу, як їх взяв Іванюк назад до роти, очей з тебе не спускають...

— Дурниці,— перебиває Хижняков.— Я...

Останнє слово застряє йому в горлі. До бліндажу ввалюються Мешков і Куледед. В обох у руках нагані. Вони підходять до Хижнякова.

— Голубе, а, голубе,— ущіпливим солоденьким голосом каже Мешков— тебе пан фельдфебель Іванюк кличе.

— Нащо?

— А це їхня справа. Вони тобі скажуть, вони і пропишуть,— уразливо сміється Мешков.

Куледед угодливо ірже густим басом.

Салдати мовчать. Нахмурившись дивляться вони на посланців фельдфебелів. Хижняков подається до виходу.

А торбину, речовий мішок захвати, подорож тобі чималенька, сміється Мешков.

— Ух, добровільний жандар, загілить би тобі,— підскакує раптом Іванченко,— на всю жисть пам'ятав би...

Мешков випростувався і люто глянув на Іванченка.

— Що, за кумпанію захотілося? Диви, візьму,— погрозово закінчує він.

Хижняков надягає мішок і виходить. Я і Приходько йдемо слідом за ним.

Недалеко бліндажа Іванюкового зупиняємося.

Хижняков заходить східцями.

Шелестить намет, заглушуючи голоси.

Раптом з бліндажу вилітає фельдфебель.

— Пішли геть. Чого стали? Вас сюди не кликали,— заграмав він.

— Чого Хижнякова покликали,— питаюся я, не звертаючи уваги на його гримання фотографії цілі.

Я всеж хочу домогтися, чи знає Іванюк, хто підсунув листівку. Удаюся до нераз уже випробованого способу урвати Іванюкові терпець. У таких випадках він в розпалі гніву вибоксує все.

— Чого кричиш,— похмуро відповідаю,— на вислугу лізеш. У підпрапорщики захотілося. Однаково, не вийде...

Чин прапорщика— давня мрія Іванюка. Але щоразу при виставленні його обминають. А він спить і бачить себе у вісні підпрапорщиком. Мій вибрик влучає прямо в точку. Іванюк підстрибує до мене із стиснутими кулаками. Я прикро дивлюся на нього. На обличчі у мене жоден м'язень не здригається. Навпаки, вирізьбилася неприхована загроза. Це мій давній спосіб розмовляти з Іванюком. Він костричить якусь хвилину, замахається кулаком. Я засовую руку в кишеню і Іванюк приборкується, осипаючи мене градом лайок.

— Зачекай, жидівська морда, буде тобі з твоїм приятелем.

— За що, пане підпрапорщику,— підкреслено запитую я.

Цей «пан підпрапорщик» переполює міру терпіння фельдфебеля. Він кидається на мене:

— Наволоч, всі ці листи, це ви проклямації розкидаєте. Мешков бачив, як Хижняков сунув її мені в чобіт. Пострівайте, розстріляємо вас...

Я домігся свого, довідався причину арешту. Справа серйозна. Треба кінчати роз-
розу з фельдфебелем.

Міцно схоплюю його за руку і кажу рішуче:

— Ну, годі, не з сірими маєш справу. Рукам волю не давай.

Фельдфебель знову осыпає мене градом добірних лайок і зникає у блідажі.

Ми йдемо вбік.

— А тепер що? — питає Приходько.

— Треба визволяти Хижнякова.

— Але як його визволяти? Посадять і зв'язок втрапиш.

— Насамперед треба повідомити Бойцова. А тоді простежити, куди пошлють Хиж-
някова. Ти залишайся тут, а я підожду, як приїде Кравченко, листа передам.

— А це безпечно?

— Нічого, Кравченко не раз возив листи від Хижнякова. Важливо тільки, щоб
приїхав сьогодні сам, без каптьора.

На наше щасття каптьор зохорів. Кравченко охоче погодився передати листа.

Втомлений повертаюся до блідажу.

Сьогодні гора здається високою, як ніколи. Морозить передранковий вітер. Омите
небо увітчане блідими зірками, вабить у простір.

Біля блідажу купчаться салдати.

— Що там таке?

— Та ось караульні щось розказують, не зрозуміти нічого.

Я протискуюсь до блідажа.

— ... Сидимо ото в секреті, — розказує Мухін, — і бачимо вилазить ерманець з
шанців та щось вбиває в дріт. Поліз Гавриленко глянути — німець забив два дрючки,
між ними полотно повісив, а на полотні щось написано. Тільки прочитати не в силі.
Та й неграмотний він.

— А де Гавриленко, — питає Чревов.

— Пішов до свого рою.

— Цікаво.

— Що це він вигдав?

— Німець вигадувати майстер.

— А може й справді щось цікаве?

Всі зацікавились. Виходимо з блідажу. Силкуємося роздивитися, що робиться
ворога, але темрява така, що хоч в око стріль.

— Рус, прихось удень почитай, ми не стрілятимемо, — приглушено долунає раптом
на нас по-руському з німецької сторони.

— Прийдемо, — в одвіт кричить Іванченко.

Мене окликає Приходько.

— Ну що, — питаю його хапливо.

— Повели Хижнякова до батальйонного. Там тримали довго. Одно допитувалися
відки бере листівки, хто з ним в гурті. Хижняков усього зрікався. Батальйонний побив
його. Якби не ротний, біда була б, та поручник, спасибі йому, відборонив. А після
повели його до штабу полку. Каже зв'язковий батальйонного — судити будуть...

— Треба утечу влаштувати...

— Треба... Обмізкувати тільки як слід

— Підемо вночі на розвідку. Там на дозвіллі і обміркуємо.

Уже займається на світ. Багряна, затуманена куля сходить над горами. Ззаду, над
одиною, гаснуть останні зірки.

Широкий плякат зв'язав дрючки німецького дроту. Силкуємося прочитати,
але навіть бінокль не дає змоги прочитати літери.

— Піти, хіба, вперед? — пропонує Приходько.

— Стрілятимуть, уб'ють, — недовіжливо каже Чревов.

Над німецькими шанцями розмахують білими хусточками. Ми відповідаємо, по-
махуючи шапками, але вилізти ніхто не наважується. Німці щось кричать, але
хні вигуки гаснуть дець між шанцями, долинаючи до нас багатоголосю луною.

— Диви, вночі було чути, — каже Приходько, — а тепер тільки шум...

— Вітер обернувся, — пояснює Чревов. — Зачекаймо до ночі, а там поліземо.
Місяць тепер ясний. Зможемо прочитати.

Неохоче розходимось. Починається звичайний шанцевий день. Хто гріє собі чай, хто листи пише, а хто лає одежу, за одним заходом нищачи вошей.

Я блукаю з бліндажа до бліндажа і, нарешті, стикаюся з ротним. Безбрежний сидить біля порогу з книгою в руках.

Я козиряю і хочу йти далі, але поручник запрошує мене до бліндажу.

— Що, перелякались вночі, — питає мене Безбрежний після довгої мовчанки.

— Чого?

— Та ось арешту Хижнякова.

— А хіба його заарештували? — питаюся.

Безбрежний прикро дивиться мені у вічі. Я витримую погляд.

— Авжеж. Іванюк заарештував його.

— А ви, ваше благородіє, дозволили? —

— Я був тоді у батальйонного. Йому подзвонив Іванюк, мене питаючись. Батальйонний дізнався, що знову з'явилися листівки і наказав вжити заходів. Тож Іванюк і заарештував Хижнякова. А втім, не на довго, — якось загадково закінчив Безбрежний.

Здивовано глянув я на ротного. А він сміється і закінчує підводячись з місця:

— «Є таке на білому світі, мій друже Горацио, що не снилося нашим мудрецам».

— А всеж?

— Скоро довідаєтесь, а тепер нап'ємось краще чаю. Та ще можете повідомити, що завтра змінюємось.

Звістка про зміну дуже потішила салдат, відсунувши навіть на другий плян розмови про арешт Хижнякова.

Примерком до бліндажу знову збираються салдати.

— Хто піде в розвідку? — питається Чревов.

— Підемо вдвох, — озивається Приходько, показуючи на мене. — Ми вже домовились. Як стемніє, ми й підемо.

— Дивіться ж, хлопці, обережніше, щоб у полон не потрапили.

На горі повільно розпозвається темінь. Нетерпляче ждемо, коли з'явиться місяць. Ось вже й місяць. Вирушаємо в путь. Ідемо повільно, пригинаючись, зупиняємось при найменшому шелесті.

В долині, що перерізує наші шанці, ми робимо привал.

Я передаю Іванові слова ротного. Ми намагаємось дійти їхнього змісту. Іван змушує мене до найменших дрібниць згадати цю розмову, допитується, чи поважне було обличчя ротного, чи насміхався він. Але даремні спроби все зрозуміти, примушують нас кинути розмову.

— Як буде з Хижняком, — перериває мовчанку Іван. — Треба улаштувати втечу. В обговоренні пляну втечі швидко минає час.

Плян дуже простий.

Треба напоїти вартових, передати Хижнякову ніж, щоб він міг підкопатися під дерев'яну стіну комори, де тримають арештованих.

Бойцов на своїй артильці чекатиме на Хижнякова в лісі. Я заповзявся дістати спирт. Заурядлікар дивізійного шпиталю — мій товариш.

Разом з Бойцовим підемо до вартівні і будемо пити з вартовими.

— Левову частку треба дати вартовим, — кажу я, — так, щоб їх одразу розібрало.

— Аби тільки дістати.

— Дістану.

Моя впевненість передається Іванові.

Остаточний термін утечі визначаємо на післязавтра.

— Уже час, — підворушує мене Приходько, — стемніло.

Повільно перемагаємо схід на гору.

Ось уже недалеко і дріт ворога. Ми чуємо глухий спів. Співають німці, співають ладно, журливо.

— Гарно співають, — шепче Іван. — За душу бере.

Пісня раптом уривається.

— Русь, коли ти ховаєшся десь недалеко — виходь. Стріляти не будемо, — лунає раптом виразний голос німецьких шанців.

— Виходь, прочитай, що ми написали, і вір, що це правда. Ваші офіцери ховають од вас...

— Чого ж читати, коли не видно, — гукає Приходько. — Ми хотіли йти вдень та не наважились.

— Нічого боятися. Підходьте ближче. Ось прожектор освітлить.

І ніби в потвердження цих слів, у небо вдарив вузький промінь прожектора.

Стрельнувши у зеніт, промінь сковзнув до обрію і втопився в плякат, яскраво освітлюючи його миготливим, непевним світлом.

На плякаті великими друкованими літерами виведено написано:

Рус, у Петрограді революція.

Ваші міністри пішли в демісію, а цар ваш

зрікся престолу.

Читаємо раз, другий, третій, очима втопилися в літери. Вони рябіють. Щось повиває очі, мізки.

Ще раз.

Читаємо знову

Спершу мовчки, по тому вголос.

А в мізку шалений танець думок. Одна змінюється другою і кожна — про волю.

Воля — та, про яку казали у листівці.

Воля і мир.

Хижняков... воля... геть війну...

Читаємо, захиляємось і читаємо знову.

Голосно.

Ще голосніше.

— «Цар ваш зрікся престолу» — уже кричить Приходько, кричить, страшенно звивлюючись.

— Німче, це правда, не брешеш? — таким самим високим, дзвінким голосом питає Приходько.

— Правда, правда, — чути з шанців. — Ми не брешемо.

— Ще раз скажи, правда?

— Правда, самісінька правда, — лунає той самий голос.

— Ур - а - а - а — з'єднуємось в одному пориві. Воля... Ур - а - а - а...

З радісними вигуками, на весь зріст, уже не ховаючись, мчимо вперед, до наших шанців, назустріч яскравим мерехтливим зіркам.

(Далі буде)

МИКОЛА РУДЬ

Робітник заводу «Стальмост»

ТЕМПИ

Комсомольці заводу «Стальмост»

Пропечена жаром
трьох років
земля,
де Урал - ріка, —
там громом
розкочує грохіт
стальна постанова ЦК...
.....
Сьомого — п'ятого —
блискавка:
«Магнетогорське —
Донбас...»
Ячейці моїй —
в обличчя,
ячейці моїй —
ганьба...
Збори негайно зібрались,
кидав секретар скоро:
— Слухайте лист з Уралу...
(А очі горять від сорому).
Гострі слова докору
списами
тишу ранять:
«Вас
не вражає й сором?
країні портальні дайте!
Три крани!»
... «Від комсомольців заводу «Сталь-
мост» ми чекаємо рішучої боротьби
за виконання замовлень для вдарного
будівництва. Цього ж вимагає й ЦК
ЛКСМУ, в своїй постанові він про-
понує взяти виконання замовлень під
ударний комсомольський контроль»...
— Урал вогнем
розкочегармо! —
Раптово випалив

наш Федька Гарев.
І вирвалось з грудей:
— На штурм!
(немов до бою
поклик сурм)
І гостро
зборів шум
прорізав гучно
Лернер:
— Так, значить, так і запишу:
«Три крани даємо у термін»...
— Магнетобуд
на нас чека —
рубає далі
Ванька Жолудь ...
На стелажі
клав пропозиції ЦК
він із запалом
комсомолу.
В очах,
як вихорю, бурі розгін...
(спадас пресів настук)
— На три портальних —
мовив Розкін —
атакою на стелажі —
у наступ!
Бо там —
з Магнетної гори —
дзвенить хода
гартованих сторіч. —
Гори ж, Урал!
Сотнями сонць —
гори!
розпалений
у першій
п'ятиріччі.

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ЗАЛІЗНИЙ ВИКОНРОБ А. Д. МЕЛЬНИКІВ

НА МОНТАЖІ ФЕРМ КОВАЛЬСЬКОГО ЦЕХУ ТРАКТОРОБУДУ, ЗИМА 1930 РОКУ

1

Товаришу!
Пора!
Пора!
Вставайте, винокроб!
Вночі горять прожектора
в небесний
чорний ромб.
Штурмує вітер.
Крижане
гудіння навкруги,
а дика ніч
вітри жене
до денних берегів.
Гор т., горять прожектора,—
Вставайте, виконроб.
В цю ніч, вам спати — не пора.
штурмає нас
мороз.

2

Він вийшов з юрти.
Так.
На дворі грав мороз
і між колон
grimila
в труби
фуга.
Він вийшов на мороз
залізний виконроб,
щоб знову
волі
вірний трос
жбурнути в ніч
і закріпити
туго.
Він знов не спатиме,
як в двадцять другий рік,
коли
блідий, як сніг,
отаман Пепеляєв —
над снігом
крив

гарматний
крик,
і вітер
пролітав
Якутськими полями.
Він вийшов з юрти.
Перед ним майдан,
дороги велетнів
ще не остання черга.
Він вийшов,
згадуючи порт Аян
і закипаючи
міцним вином енергій...

3

І шторм закипав,
і вітер
холонув,
розгойдував
цоху
горді колони.
Здавалося:
ночі
в морозяні нетрі
вони упадуть,
десятками метрів
підносячи голову
в зборище хмар,
приймаючи
в груди
вітру
удар,—
от упадуть
під натиском
фуги.
Обплутані
безліччю тросів
натугою...
І туга.
І в тузі
стоїть виконроб

прутами напруги
поорано лоб.

4

Чого ж ви стали?
«Вітер, виконроб!»
Чогож ви стали?
— Мороз
і вітер.
Матроська лайка в бога,
гроб.

Вітрам
дороги
не скривити.
— Алеж і вітер?
— Тисяча чортів!
Стоять, не дивляться на
виконроба.
— На двадцять метрів вгору.
— Захотів!
— Та хай би сам!
— Що?
Сам?
— Не зробіть!

5

Скувала крига
ліс
колон.
Дорогу
брати
молотками.
Невже серця пішли в полон
до шторму?
Так.
Серця не камінь.
Приймаючи
вітрів удар
на двадцять п'ять
піднялись
метрів.
щоб тросам
кинутись
у нетрі,
де знову:
вітрова орда
сплетіння
тросів і колон
кує
у крижаний полон,
і звиснувши
у ніч,
у вітер:
зв'язок,
як просто це —
зловити.

6

За спиною —
морозний порт Аян.
Залізний виконроб.
він згадує:
для чого
його жбурнула
на майдан
залізна партія:
для чого
вчора
він обмерзав в морозних рівнях
для чого є —
і воля,
і рука,
для чого:
вчора бій,
і в бій пішли тепер ми...
І може
Пепеляєв
в образ ферми
ввійшов —
і в чорну ніч,
і в білий шторм
прожекторами
рве
безсонні очі?!
Він зупинити,
зупинити
хоче
наш
неймовірний
шторм.

7

Це ніч Якутії.
Це грає
кулемет.
Це кулі
посвист.
Ці розрив
снаряда.
Це перемога.
Це життя
і смерть
Це бій,
це бій.
І він —
одверто радий,
що може кинути
у фугу,
у мороз
несхибних воль
несхибний трос...
А такелажників розхитана
бригада?

Вона злютована
його вогнем,
вона

за ним
grimить.
По стрілках кранів,
вона
вже перейшла
сумнівів грані.
І зустрічається з наступним
днем
геройством лікувавши рану.
Вони пройшли
короткий перевал
дороги велетнів
з залізним виконробом,
ці люди
вищої в світах

людської проби,
і сонце перемоги в головах.

8

Дорого велетнів!
Дорого наших днів!
Яких людей
кують твої вогні,
який потік
женуть
гарячим валом.
Надивши силу
в пружність ніг,
ми пройдемо,
крізь шторм
і сніг
твої
уперті
перевали.

І. МУРАТОВ

ДЕСЯТЬ ДІБ

Повітрядмухалки
здрігалися плачучи.
Тугою звирячою
скиглили часом.
Піч вмирала
в випадку гарячки,
відхаркуючись
шлака
кривавою масою.
Нервово
стрибала
температура.
Всі засоби марні: —
не піддається.
Залишилось
здерти крицеву шкіру
І загасити.
Кінець.
... Німці консультанти
брехати не хочуть:
— «Два місяці ремонту,
інакше — жертви.
«Ремонт без зупинки —
шкура на ключчя,
«Сто сімдесят ступнів...»
Зблід директор:
— «Два місяці?
пляна зірвати?.. Це багато!..
Ми — беремося!»
І от на зорі
рушили в наступ —
перші бригади
котельників
і каменярів.
Спинила подих домна,
Але не трупом,
що від його тлінь —
А як паротяг
до краю

пари повний
Готовий знов
рвонутись
в далечинь.
Плазує газ гадюкою по криці,
Години довгі до нестями!
Брезентні куряться в робочих рукави
Млость... млость над головами!
Гаряча паша
дихає уперто,
Попалені на спинах
смуги... плями...
Невірний крок,
Невірний рух —
смерть —
Кривава каша
під ногами!
І шоразу
з домни сходили,
мов п'яні —
утомлені,
але незламні!
Німці оступалися з пошаною,
Казали тихо:
«Das ist zum erstaunen!»
... Остання зміна
через десять діб
Зійшла
спітніла, чорна...
... Вірвався газ
рвучкий і молодий,
і труби заревли бадьоро!
Ео жолобу
рванувсь
металю струм,
І люди мовчки, близько підступали,
Уважно слухали гудіння труб,
Дивились пильно...

ОСТЬ ПОЛОННИК

ШТУРМОВА НІЧ

Ніч обіймала село, як велетень птах крилами — чорно і густо падали крила на село. Одне крило, зачепивши узгір'я — з хатами, садами — впало на став, до ставу заметушилися сполохані чорнотою смуги — срібні, трохи пофарбовані туманним осіннім заходом.

З села — через узгір'я, хаті і клуні — наступала ніч. Срібні смуги миготіли дивчато й, мов вівці, злякано збігалися до купи на середину ставу. Став ще висхискував де-не-де сріблом. Та ніч насувалася, як владар. І на став — з узгір'я, з хат і садів — упала чорнота, — густа й непереможна.

Деся біля греблі, в очереті прибережному занепокоїлися жаби, а за греблею, в Низах, стривожено заходилися собаки.

Собаки гавкали дружно й скажений гавкіт їх — у півночі — породжував тригук. Хтось сквапно відбивався від собак: було чути ча-те-шпурляння грудками по землі й часте посапування. Навздогін посапуванню, слідом за гавканням, як, у півночі, виринув чийсь голос глумливий:

— Так її!.. Так!.. Хай не тривожить хазяїв... Гадюка...

На греблю поспішала людина. Вона збігла на греблю й шпурнула назад себе — морди собак — останню грудку. Собаки стали перед греблею, як вартові, й слухали велід людини кілька залпових гавкатів. Той самий глумливий голос із півночі під'южував:

— За спідницю, за кохту її — агу!..

Людина — була дівчина. На греблі спинилася, перевела дух і заклопотано поглянула одіж:

— Здається, все ціле...

Дівчина помацала кінці спідниці, кохту пом'яла — ціле. І тоді дівчина — чужа сільська дівчина, але моторна в рухах — полегшено зідхнула. Напіввернувшись до собак, до Низів, до голосу глумливого — промовила:

— Чекайте - но, куркулі кляті... Ви ще поспістесь...

У відповідь вітер послужливо довів:

— А ти поплачеш, соплячко комсомольська... Поплачеш!..

Дівчина постояла, прислухаючись, потім звела в погрозі кулака, помахала їм і спішно пішла греблею на узгір'я.

На ставу догоріли останні відблиски заходу — став потопав у чорноті.

Ніч міцно лягла на село. Було тихо. І тільки собаки, під'южувані з півночі глумливим голосом, ще гавкали, але вже зрідка й неохоче — ніби виконували яку й невдячну службу.

З півночі на майдан виринали люди і простували до ледве освітленого прищнення з вівіскою на ганкові «Будинок колгоспника».

У будинку миготіла газова лампа й кляла неспокійні тіні на групу людей, що збілися до столу чогось слухаючи.

Оповідала наша дівчина:

— Зайшла до Клименка. Кажу: «Ви повинні виконати зобов'язання перед державою й завтра ж одвезти хліб на елеватор... Треба виконати плян... А він: Раніше я — каже — тебе на цвинтар одвезу, чи ви мене... Хліба — живий буду — дам»...

— Отак і сказав? — група здавила дівчину щільніше й дівчина примушена була сісти на стіл.

— Отак і сказав...

Входили люди. Поодинокі, групами. Заля повишала, і слухачів коло дівчини густішало.

Дівчині ніс задержувато стрибав догори, й вона, оповідаючи, енергійно струшувала всім корпусом:

— Сабай Микита хортів випустив... «Ату її — кричить — хай не тривожить спокою хазийського»... Аж до греблі хорти бігли... Ледве видерлась... Думала без спідниці лишусь, а вона в мене — одна...

У гурті вибухнув сміх — веселий, безобідний. Хтось із затінків басовито проказав:

— Як потерпілий за соціалізм, усім сектором соціалістичним нову прикрасили бали б... Гола не ходитимеш...

Разом з усіма реготалася й оповідачка — ясно і дзвінко. Той самий бас десюдед стіни, від затінків доказав твердо:

— Хай говорять, хай казяться, а ми своє зробимо та й край... Войовничість їхня не страшна... В дев'ятнадцятому з обрізами на нас ходили, й то впоралися а тепер...

Хазяїн баса висякав гучно носа й проказав:

— Не бійся, Галю, нам гірше бувало й то — живі, здорові, будусмо, колективізуємо...

— І куркуля як слід трошимо... — це від столу хтось.

— А трошимо, звісно... Аж поки йому, гадові, зовсім край прийде й пропадає на віки охота нам шкоду чинити, — бас гув впевнено і твердо.

Сходився люд.

... Була така сама осінь. Третього року революції. І так само густо полонити ніч село.

Чорної осінньої ночі на майдані, перед оцим приміщенням, що на ганковий тепер вимальовано «будинок колгоспника», спинився верхівець. Був такий заїжджий продрармієць: він їхав до міста з якимись інструкціями продзагону з сусідньої волости й, полонений передчасною чорнотою ночі, спинився перепочити.

Мало хто й помітив приїзд верхівця, а на ранок — за селом, у байраці — знайшли незнайомих продрармієць в незвичайному вигляді: лежав він у болоті, дістався притоптаний і мряка кропила йому мертве, болем покручене лице.

Це було третього року революції, коли в степах цих гасали куркульські банди, а в селі — за степами, за байраком — гартувалися перші сміливці - незалежники.

Давно це було: аж 19 року. Згадкою про давнє світить зоря на майдані: на братській могилі поставило її бійцям своїм село незалежницьке.

Давно це було.

Тепер і село не те, і люди інші — сміливіші, настирливіші й свідоміші люди пішли. Три артілі, комуна, 75 процентів колективізації, дванадцять комуністів, 43 комсомольці, бойовий, перемогами вставлений комзесам — так неже ж ми тепер, на 14 році революції, дозволимо куркульні нас за барки брати?..

Галаган підійс бас свій на верхні ноти і по той бік залюдненої залі задрижало шибки. По залі пішов задоволений шепіт.

— З нашими силами та не виконати пляна хлібозаготівель? Це ж ганьба! Щоб ми цього, 14 року переможної революції, поступилися куркулеві й дозволили йому зірвати хлібозаготівлі — так, як він через слабкість нашу зривав розв'язку в третьому році? Це ж буде пляма, яку не змиє наша стара слава загортованих бійців соціалістичного фронту.. А боротьба за хліб — є боротьба за соціалізм... Ми мусимо дати хліб!..

Галаган кидас слова в насторожену залю, як вправний оратор. Галаганів бас підносився над залюю закликком до дальшої боротьби й перемог. Заля сиділа припіншла в урочистому настроєві й на зміну Галаганові — голові комуни «Мая соціалізму», колишньому командирові першого незалежницького загону боротьби з бандитизмом — не треба було нового промовця.

— Краще ніхто не скаже.

Ухвалили:

— До 1 жовтня, дня пуску нового велетня соціалістичної індустрії, Харківського тракторного заводу, цілком ліквідувати хвости з хлібозаготівель. «До 1 жовтня усі 100 процентів пляну», — таке завдання кожному колгоспові й кожному приватолові. Завтра вранці повинна вирушити перша червона валка в рахунок 37 процентного хвоста, що лічиться за нашим селом. Сьогоднішню ніч вважати за турмову в організації цієї першої валки.

Галаган диктував постанову урочисто, як присягу, й Галя старанно — слово за словом — виклала її на розгорнутому на весь стіл аркушеві паперу.

Потім, так само урочисто проголосували й проголосоване скріпили власноручним підписом усіх присутніх.

Лямпа миготіла тьмяно, й тіні від неї йшли довгі, неначе шлях до перемоги.

Микита Сабай — син розкуркуленого й сам пляновик — випровадивши хорми уповноважену в хлібозаготівлях, напоїв коней, крикнув жінці, щоб не чекала його вечеряти й подався навскоки до Клименка — теж пляновика й теж вола усіх заготовних плянів.

Коли лагодився виходити з двору, під ноги потрапило котеня. Ударив з серця ском котеняті в бік, і воно зам'явало жалібно і тоскно, мов дитина. Сабай лаявся.

— Лізе...

Пригода нав'яла спогад:

... у громадянську війну, вони загоном махнівським налетіли на якесь міечко — убоге, пошарпане. Йі люті, що нічим поживитися, вирішили запалити нагогу. Вони запалили її й вона горіла, як свічка, але вдовольнити душі бандитської пожежа не могла. Одна витівка породила другу. І знайшли. Власне, він знайшов, Сабай Микита. Старого сивобородого сврея й пацана, коли не сина, то онука арому. Коли вхопив юну жертву й на коня, — хлопчикові за ноги вцепилася стричка його років 2 — 3. «Мій Ісак... Мій!.. Не дам»... Він вихопив шаблю й банув дівчинку по голові, але чи то цинь спіткнувся, чи то він промахнувся — тільки дар прийшовся по плечі, й дівчинці, бризнувши кров'ю, впала долу ручка. Дівчинка ойкнула з болю жалібно й тоскно, зовсім, як доросла... І тепер — оде котеня...

Сабай оглянувся: у темряві він ще лунав жалібний і сиротливий м'явкіт.

Прискорив ходу.

— Требують...

— Та требують, смерть би їх требувала... — Клименко ударив бруском по земі й став її сердито гострити. — Але я не дам... Не дам!.. Спало, погною, застром пушу, але не дам...

Клименко не гострив, а бив косу і сталь в його руках, немов би з болю, звидала. Сабай, притулившись до дверей, крутив у задумі цигарку. По клуні слаося тремтливие світло од газової лампи й кидало плями на руду скуйовджену породу хазяїна, від чого вид Клименкові став дикий і страшний. Сабай глянув на руга й задоволено посміхнувся: коли б такого поночі хтось здибав, то знеприємнів би з переляку. Клименко, потрушуючи дико бородою над бруском, казав алі:

— Кажуть «держав», «революція», «будівництво»... А на дідька воно се це мені здалося?.. Не треба мені ні держави їхньої, ні революції, ні будівництва. І хочу хазяїнувати собі сам — панімаєш? — сам, і тільки на самого себе, на свій уток, на своє кодло...

Сабай закури́в, затягав повільно, смакуючи, й по хвилині випустив носом довгу стру диму. Проказав:

— Та й я так... А от требують...

Ударив Клименко по косі, аж іскри з - під бруска вибігли, і рішуче відказав:

— Ні, я не дам... Хай стріляють, хай вішають, але не мати їм з Клименка більше хліба... Не матимуть!..

Кури́в Сабай.

Гострив косу Клименко.

У такому стані й застав їх виконавець сільський, інвалід Говоруха.

— Оце добре, що ви обидва тут... До сільради обох требують...

Сабай допитливо виставився на інваліда:

— Чого це?

Інвалід зрушив плечима, — мос, мовляв, діло маленьке, не сказано мені. Попросив закурити, і доставши від Сабая капшук із тютюном, сказав:

— Та ти там Гальці погрожував щось... і він теж — кивнув на Клименка: — а вона ж секретар комсомольський... закурив: — І до того ж — ніч штурмова... Клименко кинув гострити косу. Насторожився.

Сабай звів очі на друга: стояв Клименко замислений і пальцями повільно перебирав гостряк коси.

Інвалід мирно курив.

Штурмували.

Найлегше було комуні «Маяк соціалізму»: вона мала дасить готового хліба, щоб завтра ж уранці приставити на елеватор увесь свій борг — якихось 7 процентів, що їх не вистачає до 100.

Мала хліб — підвід на 15 — і «Наша нива». Зате зовсім погано почували себе правлінці «Українського орача» й «Червоного променя»: вони забарилися з молотьбою й хліба готового в них мало було. Тим часом борг з «Українського орача» становить 40%, а з «Червоного променя» — й того більше: аж 53% свого плану не виконав ще «Червоний орач».

Було що штурмувати: треба було спішно молотити, віяти, перебирати, важити. Хоч і велика ніч осіння, проте й робота не мала: вдосвіта валка на 100 підвід конче мусить рушити на елеватор, — така ухвала.

Штурмували.

Перші на штурм пішли комунари й «нашоновці». Пішли з прапорами, смолоскипами, з піснями, — під згук оркестри, йшли, як у наступ, і ніч назустріч висипала зорі.

Була ніч — і не було ночі: люди не знали утоми, люди з піснями, оркестрою й смолоскипами — гнали з села сон і вітали працю. Такої ночі не знало ще село й дізнавшись — у піснях, у музиці, у смолоскипах — несло на штурм свою енергію, свій хист, себе, — йшло на штурм розбуркане від сну село. То була урочиста ніч — ніч народження першої червоної хлібної валки імені перших сталевих коней, що їх на колгоспні лани дасть новий велегень соціалістичної індустрії — Харківський тракторний завод. То була ніч урочистої демонстрації соціалістичного зросту нового колгоспного села.

Штурмові бригади — з піснями, музикою — пройшли селом, завернули на колгоспні подвір'я — й ніч перетворили на день, сон — на працю.

Штурмували,

молотили,

віяли,

перебирали,

важили,

носили, —

в праці був штурм — в ночі був день.

Колгоспники штурмом убивали ніч.

Над селом ясно сяяли зорі.

Двадцять п'ять процентів одноосібників — це зобов'язує. І Галя взяла собі Низи — з куркулями, пляновиками, погрожувачами: за Низами бо був найбільший борг — понад 60 процентів.

— Ти, Галя, розішли бригади по три чоловіка на кожний куток, хай вони розкажуть усім про ухвалу нашу, про ніч штурмову, і про валку червону... А сама візьми собі двох виконавців і будь, як начальник штабу: сили підраховуй, людей роз тавляй, відомості підсумовуй, щоб знати, з чим ми зустрінемо ранок в індивідуальному секторі... — Галаган, що головуєчи в комуні, був і за секретаря партосередку, мов на папері, виклав програму роботи. Вислухала уважно й мовчки.

проявлялася відповідальністю важливістю доручення: й справді бо, від її розпорядливості, від її уміння й хисту набагато залежить успіх нічної операції. алаган був задоволений з цієї серйозності Галиної й, кінчивши наставляти. ружно поплескав її по плечі:

— Держись молодцем — перемога за нами... Якщо десь буде не гладко — негайно клич мене... — закінчив переконано: хліб буде...

Галія — теж переконано і теж твердо повторила:

— Так, хліб мусить бути...

Розійшлися..

О 9 годині начальник штабу вирядив у похід останню, дев'яту бригаду й заіслювався: «Хто сказав, що начштабу повинен куратися бойовою оперативною роти, коли йому діла у штабі ще нема?» Вибігла на ганок і гукнула вслід щойно вряженій трійці:

— Заждіть - но, і я з вами...

— Бригада спинилася. —

— Ех же, і ніч, Галю, яка!.. Чисто, як у травні.... А зорі!..

Зорі були чудесні. Мов діаманти горіли вони в чорній далині й бризками кидали променисте світло.

Поправила хустку й глянула на небо:

— Зорями вкрито наш шлях...

З бригади відповіли:

— Значить, буде перемога.

Рушили.

Ставом бавилися зорі. Мов світляки ходили по воді, хвилюючи каламутну глиб. Над ставом, у затінку, за вербами стояли друзі й дивилися на освітлене озір'я: там лунала музика і спів.

— Ач, музика... І пісні... — Сабай промовив тихо і задумливо: — Під музику й убивати легко, й самому смерть не страшно... У нас бувало, у «батька»...

Клименко зиркнув з - під лоба й струсував бородою:

— Ну то й давай, як бере... У мене не поживляється.

Відказав Сабай:

— А я хіба що? Друг їм? — Зрушив плечима: я тільки кажу, у «батька» під музику на кулемети ходили...

Перебив із похмурою в'дливністю:

— Погано, виходить, ходили... В - ваяки...

Сабай відхнувся. Помовчали. Оголеними вітами шелестіли верби.

Повернувся Сабай до друга:

— Ну, то як?

Крутнув головою, як бик:

— Тебе за душу бере — то й давай... В мене не візьмуть... Моє слово тверде...

Ударив себе в груди Клименко:

— Мені і не жалко, і не боязко... — ткнув кулаком на озір'я, звідки лунав спів: — І хліба, праці своєї не жалко... Утоплю, от у цьому ставку рибу на-родую, а їм — знову ткнув кулаком на озір'я, до піснеників — не дам...

Повторив уперто:

— Не дам! Таке моє слово...

М'яко шелестіли верби і зорі стрибали по воді, пронизуючи глиб. Запитав Сабай:

— Отже топиш?

Відповів, як одрубав:

— Топлю!..

Ударив Сабай себе по чоботях батоном. Замислено:

— А я... — Та немов злякавшись думок своїх, спішно додав: — Я ще подумаю...

Не глянув на спільника Клименко, сплюнув і пішов до верб. Там у долині, під самими вербами в затінку, хрумкав оброком кінь, запряжений у воза. Трохи далі стояв другий і теж запряжений кінь. Клименко підійшов до першого воза, провів рукою по горі лантухів із зерном і рішуче поставив спину під вагу. Тільки

злетка крекнув, коли звалив гладкий лантух на спину собі і, зігнувшись, поніс його за верби, до ставу.

Дев'ятій бригаді щастило: 20 хат обійшли і в жодній не було відмовлення. В останній, в двадцятій хаті стара Соколиха — син у Червоній армії на Кавказі — заявила:

— Та я весь плян завтра здати можу, тільки молотника б мені...

— Дамо...

Галя тут же написала до Галагана записку: «Треба негайно двох буксирників старій Соколісі, не молочено». З запискою на узгір'я, до Галагана — побіг один із бригадних:

У бригаді лишилося троє. Пішли до Сабая. Підучи, ділилися вражіннями. Галя підраховувала:

— У двадцятих хазяїв пудів 400 буде. Це вже не так погано, товаришечки. З бригади зауважили:

— І це без Сабая і без Клеменка, — а там щонайменше сто пудів набереться...

— Та мусить набратися... — Галя нагнулася й набрала повні жмені грудок. Пояснила: — від собак...

Грудки не знадобилися. Сабай крикнув на собак, що були загарчали, й виїшов до бригади за ворота. Привітався й, підкреслено чемно звертаючись до Галі, проказав:

— Там мене чогось до сільради кликали?..

Галя байдуже...

— То треба було піти... Коли кликає — знадобився, значить...

Сабай:

— Та ніби нічого такого не зробив... Проти влади ніколи не йшов.... До сільради, звісно, можна б, та тільки ніч...

Перебила:

— Для нас сьогодні ночі нема: вранці валку на елеватор виряджаємо. Скільки з тебе ще?

Обперся об ворота Сабай, закурив. Не кваплячись, відповів:

— Та хіба знаєш скільки? Сьогодні плян один, узавтра — другий... Чекаю поки остаточний плян буде, щоб знати: чи жити, чи вмирати...

Галя зрушила плечем:

— Ніхто тебе не примушує вмирати... А твердий плян ти давно маєш і на зменшення сподіватися нема чого, — не таким зменшують... Отже треба везти...

Курив Сабай:

— Та хіба я проти того, щоб везти? Чи я коли проти влади йшов? А тільки везти нема чого, он що...

Бригада здивувалася:

— Як так?

Курив Сабай:

— А так... Ми ж не колективні, трактором не оремо, машиною не сіємо — урожай тому й поганенький... Хоча б прогодуватися вистачило...

Бригада обурилася:

— Кому це ти говориш? Чи ми не бачили, що ти косив і що возив?..

Мружив очі Сабай, дим пускаючи. Рукою важко махнув:

— Ото й горе, що возив — краще б і не брався: сама солома... Та й та не молочена...

Галя погрозило:

— Перевіримо, — а це, знаєш, чим пахне?

Відказав підкреслено байдуже:

— Перевіряйте — ваша влада... А тільки перевіряти нема чого... самі злидні...

Сплунув:

— А втім, коли таке ваше право, щоб на голод людей лишати — беріть оту соломку, працю мою всю, молотіть, засипайте... — розчинив ворота й на гору соломки показав. Лежала-гора у дворі, темно лежала і десь з - під неї роздратовано гарчали собаки.

Додав, ще раз сплюнувши:

— Коли ваша влада така, щоб людей на голодну смерть кидати, беріть... проти влади не йшов і не підую... Завжди корився...

Переміналася з ноги на ногу бригада.

Кутив Сабай.

Востаннє попередила Галя:

— Перевіримо, Микито... Доконаємось — погано буде...

Схилив голову смиренно. Немов рокований став:

— Копайте — ваша влада... А я проти влади ніколи не йшов й не підую...

Дала розпорядження:

— одному з бригади лишитися на варті, другому бігти до Галагана, щоб слав одей...

Стояв Сабай підкреслено смиренний, як рокований. І тільки очі спалахнули добрим вогнем, коли Галя, пояснюючи щось вартовому, повернулася спиною.

Підняв руку Сабай, змахнув, але закусивши край рота сердито, протяг руку до лица й став шкребти голене підборіддя собі довго й нещадно.

— Ну, а далі я йду сама. Далі — Клименко.

Пішла Галя, кинувши навздогін посланцеві до Галагана:

— Ти ж швидше...

Кутив Сабай. Кутив важко сонучи. Обернувся до вартового.

— Чи й мені з тобою стояти, чи, може, дозволиш до хати піти?

Розправив вуса вартовий, кожушину запнув:

— Ти мені без надобности... Тільки не засни, щоб не будити, коли люди прийдуть...

— Не засну... — Сабай зраділо зник у воротах.

Вартовий помігив раптову радість Сабасву й відчув у собі деяку ніяковість: ось ніби прогазав. Але що саме? — добрати не міг. Обперся на паркан, — у двір — різь дірки — заглянув, а неприємне почуття не проходило. Тоді вартовий, щоб рохи розважитися, заспівав.

Про що може співати колгоспник у цю зоряну штурмову ніч, стоячи на варті перед домом сина розкуркуленого, перед домом п'яновика? Багато пісень є у колгоспника, і в тих піснях його гордо звучить слово «хліб», хліб, здобутий у боротьбі з силами природи, у боротьбі з куркулем, у боротьбі за соціалізм. Вартовий був колгоспник, і він співав:

— Ой, з - за гори вітер
Тай буйнесенький віс,
А попіл горюю артіль
Житечко сіє...

Сіє артіль житю
Пішениченьку яру.
Щоб родило рясно
На колгоспницьку славу.

Рости, рости, зерно —
Колосися, ниво,
Щоб зростала красно
Куркулям на диво.
Ой, у тому диві
Куркулям могила.
Колосися ниво,
На зиск колективу!..

Перервав пісню вартовий прислухаючись: вчулося йому підозріле шарудіння на подвір'ї: — Немов би хто через тин лізе...

Прислухався вартовий. Тихо.

Співав далі.

Співав прислухаючись. Насторожився вартовий. Облишив співати. Промовив тихо:

— Фу, хай йому грець!.. І видно ніби, і моторошно...

Прислухався вартовий, виставивши голову на дорогу:

— Щось начебто скрикнуло... Чи, може, мара то?..

Вартовий щільніше напнув козушину.

В далині миготіли зорі.

Галя чула пісню й зраділа: знайомі згуки бадьоріли в чужій непривітній тиші на Низах. Була трохи незадоволена на саму ж на себе: чого полізла в пащ ворогові без зброї, без супровідників, — все ж таки ніч. Спинилася навіть. Прислухалася. Тихо навколо і тільки вітер шелестить у густих вітах придорожніх верб. І в цьому шелестинні чула раптом небезпеку для себе: чорна дорога вздовж верб в'ється, — чорна і глуха. Подумала: хоча б собаки загавкали, все таки веселіше. Жадібно ловила, бадьорячи себе, далеку пісню покиненого вартового. Завмирала пісня в далині й Галя знову пожалкувала, що пішла в таку чорну й ворожу дали сама.

Йти чи вернутися, почекати Галаганових людей і тоді гуртом до Клименка завітати?

Ні, йти! Та й чого злякалася? Подумасш, — темряви злякалася! А ще комсомолка!

— «Комсомол не знає слова «відступ» — пригадала чувану на якомусь комсомольському зльоті фразу. Фраза спалахнула в пам'яті закликком, гаслом наказливим, і Галя сміливо пішла в цю темну, вербами затінену вулицю.

Шелестіли обабіч дерева й криві тіні від їх плазували по дорозі. Немов бавилися тіні цієї ночі штурмової — наввипередки бігли, наперед забігали, то врозтіч кидалися, даючи дорогу людині.

Галя йшла.

І раптом — повітря розрізав, несучи щось, свист і на плечі впав жмут вірьовки.

— Ой!.. —

Вірьовка щільно оперезала шия, хтось вправно смикнув вірьовку назад і Галя — не встигнувши схамути — із здавленим горлом упала долу, на мінливі тіні.

Деся збоку зашаруділи сквапні кроки, й Галя, силкуючись звестися на ноги, й розв'язати вузол на шії — прохально застогнала.

Шаруділи сквапні кроки.

— Ну, готова... — Сабай підвівся й розім'яв спину.

Підвівся і Клименко. Випростався, бородою задоволено струсавшись:

— Готова... Слава тобі господи! Перехрестився побожно і вдячно: — Аж серцю полегшало... приклав руку до серця, прислухався: — іч, як трепотить всеньке... Випити б тепер чи закурити... Дай цигарку!

Здивувався Сабай:

— Ти ж не куриш...

Махнув рукою Клименко, потім бороду розгладив і посміхнувся жорстоко:

— Празниками балуватися можна... Дай!.. — Протяг руку негерпляче.

Затягся Клименко димом жадібно і часто. Аж закашлявся. Сабай здригнувся:

— Тихше... Так людей скликати можна... — оглянувся, прислухаючись

навколо.

Спилював зневажливо Клименко:

— Не оглядай — мертво... — Забулькотів Клименкові раптом сміх у горлі, забулькотів і вирвався різко: — Ха-ха-ха!.. — Змахнув кудлаком: — Ми ще їм покажемо, заготовникам... Як цій... Здорово ти петлі кидаєш, Микито... Ха-ха-ха!..

Клименко густо реготався. Сабай злякано одсунувся, кинув оком навколо. Запитав пошепки:

— Та чи ти здурів, чи з глузду з'їхав, чорт тебе знає? — Оглянувся прислухаючись: — Треба кінці ховати, а він регоче... Через тебе, дурня, головою накладем...

Нічну тишу розірвали згуки далекої музики, й Сабай стрепенувся:

— Треба кінчати... — Нагнувся над трупом: бери за ноги... показав головою на бік: — туди, до річкака...

Понесли.

Десь далеко на горі грала музика.

Разом з буксирниками прийшов і Галаган. Запитав вартового:

— А Сабай що, — спить?

— Та спить, мабуть...

— Буди...

Будити не довелося: Сабай ішов назустріч і розчинивши ворота:

— Заходьте...

Позіхав і сонно чухав груди.

Клименка будили довго й настирливо. Аж дува навколо йшла, коли стугали віконниці. Стукіт стривожив околиць собак, і вони зняли дружній гавкіт. Прешті, рипнули двері, хтось вийшов і ще з двору запитав:

— А хто це там?

Двором ішов Клименко, однією рукою протираючи заспані очі, а другою піджукуючи штани.

— Відчиняй...

Відчинив. Оглянув нічних гостей здивовано і байдуже:

— Чого спать не дасте?

Галаган:

— У тебе Галя була?

Почухався:

— У селі Галь багато... Та до того в мене жінка є... Нікого не було...

Галаган пояснив:

— Секретар комсомоду, уповноважена в хлібозаготівлях...

Знову почухався Клименко:

— А чого їй від мене треба? Не бачив я її...

Бригада занепокоїлася:

— Вона ж до тебе йшла....

Галаган заляк:

— Що ж це таке? Де ж вона ділася?

Клименко байдуже зрушив плечима і підсмикнув штани. Сонно сьорбнув ом.

Довго били у дзвін на сполох.

Галаган підняв на ноги весь актив.

У селі знялася тривога.

Шукали зниклу Галю

із смолоскипами,

ляльками,

юрбою,

групами,

поодиночі —

дорозі від Сабая до Клименка, по сусідніх вуличках, закоулках, коло ставу,

ставу і —

не знайшли.

Хоч вправно петлю накинули, та задушити вправно не змогли. Чи то темрява перешкодила, чи то рантова радість перемоги руки знесилила, а тільки не додушили ні плетивники. І лежачи в рівчак, водою підмита, прийшла вона до пам'яті.

Зразу не усвідомила, що з нею. Та пригадавши недавнє і відчувши біль у роті на шні, стала з усіх ожилх сил визволятися з пут. Визволитися не так то легко. Рик теж не виходить, бо в рота їй забито якусь велику ганчірку. Отак борячись життя, почала знову непритомніти. Тоді, перемагаючи біль, муку й сонливість незвичайну, стала поханням дертися з рівчака на волю, на шлях. Дерлася з останніх сил, втрачаючи свідомість і знову приходячи до пам'яті.

Видерлася і знепритомніла.

Проспівали пісні.

Штурмували:
молотили,
віяли,

перебирали, —
важили,

носили, —

першої штурмової ночі народжувалась перша червона хлібна вайка.

Греблею на Низи їхала молотарка буксирна: молотити хліб одноосібників пляновиків. Попереду машини йшла гарба з буксирниками.

Їхали сумні. Стиха гомоніли про пригоду недавню, про Галю.

Над головами буксирників, у далині тьмяно витанцьовували зорі та десь а ставом перегукувалися півні.

Їхали.

І раптом мало не попадали: коні, злякавшись чогось, узяли різко вліво, важко захропли й дрижучи закликали край дороги.

Скочили.

На дорозі лежала людина. Зв'язана, задушена — на шиї віршовка, на цурку накручена — в одязі подертій, заболоченій.

— Галя!..

Зняли шапки.

Якась із жінок заплакала різко і тужливо:

— Ой, бідна моя, за що ж це тобі так?..

Знову був сполох і знову на зоряні вулиці висипав люд.

Насуплені, суворо-насторожені ходили круг гарби люди, а на гарбі, звільнена від пуг, лежала Галя. В грудях її копирсався сільський фельдшер, — копирсався жорстко, без перестанку, розминаючи удавленні руки й шию. На грудях Галі, від фельдшерового копирсання, набігли червоні смуги й Галаганові три-чотири рази застрибав край вуса. Низько схилившись над фельдшером, Галаган важко дихав йому в спину й казав погрозово:

— Ти ж їй рани наробив!

Фельдшер не відповідав. Він не чув, мабуть, слів Галаганових, як не чув схлипування яничого навколо, — він робив своє діло: він вертав удавленні життя. Фельдшер важко посапував, на лоба йому набігли ясні краплини поту й змісто-зникали в гушавині брів, на кінцях окулярів. Він часто і жорстоко тер удавленні груди, розминав шию, руки й — чи до ран гут, коли удавленниця починає дихати все частіше і чистіше?

Раптом удавленниця підкинула всім тілом і на край рота їй виповзли чорні агустки крови. Галаган злякано стрепенувся й шосили здавив фельдшерові плечі.

Фельдшер підвівся й задоволено підкинув окуляри на мокрого лоба:

— Усе в порядку...

Фельдшер знову схилився над удавленницею.

З юрби донеслося погрозове:

— Тільки б дізнатися хто це...

Галаган проказав увевнено:

— Дізнаємось!.. Тепер дізнаємось, й тоді...

Він не доказав свої думки, а тільки здавив шосили кулака й потряс ним у повітрі, — люто й красномовно.

Листопад 1931

КОНТРОЛЬНА СІМ

З циклу «Цукроварня»

Нас тепер 8,
Дев'ятий упав.
Смерть його вирвала
з наших лав.
Про нього,
дев'ятого,
пісня моя...
Про нього
бушують
думки і слова.

* * *

Ніч теріла
у вікнах,
Ніч ішла
навздогін...
До далів туманих,
до сійливих гін.
А тишу
і ніч
розрізали гудки,
На зміну нічну
закликали іти.
Ми вийшли.
Бригада слюсарська одна,
Заводові силу
несли всю до дна.
Щоб сік у рурах,
як кров вирував,
Щоб клекіт нагадував,
шелест отав...
Гасло зі стінки.
суворо питало:

«Чому відстає бригада Шантала?»

Відповідь мусить
бути така:
«Додати те,
що вона не дала».
Сказав бригадир мовчазний
Максим,
І наша контрольна
стала
сім.

* * *

Цехами,
громом котивсь
кожний крок,
У кожне
серце
включили ток.

І билась у венах,
Мужня кров,
Втому під ноги.
В наступ знов...
Бо 7 заклиало —
— Цукру 7 тонн...
Щоб в топках
палав,
як серця, вогонь.
Щоб пара
трималась
на 9 ат,
Раптом крик:
— «починає здавати...
Казан № 3»...
... Манометр тремтів,
Економайзер
хрипів і шипів.
Хитнулась
відвага...
Та крикнув Максим:
— «Ні кроку назад,
бо контрольна сім».
Руку на вентиль
твердо поклав,
(В клекоті пари,—
шелест отав).
Та було пізно,
і вибух, як грім,
Упав горілиць
бригадир
Максим.

* * *

Ну й зміна була!
Пекельна піч.
Злилися в гушавину,
ні рук, ні облич...
Ми йшли одностаїно,
Щоб змити прорив.
Зціпивши зуби,
без крику і слів...

* * *

На ранок,
всух тривоги
водогін,
Країні
віддали,
недоданих сім.

АПАТИТИ

(Нарис)

Глибоке Озеро стиснуто горами. В зеленій воді відбивається громадя гір з чорними блискучими скелями, лятами снігу вгорі і струнками ялинами внизу. Чорні-важкі скелі похмуро блищать серед барвінкових кущів полярних ягід, плазучої берізки і попелясто-білих ягелів.

Від Глибокого Озера гори пішли далі, вони височать у небо своїми тупими верхи-в'ями і їхні закруглені, вкриті лісом, відноги губляться в невиласних полярних тундрах.

Серед гір-озера, озерця, болота, річки і потоки. Вони перерізають Хібінські тундри щороку, роблять ці тундри майже неприступними. І тому в Хібінських лісах ще зберігся красунь півночі лось, дикий олень, а бурий ляпландський ведмідь почуває себе хазяїном хашів.

Культура не тривожила мовчазних похмурих тундр. Коли - не - коли, раз за тридцятиліття, якийсь відважний вчений забирався вглиб країни, наносив на мапу гори, річки, гірські масиви і тікав назад від бездоріжжя, голоду, цинги. І десять лопарських родин пасли в Хібінських тундрах череди оленів, з кремневої рушніці били звіря та ловили в буйних гірських потоках і спокійних озерах рибу. Десять родин на сотні квадратних кілометрів площі! Купець промисловець узимку, коли холод сковував болота, робив містки на річках і рівним білим снігом засипав густий чагарник, привозив продукти, щоб за пляшку розведеної, настояної на тютюнові і перці горілки та за цвіле борошно забрати здобуті за рік хутра.

В Хібінських горах немає золота, плятини, немає дорогих самоцвітів — цих речей не знаходили ті поодинокі вчені, що заглядали сюди, ризикуючи загинути в хашах тундр, і може тому в гори не йшли шукачі щастя, авантюристи, не пливла навала колонізаторів, і Хібінські тундри залишалися дикі і самобутні з своїми десятима маленькими родинами лопарів, що поволі вимирали від горілки і люесу, принесених купцями, та страшною володарки півночі — голодної цинги.

І коли прошуміли гурагани громадянської війни, коли до лопарів, замість купця, прибули робітники і замість горілки привезли культуру, коли молода радянська наука взялася за вивчення продукційних сил країни, тоді Хібінські тундри побачили вчених, що всерйоз і надовго почали вивчати ці похмурі і таємні гори.

Вже 1920 року, коли молода Республіка Рад ще була в кільці бльокади, коли залізна рука голоду стискувала міста, а потяги з хлібом летіли під відкоси від бандитських наскоків, взялися за дослідження Хібінських гір.

Серед сотень камінців, уламків скель, піщаних розсипів вчені натрапили на біло-зелений з чорними вкраплинами буденно - непомітний камінець. Цей камінець пішов з сотнями інших до Ленінграду, потрапив до лябораторії. Там його, як і інших, оглядали, обмацували, розчиняли в кислотах і в щолоках, пробували на вогонь, на твердість, робили цілий ряд різноманітних маніпуляцій, щоб з'ясувати його природу, склад елементів, які утворили цю породу. З лябораторії цей сірий непомітний камінець вийшов теж з сірою наклеюю і звичайним непроречистим написом «апатит». Але досить було цього слова «апатит», щоб учені з потроєною енергією кинулися знову в Хібінські тундри, щоб, не зважаючи на болота, бездоріжжя, навіть безгрошів'я, — дізнатися, де ж ті матерні верстви, що з них випав цей камінець, з'ясувати запаси цієї породи.

В апатитові — фосфор. Правда, фосфор не розцінюється на вагу золота, фосфор едомитний в житті, його не бачить людина, широкі маси людности не усвідомлюють цієї тієї колосальної ваги, що має цей жовтуватий елемент для життя. Погодуйте овший час дитину стравами, з яких вилучено фосфор, і мозок не ростиме, дитячі кістки удуть м'які й безсилі. Дитина, коли їй не давати їжі з фосфором, стає ідіотом і калієюю. Посадіть рослину в ґрунт, де немає фосфору, і рослина не зеленіє. Вона задіє і засохне. Вилучіть фосфор з харчування будь-якого живого організму, і цей організм або вмирає, або в нього порушуються нормальні функції, він стає кволим і безсилим.

Не дайте плянтаціям цукрового буряку фосфорного угноєння, і замість тридцяти тонн уряків з гектару, ви не зберете й десятої частини їх. А дайте кілька пудів суперфосфату на селянську ниву, що дає тридцять — сорок пудів з гектару, і вона вродить вам п'ять разів більше. Тисячоліттями з земної кори мільярди рослин вибирають фосфор, але не повертають його назад в такій же кількості. В ґрунті рік - у - рік меншають запаси його, і зараз, коли перед землею ставлять все більші й більші вимоги, коли від неї вимагають все більшого й більшого врожаю, земля оголошує себе неспроможним платником. В ній мало фосфору, — фосфору, що потрібен рослині, як вода, як повітря, як сонце.

І тому так вхопилися вчені за апатит. В апатитовій породі тридцять і більше відсотків фосфорового ангідриду, цієї дорогоцінної речовини, що без неї не може жити ніякий організм. Тому так ухопилися за апатит, що в СРСР не відкрито ще було фосфоритної породи, яку вигідно було б розробляти, тому що подільські фосфорити не можуть задовольнити й одного відсотка потреби країни в фосфорових угноєннях, тому що пароплави з чужими прапорами щороку ввозять у країну Рад з Африки марокканський фосфорит, і радянська країна мільйони золотих карбованців віддає за них Франції, тому що фосфор в балансі світового господарства посідає таку ж роль, як залізо, як манган, як хліб.

1920 року на жалюгідні копійки, відірвані від голодної пайки робітника й червоноармійця, радянські вчені уперто провадили розвідки.

1923 року академік Ферсман, керівник хібіньських експедицій і «батько апатиту», міг сказати, що знайдено апатитів жили до... десяти сантиметрів завтовшки. Але апатити тоді мають цінність, коли їхні верстви вимірюються не сантиметрами; десятками тисяч метрів, коли їх не сотні і не тисячі пудів, а мільйони, десятки і сотні мільйонів тонн. Але те, що апатитові жили хоч такої мізерної потужности були знайдені, виводило за те, що можуть бути й більші запаси.

І дійсно, 1925 року співробітник Комітету Півночі А. Н. Лабунцев знайшов розсипи апатитів і саму матерю породу осипів. За скромними обрахунками, апатитові поклади займали площу на десять тисяч квадратних метрів. Це вже не десять сантиметрів, це вже можливість організувати експлуатацію апатиту для господарських потреб.

В Інституті Півночі вчений Лабунцев зробив повідомлення про свою експедицію. Коли він сказав про площу апатитових — нефелінових покладів, розповів про хемічний і мінералогічний склад їхній, коли він промовив цифру десять тисяч квадратних метрів, аудиторія завмерла. Разом з радісним здивуванням, у багатьох очах він побачив блиск недовір'я. Після доповіді, це недовір'я пролядало в академічно тактовних і звичливих запитаннях вчених. Адже ніде в світі, ніде на земній кулі такої апатито-нефелінової породи й в таких розмірах до цього часу знайдено не було.

... В кулуарах зборів хтось із знайомих запитав Лабунцева, скільки спирту брав він в експедицію, щоб запобігти простуді...

І хоч недовір'я до повідомлення геолога Лабунцева досить таки ясно почувалося в багатьох з наукових робітників, все ж це повідомлення окрилило, посилювало розвідні роботи в тундрах. Там була не тільки цікава з наукового погляду порода, в тундрах ховалися скарби, що могли б зробити наші ниви плодючими і багатими.

Коло вкопаного в землю зеленого вагона, що єдиний стирчав серед сиротливих кволих заполярних ялин і білих покручених берез, коло вагона, що мав назву, роз'їзд «Бєлий» Мурманської залізниці, щороку висаджувалися невеличкі групи чудернацьких людей з фотоапаратами, альпенштоками і ще якимись дивними і незрозумілими для небагатьох мешканців роз'їзду приладами.

Люди хвилину стояли на роз'їзді, проводжаючи очима потяг, що залишав їх тут а сам шалено мчав на північ, і коли танули в повітрі останні хмарки синього диму пари і десь у горах затихало гуркотіння, вони йшли в гори, в тундру, назустріч безпечі і труднощам.

Вони, несучи на собі приладдя для наукової роботи, грузили в болоті, перебривали буйні потоки, на мотузах спускалися в ущілини, поки не забиралися у саме серце Хібінських гір, туди, де знайдено вперше цей непомітний блідозелений камінь плодючості. Тут розташовувалися табором, напинали намети і обшукували незаймані таємничі гори. Залізним кайлом вгризалися в груди Росвумчорської гори, зчищали земляні наноси з гостроверхого Кукісвумчорра, рили Юкспор.

Вони зустрічали ведмедів, лосів, швидконогих струнких оленів і майже ніколи — людей. На десятки кілометрів навколо слалася незаймана пустеля і одвічна тиша. І тільки поодинокі удари кайла дунко дзвеніли в ущілинах, порушуючи віковичний спокій природи, і наче боячись свого блюзнірства, танули і глухли в заростях.

Люди обмацували кожну гору, кожен осіп, кожну ущелину. І скрізь під неглубокими наносами землі знаходили сирій апатит з темно-зеленими жилами нефіліну і червоними краплинами «лопарської крові» — ідіоліту. Вони знайшли потужні верстви апатитів у громадах Кукісвумчорру, там, де Гримучий потік по зеленому дну несе прозорі води до величю спокійного Глибокого Озера, знайшли апатит в ущілині Дразливої Луни, знайшли в оброслих кущами і мохом Юкспорі. Апатит проходив веле-тенською дугою через гірське пасмо Хібін. Він сірів у обривах, в річних долинах, потім зникав під болотястими заростями гір і виходив знову сіро-зеленими осипами на їхніх схилах. З кожним ударом кайла, з кожним кроком ученого десятисантиметрові апатити-нефілінові поклади академіка Ферсмана перетворювалися на тисячопудові верстви, множилися й зростали до десятків тисяч мільйонів і сотень мільйонів тонн.

Взимку 1926 року на оленях з Хібінських тундр, коли сніг і морози зрівняли горби і засипали ущілини, на роз'їзд Бєлий відправлено першу партію породи для заводських досвідів. Випробування дало прекрасні наслідки. СРСР мав усі підстави звільнитися від дорогих марокканських фосфоритів, що рік-у-рік з'їдали мільйони карбованців валюти, але без яких не могла жити цукрова промисловість Союзу.

1927 і 1928 року на роз'їзді Бєлий, коло закопаного в землю зеленого вагона, все більше й більше виходило з потягу людей і йшло на схід, у тундру, в болото. Люди зникали в хащах, а на зеленім болоті залишалися чорні рани слідів. І як тільки люди ховалися в білих туманах, болото випрямлялося, плещало пухирчиками, стягало зелені крайки ран і знову ставало рівно — зелене, страшне і дике.

6-го лютого 1929 року урядовою постановою за Хібінськими апатитовими покладами визнано загальносоюзне значіння. Пропонувалося закінчити економічні досліді, зробити фотограмметричні знімки місцевості, скласти кошториси для промислового видобування апатиту, вивчити остаточно місцевість для організації там копалень і, якомога швидше, розпочати експлуатацію надр.

У квітні 1929 року, коли тундри ще сковані морозом, на оленях завезено в гори перше важке устаткування для промислових дослідницьких робіт — бурові приладдя, будівельні матеріали, інструменти. В долині Гримучого Потoku речі скинуто просто на сніг, і через день їх уже не видно було під новим сніговим шаром. Лопарі з оленями подалися геть на північ, і в горах знову стало мертво і тихо.

Тільки 7-го червня прийшла перша партія робітників. По замерзлому ще болоті вони провели трьох нав'ючених коней з вантажем. В червні, коли в нас колоситься ячмінь і нещадно пече сонце, робітників зустріли снігові хуртовини. Кутаючись у кожухи, вони будували курені, викопуючи з-під снігу привезені раніш дошки. Але полярна весна вступала в свої права і за тиждень тундра зацвіла квітами, зазеленіла травом. А разом з квітами й травом стали оживати трясовини болот. Коні вже не могли йти від Білого до гір, і харчі та матеріали довелося підносити людям. Тоді почали будувати перші шляхи сполучення — з наймовірнішими зусиллями проклали першу в Хібінських тундрах стежку для в'ючаків.

В горах застукотіли бурові молотки, залунали вибухи динаміту, серед білостовбурних берез, що так нагадують овочевий сад, вирости перші дерев'яні бараки. Суворая долина Гримучого Потoku ставала привітніша, втрачала колишню дикість. Щодня збільшувався людський мурашник, зростав виселок, гудів щоденним гудом трудових турбот.

В долині Гримучого Поток, куди ще рік тому приходив на водопій рогатий лось, явилися лазня, стайня, кузня, динамітний склад. В березовій діброві частіше димили огнища, лунали чужі для тундри звуки, і ввечері, коли з річок і озер здіймається ілий туман і робітники повертаються до своїх куренів і бараків, здавалося, що це великий овочевий сад із старанно вибіленими вапном стовбурами, а люди прийшли зби-рати врожай.

Шов час. Замість куренів, виростили дерев'яні бараки, дужче і частіше гриміли вибухи динаміту, розриваючи скелі гір, далі й далі, в глибини тундр тікав сполоханий вір. Замість стежки для в'ючаків, прослався рівний автомобільний шлях, і приставка онни вантажу з Белого до місця видобування вже коштувала не 240 карб., як тоді, коли носили люди на плечах, і не 120, коли возили на оленях, а 14 $\frac{1}{2}$ карб.

Півторатонні Уайти навантажені сірозеленим камінням їхали до Белого і повер-алися назад з дошками, з газом, залізом і харчовими продуктами.

Поки в Ленінграді й Москві закінчували складні кошториси, економічні розра-хунки, розв'язували питання збагачування апатито-нефелінової породи, півтори сотні робітників і кілька вчених докінчували приготування до плянового промислового видобування апатиту.

Повільно, але певно, діамантовими зубами вгризалися в гори бури, намацуючи апатит. На схилах з'явилися правильні риси канав, що точно визначали місце налягання апатитів. Кукісвумчорр заковували в дерев'яні ґрати скатів, бремсбертів і естокад.

Непомітно підкралась осінь. Червоніло листя берез і опало в калюжі. Дош шов тижнями, він промочував до рубця одержу, руйнував шляхи, наповнював долини туманом і робив неприступними болота. Схили гір плавали брудними патьоками води. Але, не зважаючи на дощі, на страшенну вологість, півтори сотні робітників уперто стояло в горах. День - у - день місяці багно, вони глибше й глибше вгризалися в нетри гір, уперто стукали бурові молотки і лунко гриміли вибухи динаміту в сивих ту-нах.

І в той же час за дві тисячі кілометрів на південь, де не чуто було вибухів і де осіні дощі не здавалися такими в'дливими, в Москві, на засіданні Держплану РСФСР хвхвалили, що здобування апатитів треба форсувати, що за 1929 — 30 рік треба закін-чити закладання рудні на півтора мільйони тонн породи, що до 1 - го серпня 1930 р. треба збудувати залізничу вітку від Белого до Рудень, збудувати фабрику для збага-чування апатиту, вивчити інші складові елементи апатитонфелінової породи, а окрема особливо - нефелін, вивчити питання про експорт апатитів за кордон. Пункти поста-нови говорили точно, ясно і категорично. І після цієї постанови Хібіньська проблема стала вже не проблемою, а величезним соціалістичним виробництвом, що давало країні дорогоцінний фосфор, без якого не можуть жити цукрові плянтації, а колгоспні ниви не можуть давати того врожаю, що повинні дати.

Після цієї постанови швидше закрутилися діамантові леза бурів, голосніше засту-кали молотки і сокири будівельників, впевненіше гриміли вибухи.

Коли почалася зима, люди не втекли з гір, а борючися з сніговими заметами, хур-товинами і гураганами, працювали далі.

Ранком, виходячи з наметів і бараків, вони бачили на снігу сліди ведмеда, що переставав уже бути господарем тундр.

Інколи з'являвся допар на струнких оленях, здивований дивився на рідні гори і не пізнавав їх.

Коли кінчався короткий полярний день і теміння облягала гори, люди сходилися в бараки і намети, розпалювали буржуйки і печі, гріли чай і згадували своє минуле. В кожного було багато історій і цікавих пригод, бо тут зібралися люди з усього без-межного СРСР, люди, що не люблять сидіти вдома, що мандрують усе життя і не можуть жити без мандрів. Таких було багато, бо хібіни, дикі, невивідані і таємничо привабливі.

І коли на дворі завивали метелиці, доводилося три, чотири і п'ять днів сидіти в задушливими помешканні, в тісноті і без роботи, дехто починав нудьгувати, і хмурні-шали обличчя.

Після таких метелиць, коли автомашини тижень не могли ходити до станцій, на шляху до Белого залишалися сліди людських ніг. По пояс у снігу, невеличкі групи йшли до роз'їзду.

Але це йшли тільки одиниці. Ті, що залишалися в горах, кидали їм образливе і зневажливе слово:

— Дезертири!

Та самі з подвоєною енергією бралися розчищати сніг і довбати дірки для динамітних набойів.

Час ішов, минала зима, розгорталося будівництво. Все більше і більше прибувало людей, що дивилися на Хібіни не як на Клондайк, а як на нове соціалістичне підприємство. На рівнім майданчику коло Великого Озера почали будувати соціалістичне місто Хібіногорськ, замість трьох бараків у березовій діброві, де Гримучий Потік вливається в річку Лопарську, зависочили в небо двоповерхові будинки. Перемагаючи болота і потоки, понад схилами гір прослалася залізнична колія, і Хібінські тундри вперше почули переможний гуд паротяга.

На роз'їзді Белий зник зелений вагон, що правив за контору роз'їзду, і з'явився великий будинок, але на білій дошці над дверима його було написано, замість роз'їзду Белий «Станція — Апатити».

Нині 1931 рік, початок серпня. На географічних мапах ще не встигли позначити станцію Апатити, як і станцію Вуд-Явр і місто Хібіногорськ. Цим назвав усього рік.

На Апатитах треба пересаджуватися в потяг, що йде до станції Буд-Явр або, як його ще називають тут, 19-й кілометр. 19-й кілометром називають і місто Хібіногорськ, що стоїть якраз на цьому кілометрі шляху від станції Апатити. На станції люди в формі підходять до пасажирів, що їдуть на Вуд-Явр і ввічливо пропонують:

— Будь ласка, відчиніть ваші валізки.

Одні дивуються і покваліпно відчиняють, інші бліднуть і безпомічно поглядають навкруги, ще інші уперто і лайливо заявляють:

— У мене немає горілки.

І саме в останніх люди у формі витягають з валізок, торбин і баулів літрові і півлітрові пляшки з зеленими етикетками.

В Хібіногорську «сухий закон». В місті напруженого соціалістичного будівництва не можна розмагнечувати себе горілкою.

Я сідаю до вагону і вміг засипаю. Адже дві доби я не спав зовсім, блукаючи в тундрах. Через годину мене штовхають під бік, я протираю очі і бачу просто себе якусь велетенську каміну споруду. Люди метушливо квапляться до дверей, і мені ніколи і ні в кого спитати, що це таке. На виході людина у формі так само ввічливо, але категорично пропонує:

— Ходіть до лазні.

Я дивлюсь на нього заспаними очима і не розумію, в чому річ.

— До лазні? Чого?

Тоді він на мене дивиться здивовано.

— Як чого? Банитись...

Мені страшенно хочеться спати. Я мрію про суху теплу постіль, а не про лазню. Спати хочеться так, що, здається, зараз упаду і засну. Я кажу:

— Мені спати хочеться. Я до лазні піду увечері.

Він дивиться на мене так, ніби зважає, скільки шансів за те, що я привіз з собою пошесть висипного тифу. Після блукання в тундрі, у мене досить таки неприємний вигляд. Штани мокрі і в багнюці, до куртки поприлипала пилюга вагона, чуприна скуйовджена, але я з рушницею, з імползантним через плече шкіряним портсигаром, до того ж без кашкета. Щоб схилити чашу терезів на свій бік, я показую йому моє посвідчення від «Молодого Більшовика». Невідомо, чи підпис т. Алексєєва на посвідченні, чи суть самого документа вплинула на мільйонера, але він визнав мене за людину в тифозному розумінні благодійну і відпустив на всі чотири сторони.

Коло вагону залишилась купка людей в брудній одежі, людей, що їхні шні давно не бачили води і мила, людей із селянськими клунками на плечах. Їх поведуть до лазні, де вони митимуться, а їхня одежа пройде через дезинфекцію і, коли в гарячій парі буде вбито паразитів, а з тим змисться бруд вагонів і залізничних станцій, тоді ці люди відстануть право ввійти до нового міста.

До готелю їдуть люди, і я за ними. Переходимо якийсь лісок з кволіх полохливих ялинок і сосон, і просто натикаємося на двоповерховий будинок - Хібіногорський готель. Швидше спати. Ліжко, чиста білизна. Здається, спатиму цілу добу.

Рівно через вісім годин мене будить шалене дзелен'яння і тупіт важких копит. Тутно, як повз будинок з грюкотом і великою швидкістю проїжджає щось важке. Ісесамовито бовкає пожежний дзвін. Цей дзвін летить з усіх боків, ним наповнене повітря, — здається, він повинен жахом охопити людей. Але всі байдуже поглядають вікно. Спокій має дві причини: коли дійсно щось горить, то пожежники так напружені, коли вони майже щогодини влаштовують фалшиві тривоги, що пожежі не трапляються, а коли це випробовування готовності пожежників, то тоді чого ж хвилюватися.

В Хібіногорську, як і скрізь у цих краях, пожежній справі надається величезної ваги. Адже ж все місто дерев'яне.

Годинник показує три. В кімнаті електричне світло. За багато тижнів подорожі вперше бачу, що запалюють світло. І де? За полярним колом, де я сподівався ще астати справжній полярний день, що триває цілу добу. Та моє здивування зростає, коли я довідуюся, що зараз три години дня, а не ночі. Оце тобі й полярний день, оце тобі і соняшні ночі. За вікном осінь. Дощ торохтить об скло, січе мільйонами холодних рапель понурі ялини. Над містом низько нависли сірі пухнасті хмари. Вони закривають верхів'я гір, і від того гори здаються пласковерхими, ніби хтось сточив їм шпиль.

Кінець полярному літові. Березок ще не торкнулась рожева позолота, але вже осінь. Мокра, холодна і темна. Літо коротке: в червні лежав сніг, завивали хуртовини, а в серпні вже осінні дощі, затишні, гнітючі, холодні. Ця осінь незбуджує тієї чудової бадьорості, що наповнює людину, коли повітря дзвінке, прозоре і приємно холодне.

Але це такий настрій у кімнаті. На дворі хоч і мокро, але не холодно. Дощ теплий, майже літній. І не звертаючи на нього уваги, вулицею снус наряд діловий, заклопотаний.

— Як пройти до тресту «Апатити»?

— Ідіть до брукуваної вулиці, тоді повертайте праворуч і там побачите.

— А де ж ця брукувана вулиця?

— Як? Ви не знаєте де брукувана вулиця?..

Так. Тут є навіть брукувана вулиця. Це в місті, що йому немає ще й року. Рік тому на березі Вуд - Явра (Вуд - Явр значить Глибоке Озеро) стояла одна палатка. Тільки одна палатка! А зараз тут 50.000 людности. Зараз тут сотні будинків. Велесенська фабрика для збагачування апатитів, до десятка допоміжних заводів і підприємств. І брукувана вулиця. Ця вулиця правитиме мені за вихідну точку, звідки можна буде знайти потрібний напрямком. Я певен, що ця брукувана вулиця є те саме, що в Кемі «Універмаг», в Петрозаводську «Гостинний Двір», в Мурманську «Камінна громада ТПО». Це те найвидатніше, найпомітніше, що на нього вказують старожили, щоб зорієнтувати новоприбулого.

Місто ще зовсім нове, воно не закінчене. Коло будинків, просто на вулиці, лежать бочки з-під цементу, обрізки матеріалів, шматки дроту і, скрізь, куди не глянь, тріски й обрубки дерева. Будинки ще жовті і пахнуть смолою. Дощі не встигли посірівати їх, а будівельники пофарбувати.

Я йду найновішою вулицею. Тут будинки двоповерхові, рублені. До речі, про Хібіногорські будівлі. Є три терміни: будинок, барак і шалман. Шалмани десь аж біля гір. Це білі палатки з вікнами, просторі й теплі. В них можна перезимувати довгу полярну зиму без особливих неприємностей. Шалмани — палатки. Його використовують тому, що не встигають будувати житлоплощі. Будинок і барак для недосвідченого ока не мають істотної різниці. Бараки — це стандартні будинки, що їх привозять в розібраному вигляді з Ленін'граду і тут складають. В бараках кімнатна система, в них цілком пристойний «будинковий» вигляд, але хібіногорець ніколи не назве стандартного будинку будинком. Будинок це рублений будинок. Цих тонкощів тяжко добрати новакові, і мені довго довелося розмірковувати і оглядатися на всі боки, щоб знайти трест «Апатити», який за заявою старожила, міститься не в будинкові, а в бараківі.

На вулицях міста майже коло кожного будинку і бараку дощечки з категоричним написом: «Палити цигарки забороняється. За недодержання правила до карної відповідальності». Це звучить досить екзотично. Не можна палити на вулиці міста!

Тепер я звертаю увагу на той лісок, що через нього проходить я ранком. Це — парк. Він обгороджений дерев'яним, у зелене пофарбованим, парканом, на галявинках серед

сосен і ялин трибуни, спорт - майданчики, ящики з піском для дітей. Парк природний. Просто залишили дерева, а не повирубували їх, як на Нівабуді*). В будівничій гарячці в запальній боротьбі проти природи люди не забули залишити кілька га похилих тонкостовбурних ялинок, що говоритимуть новим мешканцям і нагадуватимуть старим про героїчну боротьбу людей в тундрах півночі.

Під дощем парк похмурий і ялини здаються ще менші і тонші, ніби їх недавно посадили тут людська рука, а недовгі десятки років ростуть вони на цьому місці.

На вулицях з дахів будинків і бараків невгамовно кричить радіо. Гуцумовець кричить, як у великому місті, голосно, чітко, роздільно, але тут до нього прислухаються дужче, ніж у старих містах, де більшість звикла до радіо і має силу інших зв'язків із світом.

Хібіногорськ не схожий на старе місто не тільки зовні. Тут немає зовсім зайвих людей. До Хібіногорська їдуть тільки працювати, а не «жити в центрі». Хібіногорськ — це насамперед трудовий колектив і тільки трудовий.

Маленькі хлопчики носять місцеву газету під пахвою, щоб не змочив дощ. Вони соромливо підходять до прохожих і майже пошепки кажуть:

— Може, ви купите газету, — і потихеньку винуваю відходять убік, коли газети не купують.

Я вчу цих маленьких синів нового міста, що не придбали собі звичок крикливих дітей звичайного міста. Вбираю з газети пару найцікавіших новин і наказую кричати про це на весь голос. Хлопчик пробує спочатку несміливо, але потім звикає, і за п'ять хвилин веселий біжить до редакції по нову порцію газет, а через десять до галасу радо приєднується нестримний хлопчачий хор, що проголошує новини, надруковані в «Хібіногорском Рабочем».

«Хібіногорський Рабочий» це частина апатитового будівництва. Він дає директиви, він показує що робити, лас ледарів і прогульників, кliche до змагання. В кожному номері газета подає кілька статтів про дослідницьку роботу в тундрах, про перспективи використання тієї чи іншої недавно винайденної породи чи мінералу, пише про винаходи в галузі нового застосування нефіліну чи апатиту. Оці статті говорять, що Хібіньська тундра ще не вивчена цілком, що вона таїть у собі ще незнані скарби і таємниці, і вони, ці статті, веселять почуття кожному хібіногорцеві, що Хібіногорськ це не просто місто, що це могутній колектив, який повинен опанувати тундри, вивчити гори і кинути нові мільярди до державної скарбниці.

В Хібіногорську, може — як ніде, поєднано науку з працею. І хоч книжки про хібіньські апатити не знайдеш ні в книгарні, ні в бібліотеці, але це на п'ятдесят відсотків пояснюється тим, що на ці книжки пожадно накидається робітник. На старій шахті в Донбасі мало який шахтар знає вірніше — уявляє в практичній роботі, що вугілля має певний відсоток С і це не тому, що шахтар некультурний. Ні. Просто між основним елементом вугілля С і видобуванням його багато упосередкувань, багато нашарувань років і десятиліть. В Хібінах P_2O_5 це загально відома і загально вживана формула. Про відсоток P_2O_5 в апатито-нефіліновій породі з вами розмовлятиме кожен з такою легкістю, ніби справа йде про оселідці або калощі, а не про хімічну формулу. Місто здобуває P_2O_5 . Місто надто спеціалізоване. Все в ньому підпорядковано коротенькій хімічній формулі — P_2O_5 , і ця формула є така ж невід'ємна частина кожного мешканця Хібіногорська, як їжа, як вода, як повітря.

В тресті «Апатит» після десятихвилинного відомчого сперечення, хто повинен видавати перепустку на збагачувальну фабрику — трест, технічний відділ, будівельна контора чи відміліція, я одержую перепустку до фабрики, цієї гордості не тільки Хібіногорська, але й усього Союзу Соціалістичних Республік, бо цю фабрику збудували радянські інженери за плянами радянських інженерів, і не в звичайних умовах, а за полярним колом, в тундрах, в болотах, і будівництво закінчили в плановий термін.

Дві будівлі сполучені в повітрі легким рукавом, дивують розмірами. Фабрика роздалася вишир, міцно вросла в землю камінними стінами, височить в небо хмародрапом і уступами знижується в напрямку озера.

Завдання фабрики надто просте. Апатити і нефілінову породу треба розмолоти і нефіліл відокремити від апатиту. Тоді кожна частина породи набирає більшої вартості

*) Гідростанція на р. Ніва.

нефелін і апатит окремо дуже цінні, але зв'язані до купи в міцну породу вони набагато цінніші. Та коли глянеш в середині фабрики з найвищої точки її вниз на сотні ліній, приладів, апаратів, що заповнюють усю величезну будівлю і губляться десь у тінках, подивившись на різноманітність і складність млинів, класифікаторів, фльотаційних апаратів, водовипомповувальних приладів і сушилень, тоді бачиш, яка тонка і складна справа — відокремити апатит від нефеліну.

До фабрики щільно підходить під'їзна колія. Коло неї ще важко ворухитися каватор, залізною пащою вибираючи ґрунт, а на колії, вже стоять червоні вагони породою. З вагонів порода механічно падає до величезного бункера і звідти елеватором іде до дробарки. За годину сталеві жорна перемелюють сто сімдесят п'ять тонн породи. Покришена порода конвеєром іде до другої дробарки, що ще здрибнить камінь виготує його до машини, яка буде вже молоти на борошно. Над конвеєром невеликий прилад. Це магнет. Під ним проходить уся порода, і коли якось потрапить на конвеєр серед апатиту залізна частина, то вона підскочить і прилипне до магнета, а в машині піде чиста сировина.

Від другої дробарки гумова стьожка конвеєра іде легким переходом до другого бункера, до найвищої його точки. Тут і починається власне фабрика. Треба перетерти цю чисто-нефелінову породу на дрібний пісок і такого піску треба не тону і не десять, а понад тисячу тонн на добу. З цих тонн вийде близько тис. ч. тонн чистого концентрату, тобто чистого апатиту без жодних домішок, апатиту з відсотком P_2O_5 рівним замість 30% в сировій породі. Збільшити на 10% кількість P_2O_5 у породі, це означає не тільки давати кращу сировину для наших хемічних заводів, але й зробити цю сировину, що її везеться за тисячі кілометрів від місця видобування до місця остаточного перероблення, зручнішою для перевозів. Щодня сотні тонн нефеліну, непотрібного для наших суперфосфатних заводів, залишаться на місці. Сотні тонн щодня! За рік це значуватиме понад сто повних товарних ешелонів!

Коло млинів для апатиту лежать, ніби великі купи яблук, сталеві кулі. Це жорна. Десять тонн сталевих яблук в сталевому циліндрі в шаленім кружінні розмелюють породу на дрібний порошок.

Далі йдуть класифікатори, машини, що відокремлюють найдрібніші частинки меленої породи і подають їх на подальшу обробку, а більші за певну норму, апатит-нефелінові піщинки апарат повертає знову до млина. Таких класифікаторів тут і кількох систем. Є і нашого радянського виробу.

З класифікаторів камінь борошно з водою потрапляє до великого бака, — контактного чану. Коло нього стоять малесенькі, ніби іграшкові елеватори, з системою ланцюжних, завбільшки з чарку, цеберочок. Ці елеватори рухаються рівно і постійно, як годинник, і через певний час виливають грайкову цеберочку реагенту величезного чану. Елеваторів три — один підносить олеїновий kwas, другий рідке скло, і третій березовий дьоготь. В контактнім чані відбувається один з найвідповідальніших моментів у роботі фабрики. Тут підготовляється ґрунт для відокремлення апатиту від нефеліну. Олеїновий kwas і рідке скло по різному реагують до апатиту і нефеліну. Олеїновий kwas облягає тонкою плівкою апатит, а рідке скло так само облягає нефелін. Дьоготь має допоміжне значіння. Він збільшує здатність води пінитися.

З контактного чану маса іде до фльотаційних машин. Вони вишуквалися довгими роками і подібні до великих трієрів. Тут приготовлену суміш зустрічає ціла система циліндрів, що сказано крутяться і пінять воду. Це піниться олеїновий kwas з дьогтем. Піна підноситься вгору. З піною підноситься апатит, а нефелін падає вниз, його тягне вниз рідке скло, що облягло його тонкою плівкою. Піниста вода з апатитом вилітає, тече через край машини у спеціальний рівчак і звідси вже іде до сушильного циліндру. Фльотаційні машини поставлено різних систем: Фаренвальда і Мак-Інтоша, встановлено тільки першу чергу фабрики. Друга черга затримується, поки не випробують роботу окремих машин, щоб запровадити в нових чергах фабрики (а їх аж чотири, друга черга будуватиметься вже цього ж 1931 року) — кращі системи машин.

Сушіння забирає величезну площу. Щодоби фабрика дає сотні тонн сухого концентрату, але ця маса покищо перемішана з водою. Треба воду відокремити, висушити апатит. Ціла система цікавих і дуже дотепних машин випомповує воду, а далі йде печі, що сушать концентрат. В кінці фабрики склад і друга під'їзна колія, що нею вивізтимуть готовий продукт.

По фабриці ще купками метушаться робітники — будівельники. Зараз іде спроба перевірки окремих агрегатів. Робітники докінчують збирання окремих машин, перевіряють їх перед пуском. То тут, то там чути стук молотка об метал. Уважно розглядають інженери, як припасовано деталі машин. Тесляри докінчують останні роботи. За два тижні перевіриться роботу кожного агрегата, і фабрика затремтить від шумного кружіння жорен, колес, сталевих куль, пропелерів і різноманітних барабанів.

Величезну фабрику обслуговуватиме 250 осіб за всі чотири зміни. Людіні залишається тільки стежити за роботою апаратів. Усе робить машина.

Фабрика вражає своєю широчиною. Але це не все. Незабаром вона стане ширше в п'ять раз. Це буде тоді, коли Нівабуд дасть електрострум, і коли кіловатчас енергії коштуватиме не 15 копійок, як зараз, а 1 — 1½ копійки. Зараз електроенергія становить 41% вартості збагачення, а зарплата тільки десять. З вступом у роботу Нівської гідроелектростанції, витрати на електроенергію зменшаться рівно в десять разів.

Нефелінові відходи поки що просто викидається в провалля. Цей цінний мінерал, що вже дав не один мільйон карбованців заощадження радянській державі, що замінює цілий ряд продуктів, які раніш імпортувалося до СРСР, покищо не можна використати цілком. Але це тільки поки що. Зараз із нефеліну вже виробляють дубиті чоботи для шкіряного виробництва і білила для малярської справи, що дає нам 12 мільйонів карбованців заощадження валюти, щороку, бо раніш у «донецфелінову» добу доводилося ввозити ці дефіцитні речі з - за кордону. З нефеліну можна видобувати алюміній, що його ми теж ввозимо з - за кордону. Для скляного виробництва нефелін найкраща сировина. Загалом, нефелін серед мінералів це, примірно, те саме, що соя серед рослин. Нефелін можна використати в десятках варіацій, видобути з нього десятки найцінніших і найпотрібніших у господарстві речовин. Запаси нефеліна астрономічні. Він оснований на порода Хібіньських гірських тундр. А значіння нефеліна, як сировини для видобування алюмінію, — величезне. Нікому не секрет, що P_2O_5 апатит, через пару років поступиться перед нефеліном. І не тільки поступиться, а за розрахунками плянаної організації, ролія апатитів в Хібіньській комбінаті знизиться з теперішніх 100% до 5%. Це разом з нечуваними темпами здобування апатиту, коли пляни загального видобутку апатиту майже подвоюються щороку. Якими ж темпами зростатиме тоді видобування і використання нефеліну, щоб апатит посів тільки 4% в загальній економіці Хібіньського будівництва?

На початку 1929 року вчені мріяли про стежку в гори для в'ючаків, а всередині того ж 1929 року вже був, замість стежки, автошлях, і через півроку залізниця. За плянами міського будівництва, на 1 січня 1932 року людність в Хібіногорську мала становити 32.000 осіб, а фактично на 1 - ше липня 1931 року вже є 50.000. Перспективи розвитку не тільки апатитової, але і нефелінової промисловості ламають усіякі попередні плянові намітки. Якось академік Ферман признався, що хоч яка в нього широка фантазія, але дійсність випереджає її. І мрії його про переродження Хібіньських тундр значно відстали від практики вже першого року будівництва.

Зараз полярна осінь. Дощі і тумани. Немає нашої бадьорої осені, коли повітря прозоре і дзвінке. Та бадьорість тут у самих людях, завойовниках тундри. Вони зроблять і мокру, сумну полярну осінь бадьорою і веселою.

Два дні чесав жахливий дощ. І тільки сьогодні показалося не сонце, ні, а якийсь блідий натяк на нього. Хмари піднялися вгору, і від того гори знову ближче підійшли до міста. Інколи з хмар прорветься сонячне проміння, позолотить бурштін нових будинків і відіб'ється тисячами діамантових бризок на мокрих квітах ялин.

Від міста до копалень шість кілометрів. Кілька робітників, службовців і груп екскурсантів чекають автобуса.

Соняшне проміння частіше і частіше пробивається крізь хмари і лягає яскравими плямами на схилах гір. Шлях іде між Вуд - Явром і горами. Шість кілометрів — година ходу. Я кидаю чекати автобус і іду пішки до копалень. Щохвилини з гуркотом проїждять вантажні авта з бочками, деревом, будівельними матеріалами, харчами. Від їхньої ваги тремтить брук. З-під шляхового насипу виглядають дрючки, хворост і стовбури дерева, шлях прокладено болотом. Дощі розмили насип, утворили величезні баюри і вибої, і тому вздовж усього шляху стоять робітники, що засипають бакаї, прочищають вивідні канали, лагодять містки. Назустріч мені раз - у - раз ідуть жінки

ти з кошиками грибів і лісових ягід. Вони збирають їх тут коло шляху серед остів лози і можжевельника.

Кукісвумчорські копальні видно вже з міста. Вони, ніби попеляста цвіль, об'їли схилів і вузькими стовжками пішли далеко вбоки і вгору. З кожним кілометром цвіль цвіль шириться, розростається і стає ясно видно дерев'яні ліси, цілу систему дів, дерев'яних тонелів, покатів, критих бремсбергів і естокад. Показується висік з двоповерховими будинками, гаражами, кліюбами, лазнями, ідальнями і крам'ярнями. Виселок називається «25-й кілометр», а залізнична станція «Нефелін».

Я приходжу до контори копальні разом з автобусом, що привіз екскурсантів і робочців. В конторі не дають перелустки. Зараз ще не закінчилися вибухи аманало-бурок у кар'єрах, і отже, треба чекати. Поволі вибухи затихають, все рідше і рідше чути повітря від них, і нарешті, чути тільки поодинокі постріли.

Перепустка в руці. Там на копальні штейгер проведе показати видобування. Крута стежка веде до дільничої контори, що стоїть коло самої підосви гори. Гора обоясана сходами і східцями. Схил поділений на шість велетенських терас і остання, шоста, гуртується десь у височині. Тераси обгороджені парканом, а від паркану вниз ідуть дерев'яні сходи до нижньої тераси, звідти ще до нижньої і так до самого низу. Дерев'яні рукави спускаються сюди висипають із вагонеток породи і вона з страшним грюкотом шалено летить униз, щоб потрапити в новий рукав і, ще збільшуючи швидкість, з гарматним грюкотом потрапити до бункера, а звідти до вагонетки і вже тихенько спуститься бремсбергом ще нижче похилим шляхом під'їхати до естокади, і перекинутися над вагоном, підготовленим для вантаження апатиту.

Стіни терас блищать від води, що стікає згори, вода тече непомітними струмками, від того стіни кар'єрів робляться блискучо-зеленими.

Повітря наповнене цілою гамою звуків. Копальня має свій ритм. Серед неорганізованого грому, коли порода летить дерев'яними рукавами, рівно вибивають дріб, кулемети, бурові пневматичні молотки, потужно двигтять компресор, ритмічно стучать молотки в кузні, систематично через певний час зджигать вагонетки на бремсберзі. Повітря здригається від цих усіх звуків і тисячами лун розкошується в горах, в ущелинах. Коли робітники надовбають певну кількість бурок, приїждять підрильники, насилають туди аманалу, підпалють, і тоді до цієї гами звуків приєднуються ще вибухи.

Гуркіт заважає слухати пояснення штейгера. В нього бліде набрякле обличчя і червонілими очима. Він спить по три години на добу. Не вистачає кваліфікованих робітників, і він працює дві і три зміни, він приходить вночі перевіряти засоби безпеки, спішить на курси читати лекції про роботу штейгерів і звідти їде на другі курси слухати лекції підвищення кваліфікацій штейгерів. Цей штейгер один з трьох штейгників, що працюють тут з 1929 року. Він патріот Хібін. Він боліє за кожну дрібницю, він вникає в кожну справу, віддає всього себе добуванню $P_2 O_5$, що зробить багаточисельні лани далекого Півдня. Йому приємно показувати людям своє господарство, свою роботу, бо він бачить, що люди цікавляться цим. А хіба є щось миліше, як говорити про дорогу річ?

Штейгер скаржиться на дощ, на сльоту, що через неї не виходять на роботу шахтарі.

— А як ви працюєте взимку? Тут же дня майже немає?

— Е, взимку легше. Тоді на кожні десять метрів ліхтар, і білий сніг до того ж. Холодно, але немає цієї пронизливої вологості, не тече вода згори, не зсувається земля з ґрунту...

Взимку серед безконечної полярної ночі, в далеких закинутих тундрах, де два місяці тому вили голодні вовки, тепер гори залиті електричним сивом...

Робітники, розбиваючи важкими молотами великі брили породи, навантажують порозор-зеленим камінням вагонетки і пускають їх схилом. Вагонетка їде кілька метрів, підходить до вустя покату, механічно перекидається і страшний грюкіт посилає кулемет молотка двигтіння компресора. За цією їде друга вагонетка і силою свого руху посилає порожню назад, угору до робітників.

До дерев'яних покатів падає тільки багата руда, що має понад 30% $P_2 O_5$, бідна лежить під відкосом. Її накидано там сотні тисяч тонн. Вона заважає працювати копальні. Але незабаром її не стане, вона піде на збагачувальну фабрику і перетвориться на дорогоцінний концентрат.

Коло бремсберга моторист уважно і спокійно керує системою бльоків і тросів. Вагонетки: — порожня — вгору, повна — вниз без кінця повторюють рух.

Ліворуч від кар'єрів високо на схилі гори пихкає димок з дерев'яної будки. Туди іде дослідне буріння. На тій ділянці дуже багаті руди, але ще треба точно визначити їхнє залягання.

Я спускаюся вниз до головного шляху вагонетки, що забирає породу з усіх ділянок копалень. Вагонетки, навантажені апатитом, нескінченною валкою рухаються вниз до станції — «Нефелін». Об критий ґрунтами коридор що ним ідуть вагонетки раз - у - раз важко гупає каміння, падаючи з гори. Коні, що везуть назад порожні вагонетки, щоразу здригаються і переміняють ногу. Вони ще не звикли до грукоту вагонеток.

Нарешті, кінець шляху. Останній бремсберг, і за ним під'їзна колія, що повертає апатит до Мурманської залізниці, а звідти на північ через Великий Крижаний океан до Німеччини, і на південь на наші хемічні заводи. Останній бремсберг найдовший — 277 метрів! Вагонетка вмить перетворюється на крапку і тільки дерев'яна будівля тремтить від шаленого руху.

Внизу відбирають пробу з кожної партії породи, тут розмелюють її, клясифікують і надсилають до лабораторії, що визначає відсоток фосфору. Цей відсоток — паспорт вагона з породою. Він визначає ціну тонни, він визначає маршрут вагона до цукрового заводу, до цукрової фабрики, до цукрової фабрики.

Напроти Кукісвумчорських копалень, через річку Лопарську з прозоро-зеленкуватою водою, але зеленкуватою не від водоростів і ряски, а від зеленого нефелітового дна, височить гора Юкспор. Високо на схилі правильні лінії розвідних каналів купи попелястої породи. Нижче коло поставили на консервацію — неправильно будували кар'єри, дуже високо. Тепер прокладають нижче штольні для підземного видобування апатиту.

Я їду навпростець через маленьку діброву з покручених, кривих, низкорослих берез. Скрізь течуть струмки води, вони зливаються в цілі ручаї, заливають все місце.

Я виходжу з лісу якраз коло штолень. З них дхне вологістю і запахом динаміту. Коло штолень купи білої, трохи зеленкуватої породи: майже чистий апатит.

Десятник довго роздивляється мою перепустку, пробує мого тютюну, знову придивляється до підпису на перепустці і до печатки, довго мовчить, закурює вдруге і починає радитися з запальником підривного відділу, чи пускати мене до штольні чи ні. Вони обидва уважно оглядають мене, потім знову беруть документи, читають і нарешті десятник звертається до запальника:

— Мабуть, пустимо. Хоч підпис на перепустці не той. Я знаю два підписи а тут не такий.

Ми ще закурюємо втретє, говоримо про природу, погоду, роботу і т. інше.

Допаливши цигарку, десятник каже запальникові:

— Проведи до п'ятої, — і йде до халупки — контори.

В штольні вогко і темно. На вході з стелі дзюрчить вода, але далі сухо. Штольня висока, і йти можна не нахилившись, але з незвички весь час тримаєш голову нахиленою. Запальник сміється і каже, що штольня скрізь вища за два метри, отже ризику розбити голову немає.

Через кілька хвилин з глибини показується тьмяна пляма світла — шахтарі. Світло ліхтаря падає на стіни й стелю, і тоді видно, що навколо не чорна земля, а світло-сірий апатит, крикий, ніби злежаний пісковий цукор.

Вгорі у кутках між стелею і стінами — дірки. Це залишки від бурок. Світляна пляма наближається і вже ясно видно чотирьох робітників, запорошених, як мірошники, білим порошком. Порох побілів їхні вії, посідав на чуприни. На носач у шахтарів запобіжні маски, — щоб не дихати фосфоровою пилюгою.

Коли ми підходимо до них, в їхніх руках замовкають кулемети бурових молотків, і вони починають розповідати про свою роботу.

Я питаю:

— Яка штольня краще працює: четверта чи п'ята?

— А факівці? Спеці? За... — тут вжито було досить таки нецензурного вислову — спеці. А ми недосвідчені взяли їх перегасти. Розумієте? Ми недосвідчені, ніколи в у шахті не бували, і вже на два метри пройшли далі, ніж вони.

Згадавши про змагання, вони пускають знову молотки і тоді штольня наповнюються суцільним гудом. Молотки м'яко вгризаються в породу і випускають цілі ріри білої пилуogi.

Через певний час молотки знову затихають і знявши маску, один з хлопців звертається до мене:

— Ви навмисне підіть до четвертого нумера і спитайте: хто далі пройшов у буринні, вони скажуть? Вони хвастилися — «ми спеці». Так от цікаво, що спеці скажуть.

— Ми гору наскрізь прорисмо. Не вийдемо з штольні, поки не побачимо світла оolini Юкспоріюка. Це в нас таке завдання.

Хлопці, посідали відпочити, вони мнуть у руках злежаний цукор апатиту:

— Тут буде 38% $P_2 O_5$, майже концентрат — каже один з них.

Вийшовши на повітря, я чую з глибини штольні глухий кулемет молотків.

Я міцно тисну руку запальникові і йду до автобуса. Мої думки на копальнях, о тих непомітних героїв соціалістичних буднів, що сплять по три години на добу, провадять величезну важку працю завоювання тундр.

Коли я сідаю в автобус, з станції Нефеліни рушає ешельон апатиту. Він повезе охмурої, холодної і темної півночі насагу нашим нивам і цукровим плантаціям, розкинулися під пекучим сонцем півдня, чекаючи дорогого подарунку тундр.

* * *

В умовах мені дають числа і відомості. Серед цих чисел такі:

Переважає більшість усієї здобичі апатитів іде на українські хемічні заводи для отовлення суперфосфату.

В 1932 році на будівництво в Хібінах, на введення тундр до культурного і господарського обігу країни буде витрачено десятки мільйонів карбованців.

Серед об'єктів будівництва — гідроелектростанція на річці Ніва на 37.000 механічних сил, школа вартістю 400.000 карбованців, величезна лікарня, клуб вартістю 1000 карбованців, школа ФЗУ, технікум, ВТУЗ, величезний ремонтний завод, житлоплоща, знову житлоплоща, і житлоплоща без кінця, бо людність зростає неимо.

Серед тундр, болот, у північній пустелі народився велетень. Він росте щогодини, нахилини, своїм переможним гудом будячи тундри, він здіймається вгору масою невиданих тут будівель, він несе з собою культуру і міць молодого класу, щоперед півночі ні холод пустелі півночі, ні палюче сонце півдня.

Хібіногорськ стоїть серед тундр, як міцний форпост соціалізму за полярним морем.

* * *

Потяг з Вуд - Явра до Апатитів приходить о дев'ятій вечора, а потяг з півдня Мурманськ іде не раніше третьої ранку. Я маю цілих 7 годин вільних. За припущеннями начальника станції ці сім годин можуть розтягтися і до дванадцяти, залежно від двадцяти машиніста і якості паротяга.

Незабаром має прийти потяг з півночі, і перон наповнюється людьми. З будівель, з ялинами, з станційних будинків і бараків повиходила вся гуляща людність міста. Філюс коло вокзалу в чеканні щоденної порції розваг — прибуття потяга. Ця деська хвиля зникає непомітно і раптово також, як і з'явився сюди, разом з тим, разом з самовикне туркотіння потяга в жащах на південь від станції.

І в той час, як перон звільниться від публіки, лави, столи і все придатне для сидіння на вокзалі буде щільно зайняте людьми, що чекають чергового поїзда з Мурманськ. Але про це правило я довідався дуже пізно. Отже, 7 годин можна погулюватися на пероні і поглядати час - від - часу чи ціла валізка, що стоїть біля стіни будинку.

Було початок на дванадцять. Біла ніч ледве - ледве почорніла скружні ялини, злинула ледве помітний таємничий серпанок на зарості, зняла тумани над болотами. Мене промайнула щаслива думка — знайти радгосп «Індустрію», який десь поблизу станції і є одною з ланок Хібіногорського будівництва.

Цей радгосп повинен дати харчові продукти велетені тундр.

Шлях до «індустрії», виложений дошками, веде до лісу, в зарості ялин і беріщ, що білими привадами маячать в білих сутінках.

Шлях іде вгору, потім униз, знову вгору, і тут з-за дерев раптом показується кут будівель — двоповерхових, одноповерхових, широких з маленькими віконцями вгорі, стаєнь, сараїв і хлівів. На подвір'ї тиша і порожнеча. Тільки з глибини будинку чути бринькання балалайки та інколи дівчачий сміх. Коло ганку мовчазна фігура смокчигарку. Дванадцята ніч. Час трохи незручний для ознайомлення з господарством. На мості щастя, мовчазна фігура це місцевий городник. Він мені показує рами парників і висловлює думку, що тих, які керували тут городною справою, раніш треба віддати до суду. Вони завели тільки чотириста рам і посіяли картоплю на непридатній ґрунті. Він, новий городник, дасть на весну 4.000 рям, і Хібіногорськ в 1932 році буде отримувати всю зелень з «індустрії», а не Ленінграду.

В цих знедолених природою місцевостях треба все вирощувати в парниках, тільки в парниках. Інакше нічого не вийде. Цибуля, салат, редиска, картопля, капуста — все треба висаджувати під рами, під скло і тільки тоді будуть наслідки, інакше в загибелі від холоду, від зайвої вологості, від несподіваних морозів.

Важко з ґрунтом. Його треба спеціально готувати, знаходити неβολотисті місця, привозити звідти землю, домішувати туди гній, штучні угноєння, — тільки тоді можна сподіватися на врожай.

За кілька десятків кілометрів від радгоспу є сільсько - господарська станція Академії Наук. Звідти дають вказівки, що садити, як доглядати, як виховувати рослини там, де раніш навіть думки не припускали, що може щось путнє вирости в полярних болотах, які більшу частину року майже не бачать сонця.

Та станція довела, що цілий ряд сільсько - господарських культур може тут рости і давати врожай. Уже цього року п'ятидесятитисячна людина Хібіногорська на 30% задовольнила свої потреби в городніні від радгоспу «Індустрія». Городина у тундрі Городини там, де за браком її розвивається страшна хвороба півночі — цинга. Але тільки зелень, не тільки цибулю і салат даватиме «Індустрія». За озером розкорчовані вже сотні гектарів лісової тундри, проведено меліоративні роботи, в болотистій ґрунті покладено апатитові угноєння, і колишні болота дадуть прекрасне сіно. Врожай сіна на болотах з апатитово - нефеліновим угноєнням підвищується на... 800%. В «Індустрії» всі підстави для розвитку тваринництва — насамперед, продуктового скоту — коров і свиней. Уже 1000 гектарів готово для посіву кормових трав. Ці 1000 гектарів дадуть корм скотів, і Хібіногорськ не залежатиме від довозу з культурніших країв республіки.

Радгосп «Індустрія» — це ланка наступу на тундру, на темряву, на холод, на безплідність півночі. Наступ іде більшовицькими темпами. Наступають з усіх боків роблять щілини в неприступних мурах глушини, і ці щілини могутнім натиском перетворюються на широкі шляхи до самого серця холодної пустелі, колись такої таємничої і загадкової.

Вояки полярного заgonу буденні і звичайні. Вони зовсім не схожі на типів із новел Джек Лондона. Але в них є щось більше, ніж в американських шукачів щастя, в них є глибоке переконання і розуміння того, що праця — це не тягар, що праця не тільки з аробіток, а є справа честі і слави.

Липень - вересень 1931

АНДРІЙ ПАСІЧНИК

Григорій шахти «Пролетар»

ІМ'Я ЗОБОВ'ЯЗУЄ

(Нарис)

— Вугілля!

Вугілля!

Вугілля!

Домни, мартени, транспорт, промисловість вимагають його, щоб проковтнути, жити і дати життя, дати рух, дати силу молодій країні соціалістичного будівництва, — енергійну силу, творчу силу, що рухає дні з швидкістю десятиріч.

Донбас — артерія Радянського Союзу. В підземних надрах лежить так потрібний вугілля.

Без нормальної роботи артерії немає нормального кровообігу.

В Донбасі —

прорив...

Ешольони... Ешельони... Ешельони...

Магістралі ведуть на Донбас, прокурений копоттю, запнутий димом.

— Комсомол у шахту!

Тисячі юних, обпалених степовим сонцем, бадьорих і дужих прийшли на шахти. Прорив, ганебна пляма над революційним Донбасом, де тисячі робітничих рук рятують дні героїчної боротьби на фронті соціалістичного будівництва. Прийшли на підйом армії трудящих, з недосвідченими руками, але тверді, настійні, енергійні. В підземеллі, серед одвічного мороку й вогкоти народилася нова людина з ім'ям:

Ударний підземний комсомол.

Шахта «Пролетар».

Вона систематично не виконує виробничої програми. Комсомольський колектив вирішив:

— Так далі бути не може! Чи має право комсомолец не виконувати своїх завдань?!

Коли так, то... Комсомолец у шахті повинен стати за зразок у роботі, за приклад для інших. Миасмо що?... Розпорошеність комсомольців по шахті не виявляє обличчя комсомолу в роботі. Навіть більше, до комсомольця робітники ставляться подекуди недовірливо. Шахтозав з робітників говорить:

— Те - е - ж робітник, так і норовить, щоб утекти.

Чи так і надалі буде?...

— Ні!

Об'єднатися в одне ціле, працювати колективом, бригадою. Тоді комсомол покаже себе. Ударною бригадою, ударною комсомольською лавою показати.

Всій шахті методи праці, в роботі завоювати темпи!

— Дайш комсомольську лаву!

Адміністрація шахти була іншої думки.

— Комсомольцям лаву? Та це ж однаково, що лаву угробити. Тож робітники, які, що лаву засмітять, звалять, а потім... був та й нема. Які з комсомольців робітники? Не знають шахти, а вже вирішили працювати в механізованій лаві...

Від партколективу підтримка на користь комсомольців, і:

— Хлопці, — механізована 1-ша 3-ої дільниці наша, комсомольська!

... Грудень. Тоді сонце непривітне з'являється на обрії й швидко пробігає небосхилом, а мороз пронизує до кісток. Хуртовина гуляє степом, намітаючи снігові кучугури...

... Комсомольці в механізованій. Прибули з Орловщини, Київщини, не знали добре, як узятись за шахтарську лопату, а тут машини. Важкувато. 43 їх, в головах повно думок, пов'язаних з шахтою. Кожний куток для новаків — тасмичня. Діляться враженнями з товаришами:

— Як то воно буде?...

Минали дні напружені в роботі.

Новий день народжувався з ранковою симфонією гудків. Над корпусами надшахтних будов, шахтарською слобідкою гудок розкотистий. По гудку оживав рух кривих вуличок слобідки, поспішні тіні сповнювали їх, зодягнені в спецівки, забруднені вузільним пилом, спішно крокували, щоб з новими силами там, у підземеллі, певний час віддати силу своїх м'язів на рух життя нового дня.

Новак — це за шахтарською термінологією «Зюжок». Отак, злямпочкою в руках, підземними коритарами на працю. Лямпа саяк-так розбризкує світло в темряві, не в силі прорізати чорну тасмичню, що гнітить душу новака. Тиша... Тасмичня тиша й темрява... Оповила собою все, що можна назвати простором тут, у підземеллі. Адесь весняний струмом вода дзюрчить...

... Вода!

... Затоплені шахти... Шахтинці... Промпартія... Донбас...

... Комсомол!... — Комсомольці ж ми!

Обличчя промовця вкрито вугільним пилом. Лише блищать зуби, білі - білі та очі жаринами. Напруженість. Тиша. «Вольтівки» мацають своїм світлом темряву, кидають білі паса на обличчя, що застигли в чеканні. Сидів на конвеєру, а довкола нього такі ж, як і він, товариші, і від того, що словами своїми перебирав їхнє особисте «я», були вони уважні.

— Ти, Смірнов, думаєш втікати? — очі - жарини пронизують Смірнова, кривезного юнака - дуба, що, як кажуть, міг би втримати на своїй спині покрівлю корінного гірського. Це, звичайно, говорять жартуючи, і Смірнов тоді задоволено сміється. Але тепер не до сміху. Тепер з ним цілком серйозно говорить Миша Туровський. Кидає байдуже, в'яло, — певне, обрида йому ця темінь.

— Додому поїду... В шахті захворію.

— Так-к... от бачите його? До маминої спідниці захотів — і кучерявий Миша іронічно всміхається.

Догей до смаку товаришам. Буйний регіт вибухає в забої. А після - серйозне:

— Хлопці, Смірнов був комсомольцем, а тепер хто? Він же рішив до мамі їхати...

— Такі паплюжать нас...

— Цей краде тонни вугілля в державі...

Туровський відбійник і вміло заганає зубок жилонки у вугіль. Знає свій обов'язок, своє місце в роботі, допомагає товаришам порадою, словом. Якось перший раз робота в комсомольській не в'язалась. Необізнаність у роботі — головне гальмо. Розгубились, не знали що діяти, з чого почати. З'явилися дезертири, дисципліна розвалювалась. Не було єдності в роботі, бракувало доброї роботи.

Туровський, мов керманич човна у шквал, так він у лаві. Вмюляє, доводить, допомагає. Чого втікати з шахти? Щоб дати новий козир в руки класового ворога?..

Мало дезертувало, останні залишилися, щоб:

— Довести!...

... 61 відсоток завдання дала комсомольська за грудень.

Комсомольська — 61%...

ГАНЬБА!...

... Коли запроваджували механізацію на шахті «Пролетар», кадровики деякі сміялись:

— Захотіли з козла молока, те матимемо і з машини.

— Машина річ норувиста. Гвинтик десь хрусь, ну й пропала упряжка.

Через такий настрій, в механізованій 1-й східній мало було охочих працювати.

— Краще вже руками, — хоч помаленьку, та надійніше.

А коли почули про бажання комсомольців забрати механізовану, попереджали — Не суньтесь, хлопці, поперед батька в пекло. То ж річ безнадійна.

Комсомольці твердо:

— Попрасоємо, самі почабимо. Не святі горшки ліплять...

І от — тепер:

— Наслідки надолоні.. 61% виконання завдання. Ну? Не праві ж були кадровики?

Сміялися глузливо вголос з комсомольців і їхньої лави.

— Закройсь, ударники...

— Доказали, що й на п'ятах видно...

— До - о - осить з вас...

Були й такі. У робітничій блюзі, свідоцтво — робітник, з акумулятором у руці, начить, шахтар. Зморшки лягли на чоло, скривлене сміхом, а яхидні очі, що приховались у щілинах повік, мишенятами бігають по тобі. Говорить поспішно й таємничо, мишенятами по боках зир - зир, чи немає сторонніх?

— Конусемо п'ятирічку? Хе - хе - хе - хе... (Павза. [Веселий тон міняється на серйозний]: — от наслідки, — і мах рукою на показовку дошку: — це там, де машинами, індустріалізацією та ще чорт зна... машинізацією...

Руді вуса смикають у сміху. Руді вуса мають причину ненавидіти «машинізацію», а та «машинізація, або, як вона ще зветься — колгоспівський трактор, розтріпала їх, що пишалися — підстрижені, підбриті - на півсотні добрих гектарів пухненького орнозему.

Руді вуса опинились на шахті, втерлися на виробництво. І вже треба бути вусам бережливим, від того — й мишенята - очі так швидко бігають довкола.

А, руді вуса сміються з машинової комсомольської? Зрозуміло, чому втікають комсомольці з шахти? Таємні накази — шахти рвати... «від хрэнцузів»... От і «хрэнгузи», — що проти них наші?...»

Утопаючий хапається за соломину з надією врятуватись. Ліквідована кляса, суджена історією на ліквідацію, в своєму опорі робить ставку на Париж, — з мухи ведують слона, агітують, перешіптуються по закутках...

Кожна перемога на фронті будівничому їм прикрість, кожний прорив у роботі — радість.

— Комса втікає з шахти... дождарялися...

Все, що брудне, ллють, переливають, опалюють ім'я тих, що порушують їхню лаву, тривожать своїми перемогами їхні таємні надії...

Віткін, Туровський, Лобода, Майдунов, Логвін — ініціатори комсомольської організації її. В цілому комсомольський колектив організував лаву, керував роботою її, не міг же він бути сліпим до того, чого бракувало, на що хоріла — лава. А вже лаву організовано на боротьбу за вугілля, а наслідок — посміх для шахти.

Рішили комунари, ухвалив комсомольський колектив:

— Так далі бути не може...

Бригадира, досвідченого керівника!

Бригадир, що керував роботою комсомольської тов. Білозерський, молодий в такій праві. Комсомольцям такого, який повів би роботу так, щоб довести, завоювати темпи. Адміністрація дала такого керівника.

Це був Амелін.

Прийшов у комсомольську й приніс із собою присуд:

— Симулянтів гнати.

Це був досвідчений шахтар з 25 - річним стажем. На голові сивина, а в роботі шацький запал.

— Ти так лопату тримаш?...

А до іншого вже:

— Шахтарем не будеш, як так кріпитимеш. Завалить — тобі смерть, а ні — вилежуть!

Брав лопату, брав струмент, показував, як то треба робити, давав практичні встановлення і біг далі, щоб усюди проревізувати пильним оком, щоб самому скрізь поспіяти, допомогти, — бо:

— Вагон забурився.

«Лимонадив» старечю спиною, щоб скоріше, бо час не жде, видобуток затримувється. Роз мів старий бажання молоді — опанувати процеси роботи, бачив їхню непосименність, недосвідченість у шахтарській справі, й допомагав їм, навчав із свого досвіду.

Закликав декількох старих відбійників, що згодились працювати в комсомольській. А молодь біля них привчалася.

Зміцніла дисципліна. Жорстокою критикою на зборах комуні, на зборах осередку дійшли цього. Зміцніли позмінні комінки, вся лава — понад 40 чол. — стала єдиною виробничою комуні. Кожний член комуні, будь - якої кваліфікації, — відбійник, бутчик, навальник — отримував платню однакову з іншими. Заробіток кожної зміни йшов у загальне. Спершу заробіток кожної позмінної комунки йшов тільки на цю комунку. Приробіток ділили порівно, а оплата — за тарифом. Коли одна зміна працює на переносці рихтаків, — вугілля не видає. А тому й заробіток, відомо, нулевий. Звідси й незадоволення. Метода комунальної оплати з'єднала до купи всіх, піднесла дисципліну, поклати край ледарству, симуляції, прогулам.

— Прогуляєш 2 — 3 дні, — не виходи у лаву! — такий закон у Амеліна. — Хочеш працювати — тримайся роботи, а ні — скатертю дорога...

«Робота дурнів любить»...

Це га ло, що ним прикривається ледар, прогульник, рвач, а часом і той, що на словах про себе красномовно говорить, як про ударника, а на ділі ховається за чужу спину, в бригаді — за спину колективу.

Комуна 1 - ої східної боролася з «паперовими героями» всіма заходами, і цим завоювала своє звання ударної. Суворою критикою на зборах комуні й комсомольського колективу, громадським осудом дійшли цього. Для тих, що на них не впливало як перше так і друге, тих, просто кажучи, гнали з комуні, гнали з лави. В числі таких опинилися Зінін і Кузнецов, що своєю пасивністю в роботі сприяли дезорганізуванню роботи комсомольської. Вони опинилися за бортом лави...

3000 вольт... Обережно... Смерть...

Так... Смерть... 2000 вольт за три хвилини тіло живої людини обертають, через силу електричного й реакцію горіння, на купу вугілля. Америка — країна пишної економічної кризи й електрокризис. Комфорт по - буржуазному. То країна «святого братства й рівності»... мільйонерів.

Ми... «Ради примусові праці» — так говорять про нас «співчутливі» буржуа. Ми, «раби», будемо Дніпробуди, Тракторбуди, гіганти індустрії, соціалістичні лани наші... У нас — «примусова праця»...

У них...

електрокрісла для того, хто словом обмовиться на захист поневолених мільйонів трудящих.

2000 вольт... Моментальна смерть, і тіло обертається на вугіль...

... Ех, чорт... Головний схил?! Головний?! У нас є «3000», три тисячі вольт, питаюся?...

Рурка підземного телефона незграбно чіпляється за апарат. Той, що цитався про три тисяч вольт, виходить з лебідки на корінний штрек.

— Току немає...

Коли в такому разі й тисячею разів вилаєшся, вище цієї поради, що мільйонами пудів повисла над головою й гнітить простір, трощить пари, моз сірники, чи зміниться положення? Току немає!... Та сьогодні ж штурмовий день. Рішили дати тонни зверх норми в подарунок «Комінтернові»...

Бригадир Логвін незадоволений. — Чорт знає що!.. Тут енергії д-й, а стр му немає!

Хлопці енергію м'язів включили в бій за вугіль. Он «Комінтерн» з бурхливих дивил моря листа комсомолії району:

«Чому ганебно відстає у видобутку вугілля?

Ви ж наші шефи, подбайте, щоб мали ми вугіль.

Крейсер до бою готовий».....

— Го - то - во!.....

То ливові до лебідчика, мовляв, — «партія» зціплена — можеш пускати.

З гуркотом й торохтінням «партію» ковтає глибіню схилу. Так - так - так... так - так - так... Чути тактичний стукіт колес на стиках. Линва безкінцевою гадюкою з сичінням повзе в пір'ю. Сигнал — стоп... — довгий монотонний дзенькіт електро-дзвінка про це повідомив.

— Хлопці, відганяй порожняк!...

Логвін уже на низу, відчіплює вагони, наказує підганяти.

— Давайте груз!...

Треба не гавити, треба ловити кожну вільну хвилину, бо електроенергія жартів не любить... То сила, яку використувуй вміючи. Якийсь перебіг у роботі, а тоді чи матиме «Комінтерн» тонни вугілля, які рішили дати зверх завдання? Логвін, хоч і молодий шахтар, хоч і називають його ще «зюзюном», та хто в роботі практичніший за нього... Він бригадир даної зміни, це йому доручили за роботою стежити пильним оком. Щоб і пляна виконати, тай «Комінтернові»... Бо гармати до бою готові...

— О, сьогодні дамо...

Лопата раз за разом черпає вугіль і кидає на конвеєр. Обличчя навальників Ілюшина і Лемонтьєва у веселому посміху. Гех, от вони будуть передовими, коли втруть носа іншій зміні. А втруть — це вже напевно, бо норму відкачали, а це крейсеру...

Голі, покриті вугляним пилом, схожі на чорних велетнів... Від ритмічних рухів з лопатою, м'язи на тілі здуються горбами, а на руках кулями — сила.

... Конвеєр. Скільки не кидаєш вугіль, а він все суне й суне в пельку ненажерливу знов порожняво торохтити — давай ще! На, — маєш, — це ж іде зверх завдання. Може, цей крихкий вугіль розтопить одну з печей 518-ти велетнів, що зростають під рукою робітничого сьогодні, а можливо, крейсерові ж... Тоді швидкість ходу його різатиме солоні хвилі моря, а гармати битимуть в ціль по ворогові, що посміє зривати наш мирний труд.

Що, зміна прийшла?... Але ж це наш вугіль, ми повинні й його «на гора» видати. Реб'я, не пускай у забой, jakim не відкачаємо...

Зміна спершу кидається в жарти:

— Певне на риштаках спали, що тепер беретеся?

— Теж робітники... Ба коли розкачались, ану лиш - вилазьте...

— Як то «вилазьте», а вугіль вам кинути... Не на таких напали, зарубайте собі самі...

Еге, тут уже треба жарти набік. І вже розмова стає нервова:

— А ми що ж, по - вашому, сидіти прийшли?...

З забоя чути глузливі зауваження:

— Прохолоньте, не завадять.

— Відпочиньте...

— Лободята...

Ось і він, нашого його звали?... Що, не хотять залишати забоя? Так в чому ж річ... час крадуть... Що ж ти, Логвін, думаєш, а ну—відчалюй мерщій!...

Бригадири сперечаються. Не може ж Логвін дарувати шість вагонів вугілля Лободі, так же самісенько й Лобода не хоче Логвінові час свій дарувати. Тема, яку б бригадири скоро й не розв'язали, коли б на допомогу їм не прийшов конвеєр. Вугіль був відкачаний.

Зморені тілом, але бадьорі ішли «на гора». У них 108% виконання завдання. От так штурмують!...

... «Раби примусової праці», — так говорять про нас «співчутливі» буржуа.

За січень і лютий лава виконала завдання на 91 відсоток.

Це вже було близько до перемоги.

Настійністю, бажанням знати й керувати - комсомольці оволоділи механізми. Прийшовши в даву без певного уявлення про шахту, вже в січні комсомольці, дякуючи Амеліну, винайшли систему переноски риштаків за дві - три години. Лібхардт — автор швидкості, комсомольці 1-ої східньої — автори темпу. До системи Лібхардта вони додали що й свою систему темпів й цим піднесли криву видобутку у своїй лаві з 60-ти відсотків до переможнього — 100.

— У березні механізовані шахти запроваджували систему темпів, систему безперервного потоку за Карташовим. Комунари 1-ої східньої самі для себе Карташовці, бо ще в січні вони опанували безперервний потік.

Широко запроваджене соціалістичне змагання та ударництво, змагання між змінами, зламали всі бар'єри труднощів, що поставали на шляху роботи.

Товстий корж, що спричинявся до частих завалів, був на заводі і для роботи врубової машини. Комсомольська ще до Філімонова й Касаурова винайшла систему безперервного зарубу, але:

— Корж заважає...

... Технік, тов. Горохов, завідує 3 дільницею. З комсомольцями у повному контакті, взаємність у роботі й щира товариська допомога — від нього. Амеліна комуна прозвала — «пророком», — звичайно, не святим.

— Тов. Горохов, днів через три-два сяде. Що діяти... — застережливо запитав бригадір у техника.

— Звідки можете знати? — Я цього не помічаю.

Лава сіла в термін, визначений Амеліним.

Коли машина підрубує пласт, він лопається так, як крига річки, скрещена січневим морозом. Лише звуки пласта, що лопаються, глухші. За них дужчі звуки породи, що тріщить, стиснута силою мільйонів тонн... Чутке вухо шахтаря ловить звуки ті, і в звуках тих ловить застереження. Треба бути обережним, — лава сідає.

Кліті, основне, що рятє в таких випадках. Бити комплекти, — цим затримати завал лави. Коли сідає лава, то не те, що завал. Проти завалу — осіла лава — дрібниця. Завал ховає під собою людей, машини, на декілька днів зупиняє відбукток.

Але й осіла лава дає роботи рукам уволю. Треба вибрати породу, що впала, там закріпити, там забути, туди кліті. Інша зміна повинна вже працювати. Напруженість, енергійність, темп бере перевагу:

— Лісу!...

— Сюди кліті!...

— Бутіть праворуч.

Піт рясно вкриває обличчя — краплинами стікає, втома сковає тіло, але чи до втоми. Товаришам не легше, всі працюють, — рух, стук струменту, метушня.

— Праця!

... Завал прибрали. Не одну тонну цей клятий корж відняв у комсомольський. Але все зборено, що перешкоджало, а наслідком перша перемога...

— 112 відсотків завдання!

Штурмом брати кожну тонну, щоб не заплямувати ім'я свого. В роботі загартувались, розв'язували таємниці, що стояли на шляху виконання програми, в роботі добирили кращих метод.

Лава увійшла в число передових лав Донбасу. Премійована, як ударна, показована в роботі. Так ударила лава — ділом на вихватки клясового ворога, що пророкував слабкість комсомолу.

— Комсомол могутній — гримить ударна лава і здригається підземелля від праці врубової.

... 102,5 виконання завдання за квітень, премійована на суму 2500 крб, як лава, що йде в авангарді лав Донбасу.

Прорив...

— Ганьба... Адже там комсомольці...

Чорною плямою на комсомольську лягло тавро прориву. Завойовані з такою рішучістю позиції втрачено і через що? Хто винуватець, в чому причина, що стало на шляху до виконання виробничої програми.....

Лихо в розвалі дисципліни. Не на виробництві, бо група, що залишилась працювати, робила з упертістю й енергією велетнів.

А дезертири, прогульники вкрали тонни в комуни. Кождуб, Загорний, Лопутько, М'яснікевич, — галерея героїв чорної дошки, галерея, через яких лава втратила ім'я ударної...

Траєнь дав 87,9 відс. завдання. Крива відбуктку впала. Її потягли донизу ті, яким набрид забій, — забажалося погуляти, іншим набридла шахта, коли б містечко тежшло десь.

Дезертували... Розбрелися...

Прийдуть от такі в село і розплачуться, що, мвляв, Донбас, то цілий арсенал лиха, мук, терпіння, яке мали зносити їхні бідолашні голови. А куркульня по заку-

ках нашого села всякі версії з приводу цього спілітає. Еге, то вже видно, як там ведеться хороше в тому клятому Донбасі, он подивіться на комсомольця Лопутька. Скрізь агітував за соціалізм, які говорив слова, — а довелось йому втікати. Бачите, як пригрозюблос людей соціалізм їхній.

І робитимуть у розмовах удар на словах «комсомольці втікають»...

— Але чи комсомольці?...

Рвач, дезертир, ледар, симулянт, кар'єрист, — у комсомолі місця йому там немає. Коли ж випадково хтось приховався, то хоч як глибоко сміття кинути у воді, воно завжди спливе на поверхню. Такі паплюжать ім'я комсомолу, вони, мов бруд, налипають на чисте тіло, мов мікроби хвороби, отруюють здорову кров, що певно пульсує під ударами серця...

— Комсомол — сила, — багатомільйонний рушій соціалізму.

Вартий ім'я цього — перед труднощами не пасує. Лише в борні, лише в перемозі він оправдає те ім'я, що зобов'язує сьогодні обушком трошити пласти підземелля, а завтра з рушницею бити ворогові в ціль. Життя багатомільйонного, то боротьба за сучасне, за майбутнє...

... А за червень комсомольська зарубала 78 відсотків завдання. Причина не лише в дезертирстві — лава йшла на виробіток. З 60-ти метрової зійшли на 40 метрів, завдання давалось на лаву в 60 метрів. Однак відсоток солідний недовиконання падає й на дезертирів.

... Там у підземеллі серед одвічного мороку й вогкості народилась нова людина з ім'ям —

Ударний піземний комсомол.

Встають перед очима юнацькі обличчя, вкриті вугляним пилом, зуби блищать — сміх, а в очах огонь... То вогонь, що на своєму шляху не знає перепон, що горить лише в очах «рабів» примусової праці, — тих, що в погоні за хвилинами, ловлять темпи, і ним становлять світові рекорди будівничі!

Майдуків, Логвінов, Гусаров, Горovenко, дякуючи цим хлопцям, їхнім м'язам та ентузіазму, пласт вугілля зубки справно кололи... А чи давно той час, коли «зююки» не знали, як тримати в руках ручку шилонки... А тепер...

— Прорив... Хлопці, приналяжимо на свої поржавілі педалі...

— Вони ще не їржаві, — чути веселе Воробєєва, а після гучний регіт.

Сьогодні лава бореться за звання ударної. Гасло, що його викинули комунари:

— Виконати завдання й дати втрачене в попередній роботі!

«Це стрибок у прірві, де ніхто не гарантований за цілість своєї голови»... — Такі були балачки серед поважніших шахтарів. — «Як то можуть дати втрачене, хай спершу до ста дадуть»...

Врубова скінчила під'їдати пласт. Вже у вухах не чути шарудіння її зубів по вугіллю. Бур - автомат — «баран» з тріскотною впивається свердлом у крихкий пласт, борошном гонить вугляну потерть свердло, мент — і:

— Готово!...

Деся у п'ятій забою чути, як щось охнуло, важко вдарилося й бризками розсипалося у крепах. Ближче — світло акумулятора мацає по грудях чорного золота вирваного динамітом...

Горovenко серцем юний, коли вирвано вугілля більше. А вже хлопці на конвеєр скидають. Вірно це...

Темп у роботі бере перевагу, по обличчю Горovenка вітерок, усмішка й сам він бере шилонку, й силою — гох! гох! — вганяє зубок у груди чорного золота. В цей час його думки дець над поверхнею сягають туди, де такі, як і він, в різних кутках Союзу на риштуваннях, над полум'ям домен, мартенів, на паротягові... Та чи перерахуєш їх багатомільйонних, могутніх, дужих... В голові туман від чисел, лише одно число яскравіше за всіх.

— 115 відсотків виконання завдання за штурмову п'ятиденку липня!

Факти - річ яскрава... Вірно?! А хто дав факти ті, як на ім'я його?

— Ленінський комсомол.

Вони в першій східній... До боротьби за вугілля, за темпи, за кількість, за якість, зобов'язує їх ім'я те, щоб —

— Дати вугілля!.. Виконати завдання!

ВАСИЛЬ МУСКІН

За ліквідацію відставання літератури від нових завдань^{*}

1

Культурна революція, керована від Комуністичної партії, знаходиться у фазі велетенського піднесення. Цей величезний процес національно - культурного будівництва іде в напрямі ліквідації розриву поміж рівнем культурного розвитку мас і новими господарськими завданнями. Подруге, цей масовий процес національно - культурного будівництва на Україні, як і в цілому СРСР, характерний величезним творчим розмахом, високими темпами, що забезпечені увімкненням в цей процес мільйонів працюючих мас, робітників, колгоспників. Нарешті, і це основне, він характеризується рішучим наступом на рештки антипролетарської ідеології.

Такий самий процес відбувається і на літературному терені, що є часткою культурної революції, часткою ленінського національно - культурного будівництва.

Два історичних факти стверджують це.

Перше, — останній рік був роком призову до літератури робітника - ударника, цієї основної постаті нашої епохи. В літературний процес ввімкнулася робітнича класа своїми кращими творчими силами, виступаючи не лише, як споживач культурних ідеологічних цінностей, але і як їх найактивніший продуцент. Другий — до питань пролетарської літератури звернено увагу цілої пролетарської класи. Виступ Ленінського комсомолу, як в особі своїх керівників, так і своєї преси, надзвичайне пожвавлення і посилення уваги широких пролетарських мас до пролетарської літератури — цьому доказ. Здійснюються геніальні думки Володимира Ільїча Леніна, який ще 1905 року в статті «Партійная організація и партійная література», писав:

«Долой литераторов беспартийных! Долой литераторов буржуазных! Литературное дело должно стать частью общепролетарского дела, «колесиком и винтиком» одного единого, великого спинал - демократического механизма, приводимого в движение всем сознательным авангардом всего рабочего класса. Литературное дело должно стать составной частью, организованной, планомерной, объединенной спинал - демократической партийной работы».

І далі:

«За всей этой работой должен следить организованный социалистический пролетариат, всю ее контролировать, во всю эту работу, без единого исключения, вносить живую струю живого пролетарского дела, ствима, таким образом, всякую почву у старинного, пошу - обломовского, пошу - торгашеского російского принципа: «писатель, пописывает, читатель почитывает».

Так, — ціла пролетарська класа, її ударний загін, найближчий і безпосередній помічник Ленінської партії — Комсомол, активно втрутились в справу творення пролетарської літератури.

Чим було викликано це активне і масове втручання?

Наша доба, порівнюючи зі всією дотеперішньою історією трудящого людства, зі всією історією класової боротьби, має в собі всі умови для нечуваного розквіту пролетарської літератури, як і цілого мистецтва.

Насправді, — в задушливу атмосферу буржуазного суспільства, основоположники марксизму, комуністична партія внесли свіже повітря нової, винятково пре-

^{*}) Оброблена стей грама виступу на грудневім пленумі ВУСПН.

красної ідеї і моралі, яка не може не розкривати широчезних перспектив і горизонтів для творчості.

Насправді, що може бути прекрасніше, моральніше і ідейніше, ніж теорія і практика будівництва соціалістичного суспільства, коли пролетаріят, керований Комуністичною партією, веде через жорстоку класову боротьбу все трудяще людство до створення такого суспільства, де «хто був нічим, той стає всім»? Що може бути прекрасніше і моральніше теорії і практики повалення купки експлуататорів заради інтересів пригноблених ними мільйонів? Що може бути моральніше, ніж ліквідація останньої, звірчої природою капіталістичної класи в СРСР — куркульства на базі суцільної колективізації і «створення зовсім нової соціальної формації на селі — колгоспів? Що може бути ідейніше і моральніше, ніж те, коли «старому світові, світові національного гнобительства, національної сварки чи національної розпорошеності, робітники протиставляють новий світ єдності трудящих мас усіх націй, де немає місця ні для якого привілею, ні для найменшого гноблення людини людиною» (Ленін)! Що може бути ідейніше і моральніше, ніж знищення духовного гіту панівної класи над експлуатованими мільйонами — релігії і всіх зв'язаних з нею забобів? Нарешті, що може бути прекрасніше ідеї і моралі, ніж виконання СРСР почесної ролі ударної бригади світового пролетаріату?

Наша доба має і другу ознаку — величезний, справді революційний розмах і революційні темпи в будівництві нового суспільства. З чим можна порівняти те, коли наша країна, керована від партії, за десять років має пройти і *пройде* сторічний шлях техніко-економічного розвитку найпереводіших капіталістичних країн несе світу?

Треба — партія організувала переможний рух мільйонів, в якому не губиться, а *росте*, всупереч всім наклепницьким твердженням буржуазних теоретиків *творче обличчя кожної окремої людини*, ударника, героя виконання п'ятирічки за чотири роки.

Нарешті, наша доба є добою ні з чим незрівняної *героїки*, коли пролетарська класи від безсилої імпотенції царів, капіталістів, і дідичів перейшла до будівництва і переможно будує — Дніпрелістан, Магнетобуд, Кузнецьобуд, приступила до розв'язання історичного завдання боротьби з посухою в масштабі цілої країни, розв'язує проблему великого Дніпра, сполучення Волги з Доном і Москвою — рікою, коли на безмежних степах Радянської України і цілого радянського Союзу виростають один за одним світові велетні соціалістичної індустрії, велетні найбільшого в світі машинізованого сільського господарства. Ні фараонам Єгипту, що будували руками рабів піраміди, ні середньовічним феодалам, що руками завойованих рабів і кріпаків будували замки і військові міста, ні капіталістам, що всі разом базували своє будівництво на кістках пригноблених і експлуатованих, не можна навіть малою мірою порівнятися з тою епохою, коли *вперше в світі* робітничі класи працює сама на себе, коли праця перетворюється на справу честі, слави, відваги та героїства.

І все це разом взяте, всі ці ознаки нашої доби дозволяють нам сказати, що наша епоха в порівнянні зі всією дотеперішньою історією людства є і буде епохою нечуваного розвитку мистецтва, а значить і літератури.

І насправді, пролетарське мистецтво, пролетарська культура під радянським небом розквітають буйним цвітом. Пролетарська література України, як і цілого СРСР, має в своєму активі зразки прекрасної творчості. ВУСПП і «Молодняк» провели величезну боротьбу з буржуазною агентурою в літературі, активно допомогли партії в боротьбі з правдою основною небезпекою, з «ліваками», з націонал-демократами і націонал-фашистами, а також із великодержавниками. В цій боротьбі ВУСПП і «Молодняк» спромоглися дати перші пролетарські твори. Одходить в далеке минуле ганебна капітулянтська реакційна теорія Троцького про неможливість створення пролетарської культури. Розбито швент великодержавницької теорії Ваганяна, Лебеда і інших. Пролетарська змістом, національна формою література Радянської України твориться і розквітає.

Але в той же час вона і значно, недозволено відстає від нових завдань, поставлених перед країною партією. Зміст цього відставання є в тому, що, зали-

мивши обмежений рівень буржуазної літератури позаду, пролетарська література ще недозволено відстає від ідейного рівня пролетаріату, його авангарду комуністичної партії.

Це ідейне відставання відтак є одноразово відставання і художнім. Збагнути зміст його — значить напововину розв'язати справу, значить мати можливість мобілізуватись на його подолання.

Дискусія, що пройшла між комсомолом та РАПП і ВУСПП допомогла в значній мірі з'ясувати, як зміст, так і причини відставання пролетарської літератури. І партія чітко вказала нам через «Правду» і «Комуніст» на ці причини. Коротко підсумовуючи вказівки партії і дискусію між комсомолом, РАПП і ВУСПП, можна встановити, що причини відставання пролетарської літератури полягають в наступному:

Перше, — пролетарські літератори не змогли використати багатющіх можливостей нашої доби, не змогли ще повністю скористатись з переваг соціалістичного ладу, не змогли ще ясно збагнути величезний діпазон в розмаху творення принципово нового суспільства, виховання в процесі класової боротьби за це суспільство нової людини і показати у весь зріст якісні відміни і переваги цього нового в літературі.

Друге, — ще надто слаба боротьба пролетарських літературних організацій за піднесення свого ідейно - художнього рівня, а звідси — слаба боротьба з ворожими впливами. На жаль боротьба за опанування марксизму - лєнінізму часто - густо підмінюється балаканиною про користь марксизму - лєнінізму. Окремі літератори, що вже декілька років на всіх зборах говорять про користь діалектичного матеріалізму, надто нагадують персонаж із сатиричної повісті «Ісстувєв» який, виходячи на вулицю із своєї голярні, перед натовпом своїх поклонників глибокомудро підносячи палець вгору, промовляв:

— Вся сила тепер — в гемоглобіні!..

Третя причина є в нерозумінні значення організаційної перебудови організацій РАПП, ВУСПП, «Молодія» лицем до виконання цих підвищених завдань. Надто пізно розуміли товариші - літератори, що від гуртків, окремих літературних груп ми перейшли до широкого масового пролетарського літературного руху, що на Україні матимемо незабаром не тільки основу, але і єдину пролетарську літературну організацію ВУСПП, що злившись з «Молодія», увібравши в себе творчі сили робітників ударників, ВУСПП має репрезентувати творчу силу нової пролетарської класи — гегемона. Ця кружковщина, груповщина позначалася і на розгорненні *самокритики*, якої у ВУСПП і «Молодія», як і в РАПП було дуже *замало*. Більше того, вона частенько підкорялась груповим інтересам за гнилим принципом — «свого не критикують». Товариші не розуміли з достатньою силою ідейно - виховного характеру пролетарських літературних організацій, замінюючи ідейно - виховну роботу в багатьох випадках адмініструванням, зайвою організаційною метушню, засіданнями, протоколами, забуваючи, що не за кількістю і якістю протоколів і дискусій, а за кількістю і насамперед якістю художніх творів цінуватиме пролетарська класа свою літературу.

Ось чому так активно втручалася в справи літератури ціла пролетарська класа.

І так, опинивши зміст і причини її відставання, партія, її найближчий помічник — Лєнінський комсомол, поставили завдання дати робітничій класі, колгоспникам не високоякісні дискусії про користь хершої літератури, а її симу, поставили завдання перебудуватись в творчо - виробничу організацію відповідно до виконання цих підвищених завдань.

Як же реагували окремі керівники літературних організацій РАПП, ВУСПП і «Молодія» на це масове втручання в справи літератури?

Тов. Авербах і т. Микитенко відповіли на перших порах змазуванням гостроти, новизни і значення тих вимог, що їх поставив Лєнінський комсомол. А цілі пролетарські літературні організації України на вимогу VIII з'їзду ЛКСМУ, в доповіді т. Бойченка відповіли певною мовчанкою.

«Літературна газета» (Московська), відповіла опором гідним іншого призначення, нічим не виправдованим чванством за методом — «не лізе із свинним рилом не в свої справи». Але, таким чванливим людям можна було б нагадати відому

формулу Льва Толстого. Він казав, що людина є *самомістом* похোжа на дріб, писельником якої є те, що вона собою являє, а знаменником є те, що вона про себе думає. І чим більше вона про себе думає, тим більший знаменник, а тим менший дріб (сміх).

Такі, надто хороші, як Кир'янов у Москві і деякі товариші з Подтавської групи «Молодіяк» займалися малодячною роботою прививання ухвалів органам комсомолу — «Комсомольській Правді», «Комсомольцю України» і крім їх противникам. Невдало спеціалізувався певний час на цьому і російська «Літературна газета».

Нарешті, окремі білозерські елементи на Україні за принципом — коли дві єдині держави б'ються — не втручались — лементували про штучність організації дискусії між комсомолом і ВУСПП та «Молодіяком» на Україні, а на критику їхніх помилок відповіли пацаними криками про дискредитацію керівництва. Але треба їм нагадати прекрасні слова залізного більшовика — Фелікса Дзержинського. Він казав, що *критика не є дискредитація — дискредитація є поборо-вання критики*.

Все це разом показало нерозуміння від керівництва ВОАП, РАПП, ВУСПП «Молодіяк» *історичної неможливості* цього масового втручання пролетарської партії, Ленінського комсомолу в справи літератури. В цьому позначилися невикиті традиції буржуазної літератури. В нагадуванні вище статті, говорючи про «свободу» буржуазного письменника, Ленін писав:

«Кать в обществе не быть свободным от общества нельзя. Св. доба буржуазного писателя, худ. жника, актрисы есть лишь замаскированная (или лицемерно маскируемая) зависимость от денежного мешка, от подкупа, от содержания. И мы, социалисты, разоблачаем это лицемерие, срываем фальшивую вывеску, — не для того, чтобы получить неклассовую литературу и искусство (это будет возможно лишь в социалистическом, неклассовом обществе), а для того, чтобы лицемерно свободной, а на деле связанной с буржуазией литературе, противопоставить действительно свободную, открыто связанную с пролетариатом литературу».

Так, наші пролетарські літературні організації — дійсно вільні, одверто зв'язані з пролетаріатом. Але невикиті *елементи* традицій буржуазної літератури, по той чи іншій мірою, впливають на пролетарські літературні організації, позначилися в помилках окремих товаришів в РАПП, ВУСПП і «Молодіяк», які так прийняли критику Ленінського комсомолу, вимоги цілої пролетарської нації.

II

Дискусія, що пройшла в своєму першому етапі між комсомолом та РАПП, ВУСПП і «Молодіяк» принесла велику користь загально - пролетарській справі, насамперед самим літературним організаціям. Значення її для них в тому, що вона з великою силою і більшовицькою прямоотою поставила питання про ліквідацію відставання літератури від нових завдань, притягла до цього увагу як самих пролетарських письменницьких мас, так і широчезних кіл працюючих, розворушила самих літераторів і примусила кожного з них замислитись над своїм власним творчим шляхом.

Для комсомолу ця дискусія була корисна тому, що вона показала — ми недостатньо і запізно з такою силою підійшли щільніше до справи творення пролетарської літератури; ще багато треба комсомольським робітникам учинись, опановуючи найглибші основи літературного творчого процесу, ми ще слабо працюємо з ударниками - комсомольцями, закликаними до літератури, недостатньо помагаємо керівним органам ВУСПП і «Молодіяк» в перебудові. Ще не введено в практику розглянення на бюрох комітетів плянів робіт керівних організацій ВУСПП, творчих звітів пролетарських письменників перед комсомолом тощо, тощо, що в цілому має наблизити літературні організації до комсомолу і навпаки.

Але надалі в такому вигляді, як досі, дискусія нам не потрібна. Наше завдання — перевести дискусію на вищий ідейний щабель. Треба так надалі вести дискусію, щоб в процесі неї поставити ще нові проблеми ліквідації відставання в літературі, щоб мати загальне значення для цілого літературного фронту. Треба в про-

цесі дискусії виховати, поправити і направити кожного окремого пролетарського літератора, ліквідувавши злеосібку в підході до літератури, бо кінець-кінцем во твориться людьми, які мають прізвище та ймення. В процесі цієї дискусії, забезпечуючи диференційований підхід, слід посилити виховання попутника і союзника пролетарської літератури, переводячи їх шляхом органічної перебудови в сам творчості, на рейки пролетарської ідеології. Нарешті під час розгорнення творчої дискусії, треба остаточно викрити і розтрощити класового ворога, зірвати з нього всі маски, якими б він не приховувався, викрити різного роду ворожу контрбанду та фальсифікаторство, керуючись вказівками останньої статті вождя нашої партії — тов. Сталіна.

В зв'язку з цим слід поставити питання про завдання критики і самокритики

III

Так, ВУСПП і «Молодіяк» не звикли ще до справжньої більшовицької критики і самокритики. Не люблять ще товариші літератори критику, вважаючи її часто, як особисту образу, як дискредитацію. В той же час є багато викривлень в розгортанні самокритики й критики, які треба ліквідувати.

Нам не потрібне самобичування. Нам не потрібно, перераховуючи в статзведеннях помилки тих чи тих товаришів, заклипати ці помилки. Така самокритика не мобілізує на подолання відставання, на подолання помилок. Треба навчитись викривати глибокі коріння помилок, хиб, недоліків і мобілізувати себе і маси на їх ліквідацію. Самобичування перетворює таку людину в становищі лежачого який вважає, що лежачого не битимуть. Але це глибоко хибна і помилкова надія. Лежачого треба бити до тої пори, поки він встане, почне ходити і добре працювати! Звичайно, в цьому разі слід не тільки критикувати, але й допомогти.

Слід гостро виступити, виконуючи одну з шости вказівок т. Сталіна, проти урівнялівки в критиці.

В чому є прояви урівнялівки в нашій критиці?

Часто — густо у нас з однаковою силою критикують як помилки махрово-правого попутника, так і справжнього попутника союзника і навіть пролетарського письменника. Інколи через групові інтереси забувають про завдання жорстокого неупримененої критики явно ворожих помилок окремих товаришів тому, що критикують нелюба своєї групи. І всередині пролетарської літературної організації часто — густо урівнюють в силі критики письменників, що мають помилки різного змісту і різного значення. Нам треба боротись за те, щоб ворожого письменника політично знищувати, попутника і союзника перевиховувати, а пролетарського письменника і зокрема комуніста по-дружньому поправляти, ні в якій мірі не зменшуючи принциповості в критиці, жорстоко борючись проти гнилого лібералізму.

А в критиці пролетарських письменників у нас є багато нехорошого. Що це за нрави в критиці, коли є у нас такі люди, що чекають із великою жагою не виходу нових художніх творів, а нових помилок? Вони не вміють бачити насамперед — що нового і хорошего вніс такий то письменник в справу пролетарської літератури. Вони про це в своїх статтях оговорюються двома-трьома словами. Не бачити нічого хорошего, бачити лише помилки — неправильно. Ні в якій мірі не зменшуючи гостроту боротьби з помилками, слід навчитись бачити нове і хороше, що дає той чи інший літератор і на цьому хорошою виховувати нові кадри.

Надто розповсюдилась останнім часом система безпринципного наліплювання ярликів на окремих пролетарських письменників. Так, з легкої руки т. Коваленка та інших, було оголошено Копицю і Колесника літфронтівцями, а Корнійчука — правим опортуністом. Не важко встановити, що причина такої кваліфікації цих товаришів полягає не в більшовицькій принципіальності, а в групівщині.

Чому ж на думку цих товаришів Копиця і Колесник є літфронтівці?

Одгадка цієї загадки надто проста. Бачите, літфронт боровся проти керівництва РАПП. А Копиця і Колесник критикували ЦБ «Молодіяк». Отже, мовляв, між ними є спільне в протиставленні себе керівництву. Тому Копиця і Колесник явні і одверті літфронтівці. Таку «глибоко-філософську» думку висловив цими днями т. Зоря. Не так важко спростувати цю безглузду філософію. Літфронт

ясно боровся з керівництвом в РАПП, відстоюючи свої позиції, що були і є подіями бойовничого загону дрібної буржуазії в мистецтві. За це їх бито, б'ють і їд бито, поки буде викорінено самі коріння ліфронту в теорії і практиці. Але домо, що товариші Копиця та Колесник критикували ЦБ «Молодняка» з *правильних* позицій, відстоюючи правильну лінію ЦК ЛКСМУ, що була і є лінією партії на неможливість *передчасного* злиття ВУСПП'у та «Молодняка». Домо ж, що більшість ЦБ «Молодняка», як і секретаріату ВУСПП зробила помилку, виступаючи *несвочасно* за проведення такого злиття. Яке ж право мають товариші надіплювати Копиці та Колесникові ярлики ліфронтизму? Тов. Корнійчук — здібний пролетарський письменник написав відомі п'єси «Штурм», «Кам'яний Острів», активно працює в кіно, борючись із ворожими теоріями кіна. Але тов. Корнійчук не поділяв хибних думок до передчасного злиття і ось, він — правий опортуніст. Чи не ясно, що і в цьому разі причини надіплювання такого злиття були не в принципових засадах, а групових? Покривання помилок «своїх» — одверта дискредитація «не своїх» — ось гнила система критики, що її треба наврядки позбутись.

Тов. Копиця має досить помилок, щоб йому нашивати те, чого він не робив. Його стаття про пролетарську поезію містить в собі хибні твердження про неможливість її існування, запозичені автором від Фріче, а об'єктивно це є перегукання літературним троцькизмом. Помилкова є стаття т. Копиці, де він називає групу письменників, що пішли з «Молодняка» до «Проліфронту» трубадурами контрреволюції. Є у т. Копиці й інші, дрібніші помилки. Він їх уже визнав. Але це і в якій мірі не дає нікому права надіплювати на нього ярлики, дискредитувати. Помилка і декілька помилок ще не складають головної якості автора їх. У нас немає ніяких сумнівів, що т. Копиця, як і Колесник, що зробив помилку перевизначного характеру, свої помилки виправлять, і активно працюватимуть разом з іншими пролетарськими критиками й літераторами. Так, товариші «критики» — дозвольте нам не дозволити вам *трахати* окремих комсомольських письменників — критиків із групових інтересів. Є правда групова і є вища, партійна правда: не в інтересах цієї вищої партійної правди скидувати з рахівниці пролетарської літератури молоді ростучі літературні комсомольські кадри! (оплески).

Що ця критика і надіплювання ярликів є групова, досить ясно з того, що систематично покривається помилки інших товаришів, хоч би молодяківців — Ключча, т. Коваленка. Це ж товариш Ключча відмовився послати привітання ЦК ВЛКСМ, це ж тов. Ключча пропагував гасло «одеміянування», замість більшовизації — на Україні. Це ж він на відомих зборах Харківської групи «Молодняк» виступав з палкою промовою про те, що в порядку демократії, мовляв, літературні організації «самі» можуть розв'язувати без партії й комсомолу питання розвитку літературного процесу — зливатися чи не зливатися ВУСПП'у і «Молодняку», на практиці застосовуючи Бухаринську концепцію анархічного розвитку літератури без організованого керівництва від партії. Це ж він оголошував ВУСПП основною пролетарською організацією (цілком правильно), а його центральний орган — «ГАРТ» — правоопортуністичним журналом. Це ж він в своєму творі «Фрагменти» ідеалізує Блакитного, чим самим шкідливо покриваючи його антибільшовицькі націоналістичні помилки.

Наробив помилок і т. Коваленко, який, безперечно, має великі заслуги перед пролетарською літературою. Ці помилки — об'єктивне покривання боротьби проти більшовицьких Блакитного, організація передчасного злиття ВУСПП'у і «Молодняка», в чому позначалось протиставлення лінії секретаріату ВОАПП — лінії ЦК ЛКСМУ, що провадив лінію партії, заявляв в статті «На літературному посту», що існування ВУСПП і «Молодняка», як окремих організацій з самого початку було «об'єктивним послабленням» пролетарського літературного фронту на Україні, чим тов. Коваленко по суті ревізує лінію партії в цьому питанні, не розуміючи, що не можна живий діалектичний процес розвитку пролетарського літературного руху на Україні виладувати в мертві формально логічні схеми і коли він в ці схеми не вміщається — об'являти хід цього процесу неправильним. Є у т. Коваленка і інші помилки, скритиковані в постанові ЦК ЛКСМУ про роботу «Молодняка». Але всі ці помилки не критикуються, покриваються заради групових

інтересів. Більше того, — тов. Ключка недавно, виступаючи з визнанням своєї помилки на нараді в ЦК ЛКСМУ, зробив це в досить оригінальній формі — досагідний наслідування, хто хоче учитись групової критики. Він, бачите, «за самокритику», він за те, щоб визнати свої помилки. Але, бачите, його головна помилка, його мучить — це те, що він мало критикував... т. Копицю! Отже, зазеджуючи свої помилки, він насамперед ударив свого «недруга» із іншої групи. Дійсно, як влучно казав на пленумі РАПП Белла Глем — «Я — за самокритику, і тому визнаю всі свої помилки». (сміх).

Або взяти такий метод критики, що його вжив т. Озаров, Шишов і Примєт. Вони — члени секретаріату ВУСПП, але всі хіби вуспівського керівництва перекладають на т. Микитенку, знімаючи з себе всяку відповідальність. Вони за комсомол, і не добре, що вони працюють з комсомолом. Але, виступаючи в цій статті за інтереси комсомолу, вони ревізують лінію партії на влиття в ВУСПП певних частини «Пролітфронту». Ревізують цю ж саму лінію в питанні про злиття ВУСПП та «Молодняк».

Цих методів критики нам треба позбутись. Нам потрібна відповідальна критика людей, що розуміють своє нове завдання виховників нових пролетарських літературних кадрів, що *відповідають* за зростання того письменника, якого вони критикують.

Прощу не закидати мені шовінізм — я наведу одну стареньку анекдоту, яка влучно нагадує методи групової, кружкової критики. Коли запитали бродячого пугана — що б він зробив, коли б він став царем? — він відповів:

— Я б украв мішок грошей і втік!

І окремі критики, що не пережили ще кружковщини, коли їх поставили в становище хазяїна всередині великої масової організації, теж «вкрали мішок грошей і втекли» — звели свої групові рахунки. Так т. Крижанівський, «навернув» Рєховича в літературні зуби, не думаючи про те, що багато років, а не одну мить слід працювати в пролетарській літературній організації і за свої вчинки відповідати.

Багато критиків хвилюють на те, що вони не навчилися розгортати перед письменником *позитивної програми дій*. Інколи їх критичні роботи виконують завдання вилити протиотруту, щоб невалізувати яд ворожої ідеології, розлитий в тому чи тому творі. Бравий критик розкритикував помилки і на цьому заспокоївся. Але цього замало! *Треба накреслити програму позитивних дій, щоб показати шлях ліквідації помилок, подолання відставання.* Ось до цих нових, підвищеної якості вимог, нам і слід підняти критику, борючись за підвищення її ідейного рівня, за лєнінський етап в її розвитку.

IV

Відставання літератури особливо гостро позначалося у невмінні створити збірний образ позитивного героя.

Це питання поставлено на пленумі ВУСПП не з достатньою повнотою, і тому я на ньому маю спинитися.

Як не дивно, але творча практика деяких письменників, як України, так і РСФРР об'єктивно перегукувалась із ідеалістичною філософією теоретиків виховання XVIII сторіччя. Відомий енциклопедист Жан Жак Руссо, в одній із своїх книг, присвячених завданню виховання, писав:

«Первоначально воспитание должно быть чисто отрицательным, оно состоит не в преподавании добродетели или истины, а в оберегании сердца от порока и ума от заблуждения».

Отже, мовляв — в дитині одвічно закладено добро. Навчай дитину, юнака на тому, чого не можна робити, а хороше розів'ється в ньому саме. Така ідеалістична теорія пропалагувалась ідеалістом Жан Жаком Руссо. Але творча практика Кундзіча, Донченка й інших на Україні, Малашкіна й інших в РСФРР цілкомцього провадила ці ідеалістичні настановлення. Вони писали лише про комсомольців п'яниць, хуліганів, розсушняків, про комсомолок лише тоді, коли їх гвалтують.

Безперечно, учити на негативному треба. Але завдання марксистської педагогіки є в тому, щоб виховувати силою прикладу нашу молодь. З такою вимогою не-

дноразово звертався до пролетарських літературних організацій Ленінський комсомол. Ще на VIII з'їзді ЛКСМУ тов. Бойченко казав:

«Пора, пора заходиться серйозно по-справжньому відзеркалювати в художній літературі комсомол, робітничу молодь та їхню боротьбу за ліній партії, але відзеркалювати так, як не є на сьогодні, а не в «кривому дзеркалі», у формі агусту всіляких неподобств, виводячи окремих нестативних типів, які, безумовно, є в комсомолі, але які не є для нього типові. Дайте продукцію таку, яку ми від вас вимагаємо, яка допоможе комсомолові виховати себе і молодь у душі партії, у душі ленізму».

Я можу далі нагадати виступ т. Троцького на травневому пленумі ВОАП, де ставив такого ж змісту завдання.

ЦК ЛКСМУ завжди активно працюючи в галузі літератури, виступав з цього приводу і через інших своїх працівників.

«Перед комсомолом стоїть завдання в процесі класової боротьби виховати і сформувати самовідданих бійців за справу соціалізму, гідних славетного імені більшовика - леніна. І молодець ми називатимемо все, що допоможе нам формувати молодь, виховувати з неї героїв більшовицьких темпів, комуністів - більшовиків. Невірно, що це забезпечує лише молодецька тематика. Історична література знамів спок і систем суспільних взаємовідносин, класичні твори, — вони допоможуть молоді розібратись у спадщині минулого, увібрати в себе, критично переробивши надбання світової культури, щоб, відставившись від неї — піти далі. Краща загальна пролетарська література або нідо - картина, чи інший твір допоможе молоді зрозуміти життя цілої класи, молодію частиною якої вона є. І, нарешті, твори, з життя самої молоді, що ближче зрозуміли психологію юнака, покажуть йому шлях розвитку подібних йому людей, покажуть, як такий же юнак із неударника став ударником, з відсталого робітника — передовим, з неспартійного — комсомольцем, і він бачитиме, що шлях такого героя а робітничої молоді є і його шлях».

Це було сказано мною в липні ц. року на Всеукраїнській кіно - нараді комсомолу з доручення ЦК ЛКСМУ.

«Пролетарська література має створити збірні типи героїв соціалістичної будови і класової боротьби, що відслідіть б розумом мільйонів масових трудящих, з яких вони могли б брати приклад... Пролетарська література повинна допомогти партії й комсомолу озброїти маси силою прикладів, показати їм зразки псевдівки. Це чимельно мірою полегшило б нам завдання комуністичного виховання покоління, що підрастає».

Нарешті, на жовтневому пленумі ЦК ЛКСМУ генеральний секретар ЦК ЛКСМ т. Косарев з особливою силою поставив це завдання.

Як бачите, Україна була пляндармом для багатьох виступів комсомолу з вимогами до літератури. Тим більше недозволіно, що це завдання окремі товариші розуміли не в повній мірі. Це нерозуміння має причину ту, що товариші не націлилися керуватись Ленінською вказівкою про вміння знаходити у всьому вирішальну ланку, за яку можна витягнути цілий ланцюг. Справді, коли з цього погляду розглянути проблему створення позитивного героя, то її слід назвати основною ланкою цілого ланцюгу творчої перебудови. Насправді, не можна створити збірний тип позитивного героя, не опанувавши Ленінським світоглядом — не можна без цього зрозуміти усю глибину і широчину, постать героя нашої доби — ударника, що на далі бореться за генеральну лінію партії, опановує техніку, науку (Маркса, Леніна, Сталіна), стірас цим самим протиріччя поміж фізичною та розумовою працею. Не можна створити збірний тип позитивного героя, не опанувавши методи діалектичного матеріалізму. Нарешті, виховна роль літератури є її основна функція, як партійної зброї. Ось чому ми маємо право сказати, що ця проблема є основна ланка, тягнучи за яку, ми витягнемо цілий ланцюг творчої перебудови.

І нам треба пам'ятати, що це завдання здійснить не один письменник, а ціла пролетарська література. Ми вітаємо творчу заявку тт. Хвильового та Еліка. Але цього замало. Треба, щоб всі пролетарські письменники показали в своїх обрах єдине в основному, але різноманітне в подробицях героїчне обличчя, ударника на всіх ділянках класової боротьби за соціалізм.

V

Подолання відставання літератури має йти шляхом посилення нещадної боротьби із класово ворожими впливами на пролетарську літературу. Насамперед

треба посилити боротьбу з основною небезпекою — ворошиною, переверзінством, тощо, зі всіма формами і проявами буржуазного реставраторства, за якісно нову, пролетарську партійну літературу.

Разом із цим слід значно підняти на принципіальнішу височину боротьбу з лівацьким вульгаризаторством, літфронтівсько-лефівського гатунку. Не розтрощивши швент впливи ворожого ідеології на літературу, не можна подолати її відставання від нових завдань — ці ворожі впливи олов'яною тирею висітимуть на ногах пролетарського літературного руху.

Але дебати, як на пленумі ВУСПІ, так і на нараді секретарів «Молодняка» при ЦК ЛКСМУ, показали, що окремі товариші зовсім неправильно розуміють зміст літфронтівської теорії творчості. Звідси підміна філософського змісту цих теорій, організаційними справами, які є наслідком філософії теорії літфронту, а не його основою.

В чому ж полягає творча теорія літфронту?

Літфронтівці йдуть лінією найменшого опору і, замість органічної перебудови лицем до нових завдань, *мінють зовнішній вигляд*. Замало, зовсім замало перейти від старої тематики до нової, реконструктивної! Дуже легко перемінити термінологію, об'єкти творчості, але дуже важко глибоко їх усвідомити, збагнути їхню *внутрішню* суть і дати твори, що могли б озброювати волю та емоції мільйонів! Мало жонглювати новою термінологією, новими злословними темами. Треба зрозуміти їх внутрішній зміст. Але літфронтівці щодо цього нагадують один з персонажів кіна, який на все горло на весь світ проголосив, маючи самі добрі революційні наміри:

— Геть буржуазні пожежі! Хай живуть наші, пролетарські пожежі!

Літфронтівці будують свої твори, ігноруючи роль емоціонального, як органічної частини творчого процесу, що підкорена світоглядом. Вони розписують сухі розумові і лише розумові схеми, по них розписуючи типи своїх героїв. Вони виступають проти *всякого* психологізму, навіть *соціального*, що є *складовою* частиною творчої методи пролетарської літератури. Цим вони показують бояття дрібного буржуа розкрити прилюдно своє внутрішнє ество. — Воно ж бо є досить неприглядне. Не знаючи героя пролетаря, у *повному* його зрості, знаючи його лише *поверхово* по його зовнішній діяльності, вони, як чорт ладану боються всякого психологізму, бо цілком справедливо дивляться приписати своєму героєві робітничу власні, дрібно- буржуазні переживання.

Тов. Мехліс цілком правильно у своїй статті в «Правді» писав:

«Психологические переживания стальных персонажей ударников, углубленно анализированные, раскрывают те внутренние побуждения, те классовые пружины, которые двигают героизмом масс. Но такой показ психологических переживаний не имеет ничего общего, например, с «психологизмом» тов. Лебединского, страженного в основной персоне «Рождения героя» Шорохова. «Психологизм» т.св. Лебединского ведет его «героя» в мешанское болото и является иллюстрацией влияния враждебной престарелой идеологии на стальных участках пролетарской литературы».

Замість сміливого розкриття протиріч і показу провідного, що приводять нас до перемог (наше зростання вперед і труднощі цього зростання, що в самих собі мають все для їх подолання) — літфронтівці пропагують потребу лякування нашої дійсності і «згущання фарб» в малюванні обличчя ворога. Не важко встановити правоопортуністичні корені цієї надто «лівої» теорії. Лише правий опортуніст, що не вірить в соціалістичне будівництво, що оцінює його негативно, може висувати гасло лякування дійсності. Наша дійсність цього не потребує, вона хороша й без цього. Тільки правий опортунізм може висувати гасло «згущення фарб» в малюванні обличчя ворога, начебто воно не огидне і без цього. Не вдається літфронтівцям замінити гасло діалектичного показу героїв, гаслом «лякування» і згущення фарб!

Нарешті, літфронтівці пропагують знеособіку і урівнялівку в творчості, показуючи суцільні маси людей, ігноруючи серед них передових організаторів, ударників комуністів, не розуміючи авангардної ролі партії в класі.

Вся ця балаканина про потребу виділяти особу в колективі «ліва» формою, але опортуністична змістом. Не протиставляючи осіб колективу, слід показати

героя того, хто може за собою вести маси, показавши і всю масу в цілому, як об'єктивного героя.

Все це разом є програмою дій бойовничих загонів дрібної буржуазії в мистецтві, є організованою ліквідацією пролетарського мистецтва. Оскаженілий від свіжого повітря революційної хуртовини, дрібний буржуа по своєму хоче використати пролетаріатові, — раз за пролетаріат — так розлякувати його! — раз за пролетаріат — то розчорнити світовий капітал... Але ця служба виходить боком. Від глибких схем літфронтівської творчості мало чого корисного можна взяти. За заклик лєнінської партії, під керівництвом робітничих командирів з піснями, написаними Дем'яном Бідним, червоноармійці йшли в бій і перемогали. Від вірв Єсеніна дрібнобуржуазні жовтороті «молодые люди» і «девіци» вішалися. Від літфронтівських творців — од скуки спати хочеться й мухи дохнуть. Та коли б насправді, а не образно висловлюючись — мухи дохли, то соціальна функція літфронтівської творчості була б корисна — багато мух в Донбасі можна було б знищити, пославши на них бригади літфронтівців! (Сміх).

Викрити правих основну небезпеку і «лівих» вульгаризаторів, викрити націоналістів, що романтизують козацьку старшину (Богун, Кармалі, тощо) — це завдання без виконання якого в теорії і творчій практиці не можна подолати відставання літератури від нових завдань.

VI

Але ми маємо надто цікаве явище — елементи літфронтівства (схематизм, поверховість) і у пролетарських літераторів. Та між цими проявами літфронтівства і літфронтівством, як теорією бойовничої дрібної буржуазії в літературі є велика різниця. Коли у літфронтівців це є бойовнича програма наступу на пролетарську літературу, то у пролетарських письменників елемент літфронтівства є лише злом, якого вони при бажанні можуть позбутися.

В чому причина наявності елементів літфронтівства в творчості пролетарських письменників?

Перша причина — вплив дрібної буржуазії і дрібнобуржуазних письменників на пролетарську літературу, пролетарських літераторів.

Друга причина — ігнорування нових умов праці пролетарського письменника порівнянні з умовами праці буржуазно-дворянського письменника. Ігнорування цих нових умов проявилось у формах так творчої мовчанки окремих письменників після певного періоду розквіту, так і в формі схематизму.

Як працював дворянський письменник, скажімо, Толстой?

Він до тої пори, коли став письменником і після цього залишився «самим собою» в тому розумінні, що не змінив аж ні в якій мірі свого становища у виробництві. Він був і залишився дворянином, аристократом, визискувачем. Він добре знав своє середовище до найвитонченіших нюансів і сам був одним із них, схожий на нього в одній чи іншій мірі на героїв своїх творів. У своїх основних творах, як «Война й мир», Толстой показав, що свідомство він знав і вивчав знову ж таки з погляду дворянина, аристократа, визискувача.

Стаючи письменником, він користувався із свого оточення і черпав в ньому матеріял для творчості.

З цього погляду ми маємо нове становище пролетарського письменника, ігнорування чого не проходить ні для кого даром. Письменник Х, скажімо, був робітником. Коли він працював на виробництві, він був насамперед продуцентом цінностей матеріальних. Він мав всі умови для того, щоб знати прагнення робітничої маси і окремих робітників, знати наочно, на досвіді своєму і своїх товаришів, боротьбу, їх перечування, думи. Але, цей письменник Х іде з виробництва, перетворюючись на професіонального письменника. Його творчий акумулятор наряджений фактами, думками, проблемами, ідеями, що родилися в заводі. І коли він перетворюючись на продуцента лише ідеологічних цінностей порве зв'язок із заводом, що він його залишив, перед ним повстають чотири небезпеки: перша — втратитись в творчості минулим; друга — одкинути накопичений матеріял вбік, перестати писати про робітника, почати писати про те нове середовище, в якому

він знаходиться і яке добре знає. Третє — не знаючи нового робітника відобразити його поверхово, схематично; четверте — не беремоги припуститись цього — зовсім замовкнути. Але, підкреслимо, це в тому разі, коли він одірється від основної виробничої частини своєї класи. Тільки в цьому разі перед ним постає така небезпека. Про шляхи подолання цієї небезпеки, що існують в творчій практиці кращих письменників — говоритимемо далі.

На прикладі деяких письменників ми ілюструємо цю думку.

Приклад перший — творчість Володимира Сосюра. Сосюра, після переходу на позиції більшовиків, був одним із учасників громадянської війни, служив в червоній армії. Йому були всі умови для того, щоб дати повноцінні твори про громадянську війну. І він їх дав. Ці твори «Червона зима» та інші, справедливо увійшли до всіх дитячих хрестоматій. Але життя іде вперед. Наступає період відбудовний. Сосюра більше не червоноармієць. Він — замкнений в себе і в своє індивідуальне життя, письменник. І цей період позначився зливою індивідуалістичної любовної, насамперед, лірики. Нарешті країна вступила в реконструктивний період, але Сосюрі немає чим похвалитись — він аж ніяк не приклав і своїх зусиль для цього просування країни вперед. Він одривається од партійного, пролетарського оточення. Він ігнорує завод, до якого його прикріпили. Він, не хоче учитись, хоч його партія посилає в Артемівку, в Інститут Марксизму. Він, не опанувавши теорії Маркса - Леніна - Сталіна, не знаючи робітника - ударника — героя нашої доби, ходить з головою повною ідейної пустоти та самозакоханості. Але природно, пустоти не любить. Коли Сосюра не опанував теорію Маркса - Леніна - Сталіна, то він надто швидко і сильно піддався впливу теорії ворожої класи, дійшовши повного духовного зuboжіння. Він написав книжку, ганебну для пролетарського письменника «Серце», яку мені доводилось уже цитувати на одній партійній нараді і яку цитував на пленумі ВУСПН тов. Микитенко. Цей етап справедливо можна назвати «собачим» етапом творчості Володимира Сосюра. Пролетарська література повертається лицем до комсомолу, а так званий пролетарський поет Сосюра енергійно повертається лицем до собачки... (Сміх). Ганебні ворожі вірші написав ти, товариш Сосюра, угодблюючи себе Тарасу Шевченкові, а пролетарську державу, очевидно — жандармському царському ладові? Сосюра виступав у віршах проти критики, що справедливо, але надто м'яко б'є його пугатувати т. орієсть. Він, бачите, береться сам без сторонньої допомоги писати погані вірші.

Сосюра хоче писати про себе. Він лірик. Але писати про себе для Сосюра не значить писати про героя, бо Сосюра давно перестав бути одним із героїв нашої доби, коли можна вважати, що його служба в Червоній армії має право хоч в якийсь мірі на назву героїської.

Отже, висновок — відсутність боротьби за комуністичний світогляд і відрив від пролетарської класи призвели Сосюру до творчого зuboжіння.

Другий, зовсім іншого змісту, приклад — це творчий шлях пролетарського комсомольського поета Павла Усенка. Тов. Усенко — один із основоположників комсомольської поезії на Україні, справедливо шанується за книжку віршів «КСМ». Вони відбивають той час діяльності Усенка, коли він один із комсомольських активістів, активно працював в сільській комсомольській організації відбудовного періоду. Але тов. Усенко іде вчитись в Інститут Марксизму. Це обов'язково треба було зробити. Але тов. Усенко *недостатньо* зараз зв'язаний з деніським комсомолом, недостатньо, замало бувас на заводах і в колгоспах. Писати про студента він не хоче. Писати про ударника індустрії і села він зараз не може, — бо його не знає. Висновок — Усенко не зумів під час навчання забезпечити найцінніший зв'язок з нетрами робітничої класи, колгоспників. І це відбилися у вигляді творчої мовчанки.

Далі, третій приклад — товариш Гончаренко. Він дав щирі, хвилюючі вірші, трохи наївні, зі своїми хибамі, але такі, що показували знання того, про що він пише. Тов. Гончаренко випускає другу книжку — «На релігуванні». В цій книжці він береться писати на індустріальні мотиви, про робітника. Це можна писати, і слід, обов'язково слід. Але для цього треба іти шляхом найбільшого опору — не заїжджати інколи в завод, а місяцями там сидіти і знати не тільки зовнішню робітника, а і всі ті внутрішні пружини, що рухають робітничу класу до перемоги.

ого тов. Гончаренко не зробив. І добра половина віршів в цій книжці — схематичні, поверхові, з зовнішнім патосом, без внутрішнього глибокого змісту, щось ридне між ЛЕФ-ом і Літфронтом. Висновок — треба знати про що пишеш. Знати глибоко, бо пізнавати можна все, але шляхом пізнання конкретної дійсності в її конкретних формах.

Так в чому ж причини схематизму або творчої мовчанки пролетарського письменника?

Причини ці в тому, що, поперше, такий пролетарський письменник кволює опанував світогляд марксизму - лєнінізму, а подруге, ігнорував нове в своєму становищі, вивчав героя нашої доби з газет, а не в житті, не бував в достатній мірі там, в цеху, колгоспі, де вирішувється нині доля п'ятирічного плану.

У нас розповсюджено методу поїздки бригадами. Це хороше. Але слід виступити проти вульгаризації цього метода. Нам треба боротися з наскоками, найважливішим «галопом по Європам». Воно нічого не дає. Пізнавати дійсність, зарплати свій творчий акумулятор в такий спосіб письменник не може. Слід так працювати в бригаді, щоб місяцями сидіти в заводах, шахтах, колгоспах і працювати не лише, як письменник, віршами та епіграмами, а як *одному з організаторів виробничих перемог*. Тільки тоді, коли письменник відчує на собі всю відповідальність за виконання виробничих програм, коли він ризикуватиме своєю честю пролетаря, коли він побачить в дії могутні сили, що рухають пролетаріят вперед, значить там всю хитру механіку ворожого опору — тільки тоді він зможе перемогти патос боротьби за соціалізм у своїх творах. Ні, не споглядач соціалістичного співжиття зможе написати твори, щоб їх пролетаріят визнає за твори свої, твори народу. *Гідне пролетаріятову мистецтво створюється і буде створено людьми, разом з пролетаріатом, в його лавах грудьми прокладають шлях вперед, наступати на найвідповідальніших ділянках класової боротьби.*

Не читати про героя з газет, а знати його в процесі класової боротьби. Природа творчості не може бути ідеалістичною — матеріял творчості береться з реально матеріального життя. Письменник має від накопичення окремоностей переходити до узагальнення, висунення ідеї твору і матеріялізації її в окремостві, в лавах. За цією триединою формулою має йти творчий процес пролетарського письменника.

Який же шлях до ліквідації цієї небезпеки не знати героя нашої доби, переміщуючи в необхідному нині становіщі професіонального письменника?

Цей шлях — *учитись зв'язку зі своєю класою у професіональних революціонерів-рабочиків. Засяди бути в лавах своєї класи, в її активі, не розрізати пуповини, зв'яже письменника - професіонала зі своєю класою, як багатоще джерело для творчості.*

Створити такий новий тип пролетарського письменника — наше завдання.

VII

Ще Маркс казав, що не обов'язково бути дрібним крамарем, щоб висловлювати ідеологію дрібної буржуазії. Ця теза дозволяє нам за певних умов переводити на рейки пролетарської ідеології дрібну буржуазію, зокрема дрібнобуржуазного письменника. Якраз в цьому і є можливість перетворення попутника на союзника, а союзника на пролетарського літератора.

Та проте, *основу* наших пролетарських літературних організацій повинен скласти робітничий кістяк, і основною постаттю літератури має стати сам герой нашого часу — ударник.

Величезне значення призову робітника - ударника до літератури і є в тому, що тут закладається в основі цілком новий тип пролетарського письменника, що відкидає протиріччя між фізичною та розумовою працею.

Але, нам слід серйозно ставити проблему професіоналізації робітника ударника, закликаного до літератури.

Чи слід взагалі професіоналізуватись робітникові ударнику?

Так, слід. Слід тому, що відмовитись зараз, за умов переходної доби від професіоналізації — це значить відмовитись від боротьби за високу кваліфіка-

цію. Це значить узаконювати аматорство, дилетанство. А партії потрібна гостривиточена, кваліфікована літературна зброя, потрібні професіонали фахівці справи. В боротьбі за соціалізм і комунізм, коли остаточно зітруться межі фізичною і розумовою працею, мистецтво переважно буде самодіяльним, треба користати всі види пролетарської зброї, в тому числі і літературу. І діалектичні в постах цього питання є в тому, що заради ліквідації професіонального мистецтва за часів комунізму, нам треба виступати за професіоналізацію зараз.

Але коли ж можна професіоналізуватись ударнику - літераторові?

Ще працюючи на виробництві, він повинен опанувати основи світогляду комунізму, теорію Маркса - Енгельса і Леніна - Сталіна; опанувати основи художньої творчої методи діалектичного матеріалізму. Опанувати основи літературного майстерства. І коли він, ще працюючи на виробництві, повинен очима свідомо озброєного основами художнього майстерства пролетаря - митця усвідомити боротьбу, як свою так і своїх товаришів і класових ворогів, запам'ятає єдине в основі йому і різноманітне в подробицях обличчя пролетарської класи і класових ворогів — лише тоді він зможе піти з виробництва, удосконалювати кваліфікацію, а ні в якій мірі не порвавши з ним зв'язок.

У вихованні робітників - ударників, закликаних до літературної, є дві небезпеки. Перша небезпека — заликати його труднощами роботи письменника, недооцінити історичної ролі ударника - призовника.

Друга небезпека — це інтелігентське сюсюкання, потурання робочому чванству, що подекуди є у окремих призовників, сліпа віра в *стизітне* месіянство призову. Треба твердо сказати робітникові ударникові, закликаному до літератури що його зв'язок з робітничою класою, те що він є плоть од плоти пролетаря — це є його золота сировина для творчості. А обробляти цю сировину, перетворити алмаз в діамант можна лише шляхом настирливої боротьби за світогляд, опанування висот культури, за опанування художньої техніки, і замість настирливо вести виховну роботу, РАПП підмінив її гучними гаслами про те що призовник *уже* став основною постаттю пролетарсько - літературного руху. Ні, це ще треба завоювати! І виховувати спільно з комсомолом призовників, а не навчати насамперед того, яку літературну групу слід підтримувати, а яку ні (Сміх).

Слід також викрити дрібно - буржуазні графоманські елементи, що попрацювавши рік в заводі, під машкарою ударника, лізуть в пролетарську літературу.

VIII

Три роки тому на бюрі одного великого партійного комітету, тов. Мікоян вислуховував повідомлення з місць про перебіг хлібозаготівель. Сценка була (приблизно) така:

Тав. Мікоян: — Ну, що ви зробили по хлібозаготівлям?

Редактор газети: — Щодня даємо три колонки в газеті, подаємо статті, фейлетони, організовуємо селян...

Окрторг: — Послали уповноважених, їздили, бували...

Політосвіта: — Організували довідкові столи, розвішували гасла, плякати, проводили мітинги...

Мікоян: — Писали в газети, кажете?

Редактор: — Писали, товариш Мікоян?

Мікоян: — Послали уповноважених, кажете?

Окрторг: — Послали, товариш Мікоян!

Мікоян: — Мітинги організовували й гасла писали?

Політосвіта: — Організовували, товариш Мікоян!

Мікоян: — В газеті писали, уповноважених послали, мітинги провадили, гасла розклеювали, а хліба нема?! (Сміх).

Так, товариш. Коли у нас буде розгорнена критика, самокритика, перебудується ВУСПП і МОЛОДНЯК, коли все у нас буде зв'язано з цією перебудовою, але не буде мистецького хліба, — *творів високої якості* — копіяка ціна всій нашій роботі! Пролетарська класа перевірятиме успіхи своєї літературної орга-

ції тим, які вона написала, які дада романи, повісті, оповідання, вірші, критичні статті, п'єси. Профінансована література може перевірятись лише цими вимірниками. І за створення такої великої більшовицької літератури ВУСПП і МОДНЯК має битись до перемоги.

«Это будет свободная литература, потому что не корысть и не карьера, а идея социализма и сочувствие трудящимся будут вербовать новые и новые силы в ее ряды. Это будет свободная литература, потому что она будет служить не пресыщенной героине, не скучающим и страдающим от ожирения «верхним десяти тысячам», а миллионам и десяткам миллионов трудящихся, которые составляют цвет страны, ее силу, ее будущность. Это будет свободная литература, оплодотворяющая последнее слово революционной мысли человечества опытом и живой работой социалистического пролетариата, создающая постоянное взаимодействие между опытом прошлого (научный социализм, завершивший развитие социализма от его примитивных, утопических форм) и опытом настоящего (настоящая борьба товарищей рабочих).

За работу же, товарищи! (Ленин).

Дозвольте ж, передаючи пленуму ВУСПП шире привітання від Центрального Комітету Ленінського Комсомолу України, побажати до цієї роботи приступити і зайняти позиції у створенні більшовицького мистецтва, за проводом партії і за допомогою комсомолу завоювати! (*Бурхливі оплески*).